

A 1 2 3 4 5 6 M 8 9 10 11 12 13 14 15 B 17 18 19

AKADEMIA SZTABU GENERALNEGO

IM. GENERAŁA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

Egz. nr 5

Plk dypl. Stanisław DOBROWOLSKI

**POWSTANIE,
ROZWÓJ I FUNKCJONOWANIE
ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ
w latach 1944-1953**

Rozprawa doktorska

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej
S/969

05-001252-005-0

12572

WARSZAWA 1987

**AKADEMIA
SZTABU GENERALNEGO**

IM. GENERAŁA BRONI
KAROLA ŚWIERCZEWSKIEGO

Egz. nr 5

Płk dypl. Stanisław DOBROWOLSKI

**POWSTANIE,
ROZWÓJ I FUNKCJONOWANIE
ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ
w latach 1944-1953**

Rozprawa doktorska

Biblioteka Główna
Akademii Obrony Narodowej

S/969

05-001252-005-0

12572

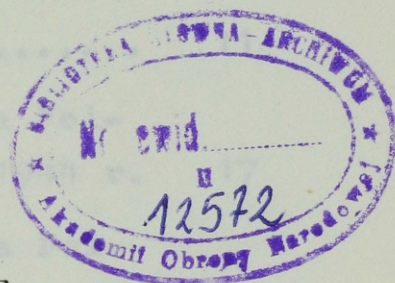
WARSZAWA 1987

A K A D E M I A S Z T A B U G E N E R A L N E G O W P
im.gen.broni Karola ŚWIERCZEWSKIEGO

KATEDRA HISTORII SZTUKI WOJENNEJ

Egz.Nr⁵

płk dypl. Stanisław DOBROWOLSKI

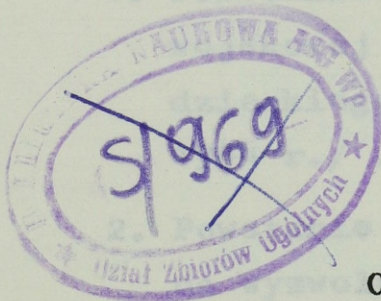

POWSTANIE, ROZWÓJ I FUNKCJONOWANIE

ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ

w latach 1944-1953

Rozprawa doktorska

Opracowano pod kierownictwem
naukowym

płk doc.dr hab. Antoniego WOLNEGO

W A R S Z A W A - 1 9 8 7 r o k

T R E Ś Ć

Strona

=====

W S T Ę P	4	
Rozdział 1 CECHY CHARAKTERYSTYCZNE POWSTANIA LUDOWEGO WOJSKA POLSKIEGO i JEGO ROZWÓJ ORGANIZACYJNY w LATACH 1944-1945		11
1. Armia Polska w ZSRR	11	
2. Powstanie ludowego Wojska Pol- skiego i jego rozbudowa w 1944 r.	17	
3. Rozbudowa ludowego Wojska Pol- skiego w 1945 r.	34	
Rozdział 2 POWSTANIE WOJSKOWEGO APARATU ADMI- NISTRACYJNEGO i JEGO DZIAŁANIE w OKRESIE WOJNY /do maja 1945 r./.....		40
1. Powstanie polskiej administracji wojskowej na terenach Związku Ra- dzieckiego /maj 1943 - czerwiec 1944 r./	40	
2. Powstanie administracji wojskowej na wyzwolonych terenach Polski i jej działalność od lipca 1944 do maja 1945 roku	60	
a/ organizacja administracji wojskowej	60	
b/ działalność administracji wojskowej w okresie wojny	81	

Rozdział 3	ROZWÓJ APARATU ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ i JEGO FUNKCJONOWANIE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ /1945-1953/	115
1.	Stan aparatu administracyjnego po zakończeniu wojny i jego potrzeby na okres pokojowy	115
2.	Rozwój administracji wojskowej i jej przystosowanie do warunków pokojowych od maja 1945 r. do końca 1953 roku	121
a/	rozwój administracji wojskowej szczebla centralnego i jej funkcjonowanie	121
b/	rozwój i funkcjonowanie terenowych organów administracji wojskowej	138
3.	Stan aparatu administracji wojskowej w końcu 1953 roku i warunki jego rozwoju	162
Rozdział 4	UOGÓLNIENIA i WNIOSKI	169
BIBLIOGRAFIA	179
WYKAZ ZAŁĄCZNIKÓW	185

W S T Ł P
=====

Rozbudowa ludowego Wojska Polskiego, które zrodziło się w obozie sieleckim nad OKĄ, a swój chrzest bojowy przeszło 12 października 1943 r. pod białoruską wsią LENINO, rozpoczęła się na wyzwolonych terenach Polski. Prace w tym zakresie rozpoczęto 8 sierpnia 1944 r., a już po niespełna pięciu miesiącach, 1 stycznia 1945 r. ludowe Wojsko Polskie liczyło 286 tysięcy, natomiast w dniu zakończenia wojny około 400 tys. żołnierzy.

Tak szybki rozwój wojska był możliwy między innymi dzięki sprawnemu działaniu nowej administracji wojskowej. Sprawność ta tym bardziej zasługuje na podkreślenie, że trzeba było zabezpieczyć pospieszne formowanie wielu jednostek wojskowych, a jednocześnie doskonalić własne struktury organizacyjne oraz sposoby działania. Dla pełnego zobrazowania sytuacji należy zwrócić ponadto uwagę na trudności kadrowe, materiałowe i złożoną sytuację polityczno-społeczną na wyzwolonych terenach Polski.

Równie nie łatwe zadania stały przed administracją wojskową po zakończeniu wojny, w czasie przechodzenia sił zbrojnych na strukturę pokojową oraz ich planowego rozwoju.

W dziesięcioleciu 1944-1953 administracja wojskowa zdobyła bogate doświadczenia we wszystkich dziedzinach objętych zakresem działania. Doświadczenia te i płynące z nich wnioski są nie tylko ważkim przyczynkiem do historii ludowego Wojska Polskiego, lecz stanowią cenny materiał badawczy przydatny w studiach i pracach związanych z przygoto-

waniem Sił Zbrojnych PRL do działań na współczesnym polu walki. Twórcze wykorzystanie tych doświadczeń może odegrać szczególnie pozytywną rolę w takich dziedzinach jak: doskonalenie systemu mobilizacyjnego, usprawnianie struktur organizacyjnych i zasad działania terenowych organów administracji wojskowej /WSzW, WKU/, wyrabianie nawyków sprawnego rozwiązywania praktycznych zadań i czynności oraz kształtowania pożądanych cech osobowych kadry oficerskiej.

Do prowadzenia badań i opracowania niniejszej rozprawy posłużyły mi zarówno dokumenty przechowywane w Centralnym Archiwum Wojskowym /CAW/, jak i instrukcje /wydawnictwa/ zgromadzone w Centralnej Bibliotece Wojskowej /CBW/ oraz publikacje książkowe i artykuły. Mimo tej stosunkowo szerokiej bazy źródłowej w badaniach napotykałem na znaczne trudności w uzyskaniu wszystkich interesujących mnie informacji.

W korzystaniu ze zbiorów CAW poważny mankament stanowiło zdekompilowanie dokumentów opracowywanych w czasie wojny i w pierwszych latach powojennych. Wydaje się, że jest to wynikiem niewłaściwej selekcji dokumentów w trakcie przygotowywania ich do przekazania CAW. W rezultacie tego zachowało się wiele dokumentów pomocniczych /kancelaryjne, gospodarczo-administracyjne, kadrowe, finansowe/, a zbyt mało dokumentów koncepcyjnych, organizacyjnych i analitycznych.

Z opracowań książkowych i artykułów wykorzystanych w rozprawie szczególnie cennymi okazały się prace: Igora BŁAGOWIESZCZAŃSKIEGO, Zygmunta BERLINGA, Stanisława DĘBNIAKA,

Henryka DOBIEGAŁY, Bolesława DOLATY, Kazimierza FRONTCZAKA, Leszka GROTA, Zygmunta HUSZCZY, Emila JADZIAKA, Antoniego JASIŃSKIEGO, Tadeusza JURGI, Wacława JURGIELEWICZA, Kazimierza KACZMARKA, Władysława KARCZEWSKIEGO, Eugeniusza KOZŁOWSKIEGO, Józefa LASOTY, Edwarda LENIKA, Janusza MALCZEWSKIEGO, Jerzego MUSZYŃSKIEGO, Czesława PODGÓRSKIEGO, Jerzego POŁSIŃSKIEGO, Czesława STACIWIY, Jerzego STANCZYKA, Kazimierza SOBCZAKA, Tadeusza RAWSKIEGO, Andrzeja REJOWSKIEGO i Zygmunta ZIELIŃSKIEGO.

Cennym źródłem informacji były również ustawy o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz obwieszczenia ministra Obrony Narodowej wydawane w latach 1944-1953.

Celem rozprawy doktorskiej jest próba całościowego opracowania problematyki dotyczącej etapu powstania, rozwoju i doskonalenia struktur organizacyjnych oraz zasad funkcjonowania aparatu administracji wojskowej szczebla centralnego i terenowego do roku 1953. Przy wyborze koncepcji rozprawy kierowałem się głównie chęcią nadania jej charakteru użytkowego, rozumianego jako wzbogacenie treści prac nad doskonaleniem współczesnych organów administracji wojskowej oraz aktualnego stanu wiedzy w przedmiocie historii sztuki wojennej. Chodziło mi przy tym zarówno o dokonanie próby określenia ogólnych prawidłowości i zasad działania aparatu administracji wojskowej, jak i o ustalenie niektórych praktycznych rozwiązań organizacyjnych stosowanych w tej dziedzinie. Ma to bezpośredni związek z tematyką i zakresem moich obowiązków służbowych wykonywanych w Sztabie Generalnym WP.

Szczegółowymi badaniami objąłem w zasadzie tylko powstanie, rozwój i funkcjonowanie terenowego aparatu administracji wojskowej tj. szczebla okręgu wojskowego i RKU. W niektórych przypadkach dla zobrazowania pewnych powiązań i zależności - badałem i przedstawiałem w rozprawie wybrane elementy struktury organizacyjnej administracji wojskowej szczebla centralnego.

Zgodnie z przyjętym celem i zakresem tematu rozprawy, podjąłem w niej następujące główne problemy badawcze:

1. Jaki był wpływ doświadczeń okresu przedwrześniowego na powstanie koncepcji organizacji aparatu administracji ludowego Wojska Polskiego.
2. W jaki sposób kształtował się aparat administracji wojskowej na wyzwolonych terenach Polski.
3. W jaki sposób następowało doskonalenie struktur organizacyjnych i zasad funkcjonowania organów administracji wojskowej w pierwszych latach po wyzwoleniu.
4. Jakie przyjmowano formy i sposoby współdziałania organów administracji wojskowej z powstającą administracją państwową.
5. Jakie sposoby prowadzonych działań organów administracji wojskowej w zakresie poboru, mobilizacji i uzupełniania stanem osobowym jednostek ludowego Wojska Polskiego przyniosły najwyższe efekty.

Badanie, na podstawie mojej dotychczasowej wiedzy o temacie, prowadziłem na bazie następującej hipotezy roboczej:

zorganizowana i doskonalona w czasie działań wojennych administracja wojskowa - działając w wyjątkowo trudnych warunkach /formowania się oddziałów i ZT, wcielanie do wojska dużej ilości ludzi - średnio 30-50 tys. miesięcznie/ w zasadzie zapewniła planową rozbudowę sił zbrojnych. W działalności tej występowało szereg niedomagań wynikających przeważnie z czynników obiektywnych /trudności kadrowe, brak pełnej ewidencji ludności, brak potrzebnych środków kancelaryjnych, wroga działalność zbrojnego podziemia i opozycji politycznej/, a w tym i z małego doświadczenia większości kadry. Pomimo tych trudności, sposób organizowania i struktura organów administracji wojskowej oraz formy i metody jej działania pozwoliły na wykonanie olbrzymich i skomplikowanych zadań związanych z organizacją sił zbrojnych, przejściem wojska na stopę pokojową oraz wypracowanie systemu mobilizacyjnego obowiązującego do dziś w siłach zbrojnych. Ponadto ówczesne rozwiązania stanowią wzorce organizacyjne współczesnej administracji wojskowej.

W związku z tak określoną hipotezą roboczą, za podstawową metodę badań przyjąłem analizę krytyczną źródeł i publikacji oraz następującą procedurę pracy: poszukiwanie i zgromadzenie odpowiedniej ilości faktów, następnie dokonanie ich analizy /weryfikacji/ i odpowiedniej interpretacji oraz dokonanie koniecznych uogólnień i opracowanie wniosków.

Rozprawie nadałem układ problemowy z elementami chronologii w zakresie dokumentowania praktycznej działalności aparatu administracji wojskowej. Treść rozprawy ująłem w czterech rozdziałach:

Rozdział pierwszy /CECHY CHARAKTERYSTYCZNE POWSTANIA LUDOWEGO WOJSKA POLSKIEGO I JEGO ROZWÓJ ORGANIZACYJNY W LATACH 1944-1945/, zawiera krótki rys historyczny rozwoju i działań bojowych ludowego Wojska Polskiego w okresie od sierpnia 1944 r. do maja 1945 roku. Wyeksponowane zostały tu warunki, w których powstawały kolejne oddziały, związki taktyczne i operacyjne oraz przedstawiona analiza w zakresie zasobów ludzkich na wyzwolonych terenach Polski.

Rozdział drugi /POWSTANIE WOJSKOWEGO APARATU ADMINISTRACJI I JEGO DZIAŁANIE W OKRESIE WOJNY - do maja 1945 roku/, obejmuje analizę wpływów doświadczeń radzieckich i Wojska Polskiego okresu przedwrześniowego na struktury organizacyjne oraz zasady funkcjonowania powstającego aparatu administracji wojskowej ludowego Wojska Polskiego. Ponadto przedstawiony został tu przebieg procesu formowania administracji wojskowej oraz jej funkcjonowanie w czasie trwania wojny.

Rozdział trzeci /ROZWÓJ APARATU ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ I JEGO FUNKCJONOWANIE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ - od roku 1945 do 1953/ - przedstawia stan aparatu administracji wojskowej po zakończeniu wojny, proces doskonalenia struktur organizacyjnych oraz szeroko rozumianą problematykę jaką zajmował się w pierwszych latach po wyzwoleniu kraju. Szczególną uwagę zwróciłem przy tym na funkcjonowanie omawianego aparatu w procesie przechodzenia sił zbrojnych na stopę pokojową oraz w okresie narastania zagrożenia bezpieczeństwa kraju /1950-1953 r./. Rozdział zakończony został analizą przyjętych wówczas kierunków rozwoju administracji wojskowej na najbliższy okres czasu.

Rozdział czwarty /UOGÓLNIENIA I WNIOSKI/ - zawiera zestaw uogólnień i wniosków wynikających z poprzednich rozdziałów. Treść poszczególnych rozdziałów wzbogacona została odpowiednio dobranym zestawem załączników, na które złożyły się:

1. Schematy struktur organizacyjnych organów administracji wojskowej.
2. Wykazy terenowych organów administracji wojskowej zestawione według terminów ich formowania.
3. Schematy obrazujące kompetencje i zasady funkcjonowania organów administracji wojskowej.

Pragnę podkreślić, że rozprawa niniejsza nie wyczerpuje całości tematu. Poruszone w niej problemy wymagają niewątpliwie dalszych badań, przede wszystkim w zakresie: przygotowania kadry zawodowej do pracy w terenowych organach administracji wojskowej, roli tych organów w procesie organizacji władzy na wyzwalanych terenach oraz ich wpływ na przeobrażenia polityczno-społeczne zachodzące w powojennym społeczeństwie Polski. Mam jednak nadzieję, że przedstawiona przeze mnie rozprawa w dość istotnym stopniu wypełni lukę w badaniach nad poruszaną problematyką.

Dziękuję promotorowi pułkownikowi docentowi doktorowi habilitowanemu Antoniemu WOLNEMU za trud prowadzenia pracy i jej końcowy kształt merytoryczny. Dziękuję serdecznie szefowi katedry Historii Sztuki Wojennej pułkownikowi profesorowi doktorowi Emilowi JADZIAŁKOWI i pozostałym oficerom Katedry za okazaną życzliwość, pomoc, konstruktywne uwagi oraz inspiracje, które w istotnej mierze przyczyniły się do wzbogacenia rozprawy.

R o z d z i a ł 1

CECHY CHARAKTERYSTYCZNE POWSTANIA LUDOWEGO WOJSKA POLSKIEGO I JEGO ROZWÓJ ORGANIZACYJNY W LATACH 1944-1945

1. Armia Polska w ZSRR

Wiosną 1943 roku w Związku Radzieckim powstał Związek Patriotów Polskich /ZPP/. Organizacja ta reprezentowała wszystkich Polaków znajdujących się na obszarach ZSRR. Głównym zadaniem, jakie stało przed ZPP było zorganizowanie Polonii radzieckiej co umożliwiłoby udział w walce o wyzwolenie kraju wszystkim zdolnym do noszenia broni. Ten zamiar postanowiono zrealizować przez zorganizowanie regularnych jednostek wojskowych składających się z Polaków przebywających na terytorium Związku Radzieckiego.

Przystępując do formowania 1 Dywizji Piechoty imieniem Tadeusza Kościuszki oceniano, że na obszarze tym znajdowało się wówczas kilkaset tysięcy Polaków^{1/}. Byli to przeważnie ludzie wysiedleni w latach 1940-1941 z terytoriów przyłączonych do ZSRR w 1939 r. oraz pewna ilość uchodźców, którzy w 1941 r. opuścili zachodnie obszary Związku Radzieckiego uchodząc przed wojskami hitlerowskimi. W latach 1941-1942 zorganizowano armię polską /tzw. armię generała Andersa/.

1/ Liczbę ludności polskiej, która w rezultacie klęski wrześniowej znalazła się w ZSRR określono w tym czasie na około 850 000. Niektóre aspekty pomocy radzieckiej dla regularnych sił wojska polskiego. Ppłk dypl.mgr Cz. Podgórski. Myśl Wojskowa Nr 4.

która w miesiącach kwiecień-sierpień 1942 r. ewakuowana została do Iranu. Związek Radziecki opuściło wtedy ponad 70 tysięcy żołnierzy i 35 tysięcy ludności cywilnej. Nie wyczerpało to jednak wszystkich możliwości mobilizacyjnych, ponieważ znajdowało się tu jeszcze kilkadziesiąt tysięcy ludzi zdolnych do służby wojskowej. Część z nich posiadała również wykształcenie wojskowe, jednakże brak było potrzebnej ilości oficerów.

W pierwszych dniach maja 1943 roku Związek Patriotów Polskich uzyskał zgodę rządu radzieckiego na utworzenie polskiej dywizji piechoty. Jej dowódcą został mianowany pułkownik dyplomowany Zygmunt Berling. Na miejsce formowania wyznaczono obóz wojskowy w pobliżu Riazania /Sielce/ i udzielono wszelkiej pomocy niezbędnej do sformowania dywizji. Dotyczyło to broni, sprzętu i zaopatrzenia, a szczególnie pomocy w uzupełnieniu kadrą oficerską. Werbunku do wojska dokonywały radzieckie Rejonowe Wojskowe Komisariaty /RWK/, zarówno w drodze zaciągu ochotniczego, jak i poboru opartego na zasadzie obowiązku. Część Polaków kierowano do 1 Dywizji Piechoty im. Tadeusza Kościuszki z Armii Radzieckiej do której powołano ich w 1940 r. Ci żołnierze których stosunek do służby wojskowej był już uregulowany, byli przenoszeni do Wojska Polskiego na podstawie własnego życzenia. Znaczna część Polaków przybywała jednocześnie do Sielc na własną rękę.

13 maja 1943 roku z Moskwy do Sielc wyjechała pierwsza sześćoosobowa grupa organizacyjna. Następnego dnia płk Zygmunt Berling wydał pierwszy rozkaz organizacyjny^{2/}.

Formowanie 1 Dywizji Piechoty przebiegało ogólnie sprawnie. W pierwszej dekadzie sierpnia 1943 roku stan faktyczny dywizji wynosił 16 172 żołnierzy i poważnie przekraczał jej ramy etatowe /dotyczyło to szeregowców/. Uzupełnienie pododdziałów w kadrę oficerską i podoficerską napotykało na trudności ze względu na braki w zasobach istniejących wśród Polonii radzieckiej. Pomoc kadrowa ze strony Armii Radzieckiej nie zapewniała w całości uzupełnienia oddziałów dywizji oficerami i podoficerami. Wobec powyższego przystąpiono do intensywnego szkolenia własnej kadry. Utworzona została dywizyjna szkoła podchorążych piechoty, a przy 1 pułku artylerii lekkiej - szkoła podchorążych artylerii. Dużą grupę żołnierzy skierowano do szkół radzieckich. Powstały również szkoły podoficerskie oraz kursy specjalne.

Pomyślne sformowanie 1 dywizji piechoty oraz fakt, że jej wystawienie nie wyczerpało możliwości ludzkich na obszarze Związku Radzieckiego posłużyło Związkowi Patriotów Polskich za podstawę do podjęcia starań o uzyskanie zgody rządu radzieckiego na sformowanie dalszych jednostek wojskowych. 10 sierpnia 1943 roku ogłoszone zostało oficjalne zezwolenie Państwowego Komitetu Obrony ZSRR na sformowanie na terytorium ZSRR 1 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych.

2/ Dywizja formowała się początkowo w składzie: trzy pułki piechoty, pułk artylerii lekkiej, dwa samodzielne dywizyjony artylerii przeciwpancernej, samodzielny dywizjon moździerzy, pułk czołgów i pododdziały specjalne.

Ośrodkiem formowania korpusu miał być również obóz sielecki, który opróżnił się na skutek odejścia 1 dywizji piechoty na front. Dowódcą 1 Korpusu został gen. bryg. Zygmunt Berling /który czasowo zachował także funkcję dowódcy 1 DP/, zastępcą dowódcy korpusu do spraw liniowych gen. bryg. Karol Świerczewski, a zastępcą dowódcy korpusu do spraw oświatowych mjr Włodzimierz Sokorski.

19 sierpnia 1943 roku dowódca 1 Korpusu wydał pierwszy rozkaz organizacyjny^{3/}, w którym polecał przygotować 1 dywizję piechoty do pójścia na front oraz ustalał skład i kolejność formowania poszczególnych jednostek korpusu określonych w "Planie formowania korpusu"^{4/}. Sposób formowania korpusu był podobny do sposobu formowania 1 dywizji piechoty.

Napływ uzupełnienia do 1 Korpusu przedstawiał się następująco:

TABELA 1

D a t a	Stan etatowy	Stan faktyczny	Z tego na froncie
30.09.1943r.	33 727	24 925	
30.10.1943r.	32 827	25 514	
30.11.1943r.	34 475	28 380	
30.12.1943r.	34 281	32 407	
22.01.1944r.	45 517	32 643	24 675

Do końca stycznia 1944 r. stan osobowy 1 Korpusu wzrósł do 32 643 żołnierzy. Organizacja korpusu, zwłaszcza liczne oddziały i pododdziały różnych rodzajów wojsk i służb, stwarzały

3/ CAW, 1 AWP 883, s.13-14

4/ Plan formowania korpusu. Załącznik do rozkazu nr 1 Dowódcy Korpusu. CAW, 1 AWP 883, s.11-14

możliwość szybkiego przekształcenia go w armię ogólnowojskową.

Po wyjeździe sformowanych jednostek wojskowych na front w Sielcach pozostał 1 Zapasowy Pułk Piechoty, który również 31 stycznia 1944 roku wyruszył transportem kolejowym do Sum położonych na lewobrzeżnej Ukrainie, dokąd przybył w pierwszych dniach lutego.

W wyniku zwycięskich działań Armii Radzieckiej na południowym skrzydle frontu radziecko-niemieckiego wyzwolona została w pierwszych miesiącach 1944 roku obok Ukrainy Prawobrzeżnej oraz Wołynia, część Tarnopolskiego oraz Pokucia. Na terenach tych zamieszkiwała dość liczna ludność polska. Powstała więc możliwość wykorzystania jej jako kolejnego źródła uzupełnienia jednostek polskich.

Biorąc za podstawę ten fakt, jak również pomyślne wyniki organizowania 1 Korpusu, Związek Patriotów Polskich zwrócił się do rządu radzieckiego z propozycją dalszego powiększenia oddziałów polskich oraz prośbą o udzielenie dalszej pomocy w realizacji tego zamierzenia. W wyniku rozmów polsko-radzieckich w marcu 1944 roku uzgodniono rozwinięcie Korpusu w 1 Armię Polską. Nowe jednostki miano formować na terenie Charkowskiego Okręgu Wojskowego w rejonie Sum. Tam też kierowano powołanych do wojska Polaków zamieszkałych na wyzwolonych terenach Zachodniej Ukrainy. Pierwsza większa grupa Polaków w liczbie 619 osób przybyła do Sum już 25 lutego 1944 roku z okolic Garn, Kostopola i Rokitna. 1 marca 1944 roku pułk zapasowy liczył już 9000 żołnierzy i jego stan osobowy ciągle wzrastał.

31 marca 1944 roku dowódca 1 Armii Polskiej wydał rozkaz o przeformowaniu 1 Korpusu PSZ w 1 Armię Polską w ZSRR oraz wytyczne ustalające kolejność i terminy formowania związków i jednostek armii. 1 kwietnia 1944 roku wydany został rozkaz organizacyjny Nr 01 wprowadzający zmiany organizacyjne nad przekształceniem korpusu w armię^{5/}. Na początku kwietnia zostały zapoczątkowane praktyczne prace organizacyjne nad przekształceniem 1 Korpusu w Armię Polską w ZSRR.

W tym czasie armia rozwijała się szybko zarówno pod względem liczbowym, jak i strukturalnym. W okresie od 1 kwietnia 1944 r. kiedy armia liczyła 43 679 żołnierzy, do 1 lipca 1944 r. jej stan liczebny wzrósł przeszło dwukrotnie:

TABELA 2

D a t a	Stan etatowy	Stan faktyczny
30.04.1944r.	73 225	55 552
1.06.1944r.	103.553	77 940
1.07.1944r.	107 249	90 968

W trzeciej dekadzie lipca 1944 roku Armia Radziecka po przełamaniu oporu hitlerowców na linii Niemna, Bugu i Sanu wkroczyła na ziemie polskie, wyzwalając Białostockie, Lubelskie i Rzeszowskie, po czym wyszła na przełomie lipca i sierpnia na linię Wisły, gdzie rozpoczęła walki o utworzenie przyczółków. Po parotygodniowych walkach front do stycznia 1945 r. ustabilizował się na linii Biebrza, Narew, Wisła,

^{5/} Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego t. 1 s.31-39.

Wisłoka. W walkach tych wzięła udział 1 Armia Wojska Polskiego podporządkowana operacyjnie dowódcy 1 Frontu Białoruskiego. Na wyzwolonych ziemiach polskich rozpoczął się proces formowania Wojska Polskiego.

2. Powstanie ludowego Wojska Polskiego i jego rozbudowa w 1944 r.

Polska Ludowa powstała 22 lipca 1944 r. w 1787 dniu II wojny światowej. Jeszcze przez 291 dni miały się toczyć zmagania wojenne, zakończone klęską i bezwarunkową kapitulacją III Rzeszy. Naród polski od pierwszego do ostatniego dnia wojny nie składał broni. Walczył na wszystkich frontach, w ruchu oporu i w regularnych jednostkach wojskowych, w kraju i poza jego granicami.

Klęska wrześniowa z całą ostrością ujawniła źródła tragedii narodowej, wskazując społeczeństwu polskiemu na konieczność odzyskania niepodległości na nowych, postępowych podstawach ustrojowych, które zabezpieczałyby trwale wewnętrzne i zewnętrzne czynniki niepodległości kraju. W tych warunkach historyczną prawidłowością stało się przyjęcie roli hegemonu narodu przez rewolucyjną siłę społeczną - klasę robotniczą i jej partię.

Przewodząc demokratycznym i rewolucyjnym siłom, Polska Partia Robotnicza wraz z polską lewicą skupioną wokół komunistów w Związku Patriotów Polskich w ZSRR potrafiła zapewnić w swym programie ideowo-politycznym zgodność celów narodowych z dążeniami mas ludowych do przeobrażeń społecznych.

Zawarta w programie lewicy, kierowanej przez PPR, ludowo-demokratyczna koncepcja walki narodowo-wyzwoleńczej, oparcie tej walki na sojuszu i przyjaźni ze Związkiem Radzieckim, niosącym główny ciężar wojny przeciwko faszystowskim Niemcom znajdowało poparcie szerokich warstw społeczeństwa polskiego, sprzyjało tworzeniu się szerokiego frontu narodowego walki z okupantem, obejmującego wszystkie patriotyczne siły Polaków.

Ukoronowaniem procesu jednoczenia wysiłków lewicy polskiej w kraju i w ZSRR było w płaszczyźnie politycznej powołanie do życia, dekretem Krajowej Rady Narodowej w dniu 21 lipca 1944 r. Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego /PKWN/ jako tymczasowej władzy wykonawczej dla kierowania walką wyzwoleńczą narodu, zdobycia niepodległości i odbudowy państwowości polskiej, a w dziedzinie wojskowej - powstanie ludowego Wojska Polskiego.

Ogłoszony 22 lipca Manifest Lipcowy stanowił: "Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego za naczelne swe zadanie uważa zwiększenie udziału narodu polskiego w walce o zniwiedzenie Niemiec hitlerowskich".

Wykonanie tego zadania wymagało przede wszystkim połączenia Armii Polskiej utworzonej na terytorium ZSRR z Armią Ludową /AL/ walczącą w kraju w jednolite Wojsko Polskie. Nastąpiło to dekretem KRN wydanym 21 lipca 1944 r. W tym samym czasie na mocy postanowienia KRN zostało powołane Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego w składzie: Naczelny Dowódca, dwaj zastępcy oraz dwaj członkowie dowództwa.

Naczelnym Dowódcą mianowano gen. broni Michała Rola-Żymierskiego, jego zastępcami: gen. dyw. Zygmunta Berlinga i gen. bryg. Aleksandra Zawadzkiego, członkami dowództwa: płk Mariana Spychalskiego i Jana Czechowskiego.

23 lipca 1944 r. gen. broni M. Rola-Żymierski wysłał depezę^{6/}, stwierdzając objęcie dowództwa nad Polskim Sztabem Partyzanckim i wszystkimi oddziałami i formacjami jemu podległymi.

29 lipca 1944 r. Naczelnny Dowódca WP wydał rozkaz nr 1^{7/} w którym podał do wiadomości akty prawne KRN o utworzeniu Wojska Polskiego i jego Naczelnego Dowództwa. W rozkazie tym zakazał używania dotychczasowych nazw "Armia Ludowa" i "Armia Polska w ZSRR" a wprowadził na ich miejsce jednolitą nazwę "Wojsko Polskie". Rozkaz mówił:

- "1. Krajowa Rada Narodowa, jako reprezentacja narodu jedynie uprawniona do kierowania i zespolenia wszystkich akcji, prowadzonych w imię wyzwolenia Polski, objęła zwierzchnictwo nad ZPP w ZSRR i podległą mu Armią Polską w ZSRR.
2. Krajowa Rada Narodowa dekretem z dnia 21.07.1944 r. zjednoczyła Armię Ludową zorganizowaną w Polsce z Armią Polską zorganizowaną w ZSRR w jednolitą całość pod nazwą Wojsko Polskie ...".

6/ Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945. Warszawa 1958 /dalej - Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego/ t. 1, s. 107.

7/ Tamże, s. 108.

Oddziały AL znajdujące się na wyzwolonych terenach, zostały częściowo wykorzystane do formowania nowych jednostek wojskowych, a częściowo do organizowania aparatu administracji państwowej. Natomiast oddziałami AL, które nadal walczyły na okupowanych terenach kierowało Naczelne Dowództwo WP^{8/}, jako oddziałami partyzanckimi Wojska Polskiego.

30 lipca 1954 r. Naczelny Dowódca WP wydał rozkaz nr 2^{9/} w którym wzywał wszystkich żołnierzy polskich do zjednoczenia się w jednolitym Wojsku Polskim w celu wyzwolenia kraju. Rozkaz między innymi postanawiał:

„... W celu usunięcia wszelkich przeszkód, jakie mogły stanąć na drodze do zrealizowania jednego, umiłowanego przez wszystkich żołnierzy Wojska Polskiego - w Wojsku Polskim obowiązują dla wszystkich żołnierzy jednakowe prawa i obowiązki bez względu na dotychczasową przynależność organizacyjną. Jednakowo dla wszystkich zostają zaliczone lata służby, odznaczenia i stopnie ...”

Dokumentem określającym przejęcie zwierzchnictwa nad 1 armią WP oraz powołującym centralne władze Wojska Polskiego był rozkaz Naczelnego Dowódcy WP nr 3 z 8 sierpnia 1944 r.^{10/} Na jego podstawie została rozwiązana Rada Wojenna 1 armii WP i Główny Sztab Formowania Armii Polskiej w ZSRR.

8/ Rozkaz NDWP nr 10 z dnia 25.08.1944r. Polski Sztab Partyzancki został rozwiązany a na jego miejsce utworzono Wydział ds. Partyzanckich przy Oddziale Operacyjnym Sztabu Głównego.

9/ Organizacja i działanie ludowego Wojska Polskiego t. 1, s. 110.

10/ Materiały i Dokumenty WIH /dalej - MiDWIH/ sygn.IV/1/1, s. 3 rozkaz Naczelnego Dowódcy WP.

Uprawnienia Rady Wojennej i niektóre uprawnienia dowództwa 1 armii przeszły w zakres kompetencji Naczelnego Dowództwa WP. Natomiast w zakresie kompetencji dowódcy 1 armii pozostały sprawy związane z operacyjnym dowodzeniem podległymi wojskami. Pozostawiono mu też prawo wyznaczania, przenoszenia i zwalniania oficerów na stanowiskach do dowódcy batalionu włącznie. Pod względem operacyjnym 1 armia WP podlegała nadal dowództwu 1 Frontu Białoruskiego.

Warto przypomnieć, że wbrew pozorom i niektórym potocznym poglądom armia hitlerowska pod koniec 1944 roku była wciąż jeszcze silna, liczyła ona 299 dywizji oraz 31 brygad /w sumie 7,5 mln ludzi/^{11/}. Gospodarka wojenna III Rzeszy, w której pod koniec 1944 roku pracowało 35,9 mln ludzi, mimo poniesionych strat produkowała jeszcze pokaźne ilości uzbrojenia i materiałów wojennych. W 1944 roku zakłady przemysłowe Rzeszy przekazały armii prawie 28 tys. samolotów bojowych, 27 tys. czołgów, dział szturmowych i lekkich pojazdów opancerzonych, 72 tys. dział i moździerzy. 18 października 1944 r. ogłoszono dekret o powołanie Volkssturmu, do którego wcielono wszystkich Niemców zdolnych do noszenia broni w wieku od 16 do 50 lat. Wprawdzie Volkssturm nie mógł zastąpić regularnej armii, jednak w połączeniu z innymi przedsięwzięciami natury militarnej stworzył przesłanki do zorganizowania silnego oporu, do przedłużania wojny i odsuwania za wszelką cenę, momentu bezwarunkowej kapitulacji.

11/ Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego, t. 5, Warszawa 1965, s.29 oraz S.Płatonow: Przegląd operacji strategicznych Armii Radzieckiej na terytorium Polski /1944-45/. Materiały II Sesji Naukowej poświęconej Wojnie Wyzwoleńczej Narodu Polskiego 1939-45. W-wa 1967, s. 122.

Większa część sił armii hitlerowskiej znajdowała się na froncie wschodnim, prowadząc działania przeciw Armii Radzieckiej. Tu decydowały się losy wojny i III Rzeszy. Zgromadzono tu ponad 60% całości sił, a mianowicie 181 dywizji i 21 brygad/ w tym 31 dywizji pancernych i zmotoryzowanych/, w sumie 3,1 mln ludzi, 28.500 dział i moździerzy /od 75 mm wzwyż/, 3950 czołgów i dział szturmowych oraz 1960 samolotów^{12/}. Ponadto niemieckie naczelne dowództwo dysponowało jeszcze tzw. armią rezerwową, liczącą ogółem ponad 2 mln ludzi, 2700 dział i moździerzy, 1090 czołgów, 930 samolotów bojowych; duża część tych sił została przetrzucona na wschód, głównie podczas ofensywy zimowej Armii Radzieckiej^{13/}.

Tak więc, mimo, że wynik wojny był generalnie rzecz biorąc przesądzony na korzyść koalicji antyhitlerowskiej, to ostateczne rozgromienie hitlerowskich Niemiec wymagało jeszcze dużego wysiłku wojskowego i ekonomicznego. W tych warunkach każda nowa dywizja znacząco liczyła się w ogólnym stosunku sił i środków.

Obok zewnętrznych aspektów, wzmożenie wysiłku wojennego Polski Ludowej miało kapitalne znaczenie dla losów naszego narodu i kraju. W końcu 1944 roku, na terenach okupowanych, położonych na północ i pñn. zach. od Narwi oraz

12/ Historia Wielkiej Wojny Narodowej Związku Radzieckiego, t. 5, s. 29.

13/ Wielka Wojna Narodowa ZSRR 1944-1945. Zarys historyczny. Warszawa 1969, s. 499.

na zachód od Wisły i Wisłoki, znajdowało się co najmniej 75% ludności oraz podstawowe rejony przemysłowe kraju. Kilkanaście milionów Polaków było jeszcze przedmiotem systematycznej eksterminacji okupanta, tysiące ludzi ginęło w obozach, podczas łapanek i egzekucji. Każdy dzień przybliżający wyzwolenie tych ziem, miał więc wymierną ocenę w liczbach ludzkich istnień. Równocześnie pozbawiło to gospodarkę wojenną III Rzeszy ważnych dla kontynuowania walki zakładów przemysłowych okręgu łódzkiego, Kielecczyzny, krakowskiego, Poznania i Bydgoszczy oraz hut i kopalń Górnośląskiego Okręgu Przemysłowego.

Istotną sprawą dla przyszłości Polski Ludowej, jej geograficznego kształtu i powojennej pozycji w Europie był również szeroki udział naszych sił zbrojnych w walkach Armii Radzieckiej szczególnie w bojach o wyzwolenie ziem piastowskich nad Byłtykiem, Odrą i Nysą łużycką, o których zwrot zabiegała Polska Ludowa. Tylko w oparciu o ZSRR i na gruncie wspólnej walki, o pełne rozgromienie Niemiec hitlerowskich, Polska mogła odzyskać swe historyczne terytoria oraz wyjść z wojny, jako kraj zwycięski, odgrywający w powojennym świecie znaczącą rolę na arenie międzynarodowej.

Realizacja zadania, jak najwydatniejszego zwiększenia wysiłku wojennego Polski Ludowej - wymagającego przede wszystkim budowy silnego wojska nie było rzeczą łatwą.

W normalnych warunkach, przy zachowaniu logicznej kolejności zabiegów organizacyjnych, należałoby utworzyć najpierw administrację na wyzwolonych terenach, uporządkować choćby w minimalnym stopniu gospodarkę, czyli zorganizować

zaplecze walczącego kraju, a dopiero później przystąpić do budowy sił zbrojnych. Takie rozwiązanie oznaczałoby jednak opóźnienie o kilka miesięcy wystawienia określonych związków operacyjnych, do czego nie można było dopuścić.

Konkretna sytuacja polityczna i strategiczna zmusiły rząd Polski Ludowej do odejścia od utartych schematów, do zastosowania metody jednoczesnego i przyspieszonego działania na wielu kierunkach. Trzeba było równocześnie realizować takie przedsięwzięcia, jak: budowa od podstaw aparatu państwowego, odbudowa gospodarki, tworzenie sił zbrojnych. Od prawidłowego, a nade wszystko szybkiego rozwiązania tych problemów zależała wielkość naszego wysiłku zbrojnego.

Realizacja wymienionych przedsięwzięć odbywała się w trudnych i skomplikowanych warunkach wojny, w sytuacji kiedy przez większą część omawianego okresu /sześć z prawie dziesięciu wojennych miesięcy/, wyzwolona była tylko część terytorium kraju, w warunkach ostrej walki z klasowymi i politycznymi przeciwnikami rewolucyjnych przeobrażeń i nowej ludowej Polski. Należy mieć przy tym na uwadze fakt, iż wyzwolone w 1944 r. obszary Polski należały przed wojną do zacofanych gospodarczo. Z nielicznych większych ośrodków przemysłowych, jakie tam się znajdowały, jedne były zniszczone, jak np. Białystok, a inne, jak podkarpacki ośrodek naftowy, czy wyzwolona Prága leżały na linii frontu. Komunikacja i łączność były w poważnym stopniu zdewastowane, a ludność zdziesiątkowana, osłabiona i wycieńczona ciężkimi warunkami kilkuletniej okupacji hitlerowskiej.

Wszystko to utrudniało budowę ludowej siły zbrojnej. Natomiast czynnikami sprzyjającymi podjęciu tego bardzo trudnego i skomplikowanego zadania było istnienie utworzonej na terytorium ZSRR regularnej Armii Polskiej, a szczególnie doświadczenia uzyskane podczas jej formowania oraz dalsza kadrowa, organizacyjna i materiałowa pomoc Związku Radzieckiego. Ważne przy tym znaczenie miał fakt, że Armia Polska sformowana w ZSRR nie była "zwykłym" związkiem operacyjnym. Obok tak zwanej "armii czynnej", nazwanej także armią polową dowodzoną bezpośrednio przez gen.dyw. Z.Berlinga i składającej się z czterech dywizji piechoty /1,2,3 i 4 DP/, pułku zapasowego, batalionu kobiecego, batalionu rozpoznawczego, brygady kawalerii /1 BK/, pięciu brygad artylerii /1 BAA, 2 i 3 BAH, 4 BAP panc. i 5 BAC/, pułku moździerzy /1 pm/. Ponadto w składzie armii była dywizja artylerii przeciwlotniczej /1 BAP lot/, samodzielny dywizjon artylerii przeciwlotniczej, brygada pancerna /1 BPanc/, pułk artylerii pancernej /13 papanc/ i samodzielny dywizjon dział pancernych, brygada saperów /1 BSap/, batalion pontonowo-mostowy i zmotoryzowany batalion inżynieryjny jednostki łączności, dwa pułki lotnictwa oraz jednostki i urządzenia kwatermistrzowskie. Armia dysponowała również, podlegającymi szefowi Głównego Sztabu Formowania w ZSRR, ośrodkami formowania i szkolenia nowych jednostek, związkami rodzajów sił zbrojnych wojsk i służb /m.in. formowały się 5 i 6 DP oraz 1 KPanc/, załączkiem systemu zaopatrywania, rozbudowanym systemem szkolnictwa wojskowego i Sztabem Partyzanckim itd.^{14/} W lipcu 1944 roku Armia Polska

^{14/} Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945. Warszawa 1958, s. 102-105.

w ZSRR liczyła ogółem 107 810 ludzi, w tym 9 705 oficerów, 18 092 podoficerów i 80 023 szeregowców^{15/}. W uzbrojeniu i wyposażeniu armii było m.in.: 63 453 karabiny, postolety maszynowe, 2 982 ręczne i ciężkie karabiny maszynowe, 1 638 dział i moździerzy, 1 521 rusznic przeciwpancernych, 117 czołgów i dział pancernych^{16/}. W tym stan liczebny jednostek podległych szefowi Głównego Sztabu Formowania wynosił około 40 000 ludzi.

Rząd radziecki uzbroił i wyposażył jednostki polskie wg. najwyższego własnego standardu, tj. wg. etatów gwardyjskich, które obowiązywały tylko w zasłużonych i wyróżnionych oddziałach i związkach taktycznych Armii Radzieckiej, przyznawanych im za wybitne osiągnięcia bojowe. Rząd radziecki skierował do Armii Polskiej wiele tysięcy swoich oficerów i instruktorów,^{17/} wśród których wielu było Polaków lub pochodzenia polskiego, oraz umożliwił szkolenie polskich kadr dowódczych w swoich szkołach oficerskich.

Ta wszechstronna pomoc: po pierwsze - umożliwiała w ogóle szybkie sformowanie silnej Armii Polskiej, po drugie - radzieccy oficerowie wnieśli do powstających oddziałów i związków bogate doświadczenie bojowe uzyskane w toku wojny.

15/ Cz. Podgórski, Polskie Siły Zbrojne w ZSRR. Myśl Wojskowa nr 9/1964 r., s. 93-94.

16/ Tamże.

17/ Od maja 1943 roku do dnia 25 października 1944 roku Zarząd Kadr Armii Radzieckiej skierował do WP ogółem 11 513 oficerów, w tym 1 460 oficerów piechoty, 126 oficerów kawalerii, 121 oficerów lotnictwa, 2 922 oficerów artylerii, 1 639 oficerów br.panc., 565 oficerów winż., 1 060 oficerów łączności, 318 oficerów wchem., 3 254 oficerów sł.zaop., 49 oficerów polit. W.Cz. Podgórski: Pomoc ZSRR w budowie LWP. Myśl Wojskowa nr 4.

Dzięki temu Armia Polska, podobnie jak potem całe Wojsko Polskie, chociaż była świeżo sformułowana, w krótkim czasie mogła osiągnąć wysoki poziom wyszkolenia, sprawności operacyjno-taktycznej i dużą siłę bojową. Na tym etapie wojny posiadało to ogromne znaczenie.

Dzięki tym wszystkim czynnikom można było skrócić do minimum przedsięwzięcia organizacyjne niezbędne do szybkiej budowy wojska w wyzwolonym kraju. Myślą przewodnią planów rozbudowy sił zbrojnych było utworzenie silnego i nowoczesnego wojska, zdolnego do wykonywania zadań wynikających z celów wojny wyzwoleniczej.

Dekret Krajowej Rady Narodowej z 21 lipca 1944 r. powoływał do życia obok innych resortów, wymieniany na pierwszym miejscu /co podkreślało jego rangę w okresie toczonyj jeszcze wojny wyzwoleniczej/ Resort Obrony Narodowej - jako naczelny organ administracji państwowej w zakresie spraw wojskowych. Naczelnym Dowódcą Wojska Polskiego, gen. broni Michał Rola-Żymierski, został kierownikiem resortu. W tej sytuacji, gdy obowiązki kierownika Resortu Obrony Narodowej oraz naczelnego dowódcy Wojska Polskiego pełniła jedna i ta sama osoba, nie było formalnego rozgraniczenia uprawnień i podziału zadań pomiędzy Resortem ON i ND WP. Generalizując i upraszczając problem można powiedzieć, że kierownik Resortu ON we współpracy z innymi resortami PKWN organizował i przeprowadzał mobilizację rezerw osobowych i materiałowych dla celów wojennych oraz wspólnie z Resortem Bezpieczeństwa Publicznego zapewniał bezpieczeństwo w wyzwolonym kraju;

Obowiązany był on również udzielać pomocy w zakresie tworzenia administracji państwowej i odbudowy kraju. Jednak główną uwagę Naczelne Dowództwo WP koncentrowało na problemach formowania, szkolenia, wychowywania i zapewnienia gotowości bojowej jednostek wojskowych.

Do bezpośredniego dowodzenia i kierowania wojskami powołane zostały m.in.:

- Sztab Główny WP;
- Szefostwo Mobilizacji i Formowania /później Uzupełnień/ WP;
- Szefostwo Zaopatrzenia WP /później Główne Kwatermistrzostwo/;
- Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy WP.

Pierwszym Szefem Sztabu Głównego został płk Marian Spychalski /później gen.bryg. Władysław Korczyc/. Przez Sztab Główny Naczelny Dowódca WP /MON/ kierował całością ludowego Wojska Polskiego.

Szefostwem Mobilizacji i Formowania, powołanym do organizowania jednostek poszczególnych rodzajów wojsk oraz dysponowania zasobami osobowymi, kierować miał gen.bryg. B.Półtorzyński. Całość zaopatrzenia WP weszło w zakres kompetencji gen.bryg. J.Iszczenko, który w oparciu o odpowiednie komórki zaopatrzenia byłego Głównego Sztabu Formowania miał zorganizować Szefostwo Zaopatrzenia WP.

Oprócz władz naczelnych i instytucji centralnych zostały sformowane pierwsze terenowe organa administracji wojskowej, w postaci rejonowych komend uzupełnień, komórki wojskowe przy radach narodowych i samorządach miejskich i gminnych oraz 6 okręgów wojskowych.

Znacznie zostały rozwinięte jednostki zapasowe, spełniające bardzo ważną rolę w przygotowywaniu uzupełnień dla formujących się i walczących związków taktycznych i oddziałów wszystkich rodzajów wojsk /służb/.

Jednocześnie, wraz z przyjmowaniem zwierzchnictwa nad ludowymi siłami zbrojnymi oraz z tworzeniem aparatu dowodzenia i aparatu administracji wojskowej opracowywano plan dalszej rozbudowy Wojska Polskiego. Myślą przewodnią tego planu było utworzenie Frontu Polskiego^{18/} w składzie trzech armii ogólnowojskowych /pięciodwizyjnych/ oraz niezbędnego odwodu Naczelnego Dowództwa WP.

Dowództwo Frontu /Naczelne Dowództwo miało być zarazem Dowództwem Frontu/ miało ponadto dysponować trzema korpusami pancernymi, piętnastoma brygadami artylerii, dwoma dywizjonami artylerii, korpusem lotniczym, trzema brygadami saperów, trzema brygadami zaporowymi, trzema dywizjonami obrony przeciwlotniczej, trzema brygadami pancernymi, trzema pułkami czołgów ciężkich oraz czterema pułkami łączności. Do końca 1944 roku Wojsko Polskie w myśl tego planu miało liczyć 430 tys. żołnierzy^{19/}.

Zrealizowanie powyższego planu stanowiło zamierzenie przekraczające realne możliwości państwa organizującego się

18/ Zarys historyczno-polityczny 1-go rządu demokratycznego w Polsce /1944-1946/. LAW "Sygnał" - Warszawa 1947, s.167

19/ Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego, s. 152-153.

w trudnych warunkach politycznych i ekonomicznych. Brak zasobów naturalnych, zrujnowany przemysł oraz transport, brak środków materiałowych i finansowych stwarzały trudności nie do rozwiązania własnymi siłami. Tylko zasoby ludzkie mogły stanowić przesłanki do rozbudowy sił zbrojnych, jednak i one nie zaspokajały potrzeb, szczególnie w kadrze oficerskiej. W tych warunkach uzbrojenie i materiałowo-techniczne wyposażenie wojska mogło nastąpić tylko w drodze pomocy ze strony Związku Radzieckiego.

Rząd radziecki zobowiązał się dostarczyć niezbędne uzbrojenie, sprzęt bojowy, umundurowanie, materiały pędne i smary, środki transportowe, amunicję i medykamenty. Udzielono również częściowej pomocy w obsadzie stanowisk oficerskich i podstawowych specjalistów wojskowych - głównie technicznych.

Dla usprawnienia i przyspieszenia zaopatrzenia WP oraz opracowania struktury organizacyjnej przyjęta została zasada, że podstawowe dokumenty dotyczące organizacji naszego wojska będą opracowywane bezpośrednio w Sztabie Generalnym Armii Radzieckiej.

W wyniku porozumienia zawartego pomiędzy Naczelnymi Dowództwami WP i Armii Radzieckiej dokonano korekty początkowych zamierzeń. Front Polski miał składać się nadal z trzech armii, jednakże o mniejszej ilości związków taktycznych. Każda armia miała posiadać nie pięć, a cztery dywizje piechoty wraz z niezbędnymi środkami wzmocnienia, ale bez korpusu pancernego. W składzie Wojska Polskiego miał występować jeden korpus pancerny, jako odwód Naczelnego Dowództwa.

Powyższe korekty wprowadzono przede wszystkim ze względu na brak niezbędnych kadr. Na wyzwolonych terenach Polski, występował brak nie tylko oficerów, lecz również niezbędnej ilości wyszkolonych żołnierzy, szczególnie takich specjalności, jak wojska pancerne, lotnictwo, saperzy, łączności itp. Realizowanie pierwszego planu pociągnęłoby za sobą konieczność formowania jednostek w oparciu nie tylko o kadrę oficerską i podoficerską, ale i o szeregowych - specjalistów radzieckich, co groziło zatraceniem cech narodowych przez te jednostki.

Ustalone konkretne zamierzenia w zakresie organizacji WP znalazły odbicie w dyrektywie Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej skierowanej do Naczelnego Dowódcy WP w sprawie organizacji sztabu Frontu Polskiego i 2 armii WP z 13.08.1944 r.^{20/}. Tych samych spraw dotyczył również rozkaz Kwatery Głównej Naczelnego Dowództwa Armii Radzieckiej z 3.10.1944 r.^{21/}.

Sformowanie nowych jednostek powodowało powiększenie stanu liczebnego WP o około 140 tys. ludzi. Ponadto w skład WP weszły oddziały sformowane w ZSRR. Znaczna ich część znalazła się w 1 armii, która w tym czasie była już jednym ze związków operacyjnych WP, reszta zaś głównie jednostki za-

20/ Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego ... s. 122.

21/ MiD WIH, sygn. IV/1/25 s. 1-6.

pasowe i częściowo tyłowe przeszły do dyspozycji Naczelnego Dowództwa WP. Część z nich stała się załączkami nowo formujących się związków operacyjnych. Ogólnie więc Wojsko Polskie zgodnie z zamierzeniami organizacyjnymi z sierpnia 1944 roku miało liczyć około 285 tys. żołnierzy. Terminy formowania poszczególnych jednostek zakładano bardzo krótkie, bowiem na organizację poważnej liczby sztabów, związków taktycznych oraz oddziałów i pododdziałów pozostawał zaledwie jeden miesiąc^{22/}.

Podczas poboru ujawnił się zły stan zdrowotny poborowych spowodowany ciężkimi warunkami kilkuletniej okupacji, uwidoczniły się również duże straty w mobilizowanych rocznikach poniesione podczas okupacji. Roczniki podlegające mobilizacji były nieliczne, a ilość niezdolnych do służby wojskowej stosunkowo duża. Ponadto średni poziom wykształcenia mobilizowanych żołnierzy był również bardzo niski.

Czynniki te spowodowały, że terminy mobilizacji jak również ilości wcielonych żołnierzy różniły się znacznie od przewidywanych przez sztab formowania i uzupełnień. Do 10 października zmobilizowano 53 tys. ludzi, a z ZSRR przybyło 23 tys. /spodziewano się około 50 tys./, co pozwoliło uzupełnić stan szeregowców i częściowo podoficerów jednostek pierwszej kolejności formowania, zabrakło jednak rezerw do jednostek drugiej kolejności formowania. Tak więc

22/ Większość jednostek, głównie sztaby 2 i 3 armii, 7,81 9DP, 9 DAPpanc, 3 DAPlot, 5 pczc, 2 i 4 BSap. i BZaop. miały być sformowane do 15.09.1944 r. pozostałe do 1.11.1944 r., a 1 MKL do 1.12.1944 r. W. Jurgielewicz. Rozbudowa Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r. Cz. I.

brakowało w tym czasie około 60 tys. ludzi do uzupełnienia istniejących potrzeb^{23/}. W związku z tym zdecydowano powołać dalsze roczniki /1920-1915/, lecz z braku oficerów dokonano rewizji dotychczasowych planów.

Zabieg ten nie przyniósł oczekiwanych wyników. Szczególnie ostro wystąpiło to zjawisko w zakresie oficerów. Następstwem tego było zrezygnowanie z formowania 3 armii WP. Powołano jednocześnie pod broń poborowych rocznika 1925 i ochotników rocznika 1926 oraz podwyższono granicę wieku dla oficerów, podoficerów i specjalistów.

Zrealizowanie tych wymuszonych decyzji oraz przybycie dalszego uzupełnienia z ZSRR umożliwiło wcielenie do wojska niezbędnej liczby ludzi./Do końca 1944 r. 110.210/.

Tak więc w końcu 1944 r. ludowe Wojsko Polskie składało się z dwóch związków operacyjnych /1 i 2 armii Wojska Polskiego/ oraz dużego zestawu jednostek wchodzących w skład odwodów Naczelnego Dowództwa. W ciągu pięciu miesięcy formowania stan Wojska Polskiego wzrósł do około 300 tys. żołnierzy, czyli prawie o 200 tys. Średnie tempo wzrostu wynosiło około 40 tys. miesięcznie. Zasadniczy wpływ na to osiągnięcie miały przede wszystkim wspomniane decyzje oraz właściwa praca terenowego aparatu administracji wojskowej i jednostek zapasowych.

23/ Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945, s. 20-21.

Ludowe Wojsko Polskie w przededniu ofensywy styczniowej dysponowało dziesięcioma dywizjami piechoty, brygadą kawalerii, korpusem pancernym, dwoma brygadami pancernymi, czterema pułkami czołgów ciężkich i artylerii pancernej, dywizjonem artylerii pancernej, dwunastoma brygadami artylerii i jedną brygadą moździerzy ciężkich, czterema brygadami artylerii przeciwpancernej, trzema dywizjami artylerii przeciwlotniczej, czterema brygadami inżynieryjno-saperskimi, dziesięcioma bojowymi pułkami lotniczymi. Zorganizowano ponadto niezbędną ilość oddziałów i pododdziałów łączności /trzy pułki, 5 batalionów i 14 kompanii łączności/ wojsk chemicznych /cztery bataliony/ oraz tyłowych.

Poza rozbudową jednostek bojowych znacznie zostało rozbudowane szkolnictwo wojskowe oraz jednostki i urządzenia tyłowe. Wszystkie ogniwa kierowania zdobyły cenne doświadczenie w zakresie organizacji, formowania i szkolenia jednostek, co okazało się szczególnie przydatne w 1945 r., kiedy to przystąpiono do dalszej rozbudowy ludowego Wojska Polskiego.

3. Rozbudowa ludowego Wojska Polskiego w 1945 r.

Wyzwolenie ziem polskich położonych na zachód od Wisły stworzyło w pierwszych miesiącach 1945 r. dobre warunki do kontynuowania rozbudowy wojska. 31.01.1945 r. Naczelnny Dowódca WP gen. broni Michał Rola-Żymierski zatwierdził podstawowe dokumenty określające kierunki i konkretne zamierzenia organizacyjne. Były to "Plan zamierzeń organizacyjnych na 1945 r.". "Plan uzupełnienia formowania jednostek WP wg. rodzajów broni na 1945 r." oraz "Wyliczenie uzbrojenia i materiałowo-technicz-

nego zaopatrzenia wojska". Data zatwierdzenia w/w planów przez Naczelnego Dowódcę WP nie świadczyła jeszcze o gotowości do ich realizacji. Główną przyczyną tego stanu rzeczy były niewystarczające możliwości w zakresie uzbrojenia i materiałowo-technicznego zabezpieczenia nowych formowań. Większość tych środków zamierzono ponownie uzyskać ze Związku Radzieckiego.

Wspomniany plan rozbudowy ludowego Wojska Polskiego przewidywał zorganizowanie 3 armii oraz powiększenie składu organizacyjnego 1 i 2 armii do dziesięciu dywizji piechoty każda. W końcu 1945 r. trzy armie miały posiadać dwadzieścia siedem DP. Tak duża ilość dywizji zmuszała do zorganizowania dodatkowych ogniw dowodzenia, tj. dowództw korpusów armijnych /trzy w każdej armii/. Przewidywano, że w tym okresie szeregi WP wzrosną do 566 273 ludzi^{24/} /70 340 oficerów, 140 360 podoficerów i 355 573 szeregowców/.

Plan na 1945 r. określał, że dla nowo formowanych jednostek potrzeba będzie 254 822 żołnierzy /29 213 oficerów, 68 278 podoficerów i 157 228 szeregowców/. Zamierzano plan realizować w kilku okresach, przy czym terminy wykonania poszczególnych zamierzeń były bardzo krótkie, np.:

I etap - do 15.03.1945 r., II etap - od 15.03. do 1.06.1945r., w drugiej kolejności od 1.06. do 1.09.1945 r., a w trzeciej kolejności od 1.09. do 30.12.1945 r.

24/ Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego, s. 317.

z powyższego wynika, że zawarte w planie zamierzenia organizacyjne z uwagi na nierealność terminów nie mogły być zrealizowane.

Wykonanie jakiegokolwiek zamierzenia w czerwcu 1945 r. okazało się niemożliwe, bowiem dopiero 15.03.1945 r. wydany został rozkaz Naczelnego Dowódcy^{25/} o formowaniu związków i jednostek wojskowych zgodnie z planem rozbudowy WP.

Zgodnie z rozkazem Naczelnego Dowódcy zarządzono przeprowadzenie częściowej mobilizacji na terenach wyzwolonych w 1945 r. Potrzeby rezerw ludzkich wynosiły około 110 tys. ludzi. Przeprowadzona w kwietniu mobilizacja nie dała spodziewanych wyników, dlatego Departament Mobilizacji MON opracował dodatkowo plan uzupełnienia jednostek formujących się w maju i czerwcu 1945 r. Do 10.06.1945 r. zmobilizowano na terenach wyzwolonych ponad 100 tys. ludzi. Mobilizacja przeprowadzona w pierwszej połowie 1945 r. zapewniła dostateczną ilość rezerw osobowych potrzebnych dla rozbudowy wojska, z wyjątkiem kadry oficerskiej i podoficerskiej oraz specjalistów wojskowych. W tej sytuacji ponownie zrezygnowano z powołania dowództwa 3 armii WP oraz brygady inżynieryjno-saperskiej i korpusu pancernego przeznaczonego do odvodu Naczelnego Dowództwa.

Do czasu zakończenia wojny zdołano całkowicie sformować jedynie część jednostek, przewidzianych do w/w związków operacyjnych a mianowicie: 11 i 12 DP, dowództwo 5 DA oraz

25/ Tamże

6 i 7 zapasowy pułk piechoty. Pozostałe jednostki znajdowały się w stadium organizacji, a ich stany osobowe wynosiły 20-25%. W pierwszej połowie 1945 r. główny wysiłek koncentrowano na rozbudowie aparatu administracji wojskowej przeznaczonej do pracy w warunkach pokojowych. Duży wpływ na tę decyzję wywarł niewątpliwie przewidywany termin zakończenia wojny.

W końcowym okresie wojny siły zbrojne Polski Ludowej liczyły około 400 tys. żołnierzy i posiadały na swoim uzbrojeniu i wyposażeniu najnowsze wzory uzbrojenia i sprzętu produkcji radzieckiej. W sumie ludowe Wojsko Polskie otrzymało od Związku Radzieckiego - do 1 maja 1945 r. - 406 tys. karabinów i pistoletów maszynowych, 19 tys. karabinów wszystkich typów, 4800 moździerzy, 3540 dział wszystkich kalibrów, 670 czołgów i dział pancernych, 630 samolotów oraz niezbędne wyposażenie, umundurowanie itp.

Tworzono wojsko nowoczesne, odpowiadające wymogom tego etapu wojny, w którym wchodziło ono do działań na froncie oraz zadaniom, które miało realizować. W składzie ludowego Wojska Polskiego znajdowały się wszystkie rodzaje wojsk i sił zbrojnych: wojska lądowe /jednostki piechoty, artylerii, pancerne, inżynieryjne, łączności itd./, wojska lotnicze i obrony powietrznej kraju oraz załóżek marynarki wojennej w postaci zapasowego batalionu morskiego. Ogółem pod koniec wojny w siłach zbrojnych Polski Ludowej znajdowały się dwa dowództwa armii /1 i 2 AWP/, 14 dywizji piechoty, korpus pancerny /1 KPanc./ dywizja artylerii do ognia

pośredniego /2 BArt./, trzy dywizje artylerii przeciwlotniczej /1, 2 i 4 DAPlot./ cztery dywizje lotnicze /4 MDL, 1 DLB, 2 DLSz, 3 DLM/, brygada kawalerii /1 KB/, dwie samodzielne brygady pancerne /1 i 16 BPanc./, dziesięć samodzielnych brygad artylerii, samodzielna brygada moździerzy, pięć brygad inżynieryjno-saperskich, dwie brygady zapasowe, samodzielne pułki czołgów i dział pancernych, moździerzy, łączności, aprowizacyjne, samochodowe, ochrony, samodzielne bataliony różnych rodzajów wojsk i służb, jednostki i urządzenia tyłowe itd. Ponad 250 oddziałów, pododdziałów i urządzeń tyłowych zabezpieczało wojska walczące pod względem materiałowo-technicznym, medycznym i sanitarnym.

Wygrano wyścig z czasem i w decydującym dla sprawy polskiej i ogólnych wyników wojny Wojsko Polskie powiększyło wysiłek koalicji antyhitlerowskiej na głównym froncie walki z hitlerowską Rzeszą. Wojsko to było dobrze zorganizowane i uzbrojone oraz zdolne do prowadzenia skutecznych działań bojowych i wykonania oczekujących je zadań. O wartości Wojska Polskiego stanowiła nie tylko jego liczebność, lecz także wysoki poziom organizacyjno-techniczny. Stosunkowo duża ilość jednostek artylerii, wojsk pancernych, lotnictwa i wojsk inżynieryjno-saperskich zapewniała odpowiednie wsparcie obu polskim armiom, czyniła z nich związki o dużych możliwościach operacyjno-taktycznych.

Stały wzrost siły Wojska Polskiego oraz ich umiejętności bojowych był logiczną konsekwencją efektywności wysiłku wojennego ludowego państwa polskiego.

Jednak o wadze wysiłku wojennego, jego znaczeniu decydowały nie tylko umiejętności czy też ilości zaangażowanych sił i środków, lecz jego celowość i efekty wynikające z operacyjno-strategicznego i politycznego znaczenia kierunku, na którym jednostki prowadziły działania bojowe. Godnym szczególnego podkreślenia jest fakt, że jednostki naszych ludowych sił zbrojnych zostały włączone do działań na głównym froncie drugiej wojny światowej, a od lipca 1944r. na terytorium własnego kraju, na warszawsko-berlińskim kierunku strategicznym, a więc tam, gdzie jego obecność i udział w walkach najpełniej odpowiadały interesom narodu, społeczno-politycznemu i geograficznemu kształtowi Polski, tam, gdzie udział w walkach nadawał wysiłkowi żołnierza ludowego Wojska Polskiego, wysiłkowi całego narodu wysoką rangę w ogólnym bilansie zwycięstwa koalicji antyhitlerowskiej.

R o z d z i a ł 2

POWSTANIE WOJSKOWEGO APARATU MOBILIZACYJNEGO

i JEGO DZIAŁANIE w OKRESIE WOJNY

/do maja 1945 r./

1. Powstanie polskiej administracji wojskowej na terenach Związku Radzieckiego /maj 1943 - czerwico 1944 r./.

Równolegle z początkiem formowania na terytorium Związku Radzieckiego Polskich Sił Zbrojnych w 1943 roku rozpoczął się proces powstawania organów pionu mobilizacyjno-uzupełnieniowego, stanowiąc zalążki kształtowania się organów administracji wojskowej.

Na mocy rozkazu organizacyjnego nr 1 z dnia 14 maja 1943 r. wydanego przez płk Zygmunta BERLINGA została powołana Komisja Przyjęć^{1/}. Komisja ta

1/ Rozkaz organizacyjny nr 1 z dnia 14.05.1943 r. pkt 4. Utworzenie Komisji Przyjęć dla ewidencjonowania i rozdziału powołanych do służby wojskowej, w składzie:

- przewodniczący - ppłk artylerii Leon BUKOJEMSKI,
- ob. Zygmunt MODZELEWSKI,
- ob. Jerzy PUTRAMENT.

Ppłk BUKOJEMSKI dobierze spośród powołanych odpowiednią ilość pisarzy. Komisja będzie pracowała według instrukcji otrzymanych od ppłk BUKOJEMSKIEGO. Po przybyciu lekarzy w skład Komisji Przyjęć wejdzie Komisja Przeglądowo-Lekarska.

Organizacja i działanie LWP w latach 1943-1945
Warszawa, MON 1958 s. 4

działała w pierwszych dniach bez lekarzy. Po ich przybyciu w skład Komisji Przyjęć miała wejść Komisja Przeglądowo-Lekarska. Do zadań Komisji Przyjęć należało początkowo ewidencjonowanie i rozdział napływającego z mobilizacji uzupełnienia oraz kierowanie go do organizujących się jednostek wojskowych. Po włączeniu Komisji Przeglądowo-Lekarskiej zadania te uległy poszerzeniu o określenie przydatności pod względem zdrowotnym do służby wojskowej oraz dokonywanie odpowiedniej selekcji. Stan fizyczny części zgłaszających się ochotników był zły i nie rokował szybkiego przydziału do formujących się jednostek wojskowych. Ludzi tych należało poddać opiece lekarskiej, a następnie wykorzystać przy formowaniu oddziałów w dalszej kolejności. Praca komisji była utrudniona i z tego powodu, że duża część Polaków nie mogąc uzyskać skierowania do dywizji przez radziecki aparat mobilizacyjny przybywała do SIELC na własną rękę, częstokroć bez jakichkolwiek dokumentów ^{2/}.

Komisja Przyjęć przyjmowała powołanych do wojska, określała ich przydatność do służby wojskowej, dokonywała odpowiedniej selekcji i kierowała do sztabu dywizji.

2/ W dywizji znaleźli się obywatele innych narodowości, którzy deklarowali się jako Polacy, bez względu na to, jakie figurowały w ich dokumentach wpisy, bądź dokumentów żadnych nie posiadali.

Uzupełnieniem jednostek kierował sztab dywizji poprzez IV wydział /organizacyjno-ewidencyjny/, który zgodnie z zapotrzebowaniem dowódców oddziałów i pododdziałów kierował do nich uzupełnienie.

Wszystko to wymagało dużego wysiłku organizacyjnego. Wypracowanie odpowiednich metod działania Komisji Przyjęć pozwoliło jej osiągnąć dobre efekty, bowiem już 20 lipca 1943 roku stan 1 Dywizji Piechoty wynosił 15.700 żołnierzy. Tak więc Komisja Przyjęć przyjmowała średnio 440 żołnierzy dziennie.

Baza rekrutacyjna do 1 Dywizji Piechoty była szeroka, polska lewica społeczna i polityczna nie czyniła żadnych różnic między Polakami zamieszkującymi w ZSRR do 1939 r., a tymi którzy znaleźli się tam po wrześniu 1939 r. lub w wyniku wojny niemiecko-radzieckiej. Nie dzielono też byłych obywateli polskich według narodowości, wyznania czy poglądów politycznych. Dzięki temu napływ ludzi do dywizji był tak wielki, że szybko osiągnięto stan etatowy.

Doświadczenia pierwszych miesięcy organizacji dywizji wykazały, iż ten sposób uzupełnienia jednostek był niedoskonały. Przyjmowanie powołanych i ochotników oraz ich ocena i selekcja wymagały stosunkowo dużo czasu. Przybywających do wojska należało otoczyć troskliwą opieką od pierwszej chwili zgłoszenia się

do Komisji Przyjęć. Zaistniała więc między innymi konieczność zorganizowania w tym celu pułku zapasowego. W dniu 7 lipca 1943 r. ukazał się rozkaz powołujący do życia 1 Zapasowy Pułk Piechoty ^{3/} według etatu 04/188, który przewidywał następującą strukturę organizacyjną:

- dowództwo i sztab;
- batalion szkolny;
- batalion piechoty;
- batalion ciężkich karabinów maszynowych;
- dywizjon artylerii;
- dywizjon moździerzy;
- pododdziały zabezpieczenia.

Stan etatowy 1 Zapasowego Pułku Piechoty miał wynosić 3.320 oficerów, podoficerów i szeregowców ^{4/}, w tym stan stały 422, a stan zmienny 2.898.

Pułk zapasowy stanowił istotne ogniwo w systemie formowania dalszych jednostek dywizji oraz w systemie uzupełnień. Szybki rozwój organizacyjny jednostek wymagał zapewnienia im wyszkolonych rezerw, które mogły być

3/ Rozkaz dzienny nr 43 dowódcy 1 Dywizji Piechoty im.T. KOŚCIUSZKI z 7 lipca 1943 r. CAW, 1 DP 506, s. 52

4/ Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy nr 31 z 20.07.1944 r. został zmieniony etat 1 Zapasowego Pułku Piechoty na nr 04/188; ogólny stan osobowy miał wynosić 5.072 oficerów, podoficerów i szeregowych.

użyte do tworzenia nowych oddziałów lub uzupełniania strat poniesionych w walce. Powołani do wojska odbywali w pułku zapasowym przeszkolenie zasadnicze lub szkolenie doskonalące, zgodnie z posiadanym przygotowaniem wojskowym i po zakończeniu procesu szkolenia w zorganizowanych kompaniach marszowych kierowani byli do jednostek. Do wykonania swych zadań zapasowy pułk piechoty przystąpił częściowo w końcowym stadium organizacji dywizji.

Po powstaniu 1 Korpusu Polskich Sił Zbrojnych uzupełnienie kierowane było nadal przez radziecki aparat mobilizacyjny do obozu sieleckiego, gdzie przyjmowaniem do służby wojskowej zajmowała się Komisja Przyjęć. Kierowała ona powołanych do pułku zapasowego a stamtąd, zgodnie z ustaleniami IV Oddziału /organizacyjno-ewidencyjnego/ sztabu korpusu, do formujących się pododdziałów, oddziałów i związków taktycznych.

Sprawy związane z przyjmowaniem do wojska oficerów należały do kompetencji Wydziału Personalnego Korpusu. Kierowani oni byli do kompanii oficerów rezerwy, a następnie do oddziałów.

Tak więc 1 Zapasowy Pułk Piechoty spełnianie swych funkcji faktycznie rozpoczął z chwilą przystąpienia do formowania 1 Korpusu Sił Zbrojnych w ZSRR stając się zapasową jednostką korpusu, podległą bezpośrednio jego dowódcy.

W okresie od sierpnia 1943 r. do stycznia 1944 r. Zapasowy Pułk Piechoty znajdował się w obozie sieleckim, wykonując zadania związane z przyjmowaniem przybywających do wojska i kierowaniu ich do jednostek. W pierwszych miesiącach rozwoju organizacyjnego 1 Korpusu Sił Zbrojnych w ZSRR, kiedy napływ Polaków kierowanych do wojska przez radzieckie Rejonowe Wojskowe Komisariaty, jak też zgłaszających się ochotniczo, był szczególnie duży, Zapasowy Pułk Piechoty nie był w stanie wchłonąć wszystkich osób. Dlatego też Komisja Przyjęć większość przybyłych osób kierowała bezpośrednio do organizujących się jednostek wojskowych.

Biorąc pod uwagę ten fakt oraz pomyślne wyniki organizowania 1 Korpusu, przystąpiono do formowania Armii Polskiej w ZSRR.

Powstanie 1 Armii Polskiej w ZSRR zmusiło do dalszego rozwinięcia aparatu organizacyjno-mobilizacyjnego. W sztabie armii utworzono Oddział Organizacyjno-Ewidencyjny, którego struktura organizacyjna przedstawiała się następująco:

IV. ODDZIAŁ ORGANIZACYJNO-EWIDENCYJNY

1. Wydział Organizacyjny
2. Wydział Uzupełnień Szeregowcami i Podoficerami
3. Wydział Ewidencji Stanu Osobowego oraz Strat i Zdobyczy.
4. Wydział Dyslokacji Wojsk.

Głównym zadaniem Oddziału Organizacyjno-Ewidencyjnego było formowanie oddziałów i ich uzupełnianie stanem osobowym oraz prowadzenie ewidencji stanu osobowego armii.

Przyjęcie do szeregów 47.298 żołnierzy w tak krótkim czasie wymagało wysokiej sprawności organizacyjnej Sztabu Uzupełnień oraz jednostek zapasowych znajdujących się w ośrodku formowania. Dlatego dowódca 1 Armii Polskiej dokonał następnych zmian organizacyjnych, bowiem 7 maja 1944 r. Sztab Uzupełnień przemianowano na Sztab Formowania i Uzupełnień /złącznik nr 1/ oraz rozpoczęto organizowanie trzech zapasowych pułków piechoty oraz zapasowych pułków artylerii, kawalerii, saperów, łączności i czołgów.

Podstawowymi zadaniami Sztabu Formowania i Uzupełnień było organizowanie oraz doprowadzanie do gotowości bojowej nowych jednostek wojskowych oraz uzupełnianie i zaopatrywanie jednostek już istniejących.

W czerwcu 1944 r. Sztab Formowania i Uzupełnień został Dowództwem Formowania i Uzupełnień Armii Polskiej w ZSRR ^{5/}. Do wykonania tych zadań powołano w Dowództwie Formowania i Uzupełnień siedem oddziałów:

5/ Organizacja i działanie ludowego Wojska Polskiego
t. 1 Warszawa 1958, s. 71-73

1. Oddział Mobilizacji i Uzupełnień - zajmował się sprawami mobilizacji i ewidencji stanu osobowego.
2. Oddział Formowania - kierował formowaniem nowych jednostek wojskowych.
3. Oddział Jednostek Zapasowych - zajmował się uzupełnieniem i wyposażeniem jednostek zapasowych.
4. Oddział Uzupełnień i Ewidencji Oficerów - zajmował się uzupełnieniem kadry oficerskiej w jednostkach wojskowych.
5. Oddział Szkolenia Bojowego i Fizycznego - organizował i prowadził szkolenie stanu osobowego oddziałów zapasowych i nowo organizowanych.
6. Oddział Finansowy - prowadził sprawy finansowe.
7. Oddział Gospodarczy - zaopatrywał Dowództwo Formowania i Uzupełnień w środki materiałowe.

Organizacja Dowództwa Formowania i Uzupełnień oraz podział zadań na poszczególne oddziały nie były doskonałe. Sprawami uzupełnienia jednostek wojskowych zajmowały się cztery oddziały. Ich praca nie była jednak dostatecznie koordynowana. Szczególnej koordynacji wymagały przy tym zagadnienia planowania rozwoju jednostek wojskowych, ich ewidencji i statystyki oraz materiałowo-technicznego zaopatrzenia.

Jednak Dowództwo Formowania i Uzupełnień spełniało istotną rolę w dziedzinie tworzenia Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR, odciążając dowództwo armii od spraw związa-

nych z organizacją i szkoleniem nowo formowanych związków i oddziałów, pozwalając mu tym samym na skupienie swego wysiłku nad doskonaleniem wyszkolenia bojowego istniejących już jednostek wojskowych, wchodzących w skład armii czynnej.

Bardzo szybki rozwój ośrodka formowania wykluczał możliwość zrealizowania stojących przed nim zadań posiadanych organami dowodzenia. Zachodziła potrzeba utworzenia sztabu, który mógłby sprostać narastającym bez przerwy zadaniom, w trudnych i skomplikowanych warunkach tworzenia jednostek operacyjnych.

W maju 1944 r. Sztab Generalny Armii Radzieckiej opracował etat Głównego Sztabu Formowania Armii Polskiej w ZSRR ^{6/} oraz Kierownictwa do spraw Formowania i Uzupełnień Oddziałów Armii Polskiej w ZSRR ^{7/}, których głównym zadaniem było kierowanie całokształtem działalności ośrodka formowania.

W czerwcu 1944 r. Rada Wojenna 1 Armii Polskiej w ZSRR zatwierdziła tymczasową instrukcję o powstaniu i zadaniach Głównego Sztabu Formowania ^{8/}, która wytyczała następujące zasadnicze jego zadania: formowanie nowych jednostek wszystkich rodzajów wojsk i służb, doprowadzenie

6/ Etat 02/416, CAW III /368/587, s. 1

7/ Etat 02/415, CAW III/368/587, s. 2

8/ Organizacja i działanie ludowego Wojska Polskiego
t. 1 s. 65

ich do pełnej gotowości bojowej oraz uzupełnianie stanem osobowym i zaopatrywanie oddziałów biorących udział w działaniach wojennych.

Główny Sztab Formowania /załącznik 2/ składał się z dowództwa oraz sztabu formowania, w skład którego wchodziły następujące wydziały: wydział do spraw kierowania sztabem formowania, wydział inspekcji, wydział do spraw kierowania zabezpieczeniem materiałowym, wydział administracyjno-gospodarczy oraz kancelaria ogólna i pluton ochrony. Ogółem Główny Sztab Formowania liczył 80 ludzi, w tym 27 oficerów, 17 podoficerów, 27 szeregowców i 9 pracowników cywilnych.

Szef Głównego Sztabu Formowania podlegał bezpośrednio dowódcy Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR i ponosił całkowitą odpowiedzialność za wykonanie stojących przed nim zadań. Wykonując swe zadania szef Głównego Sztabu Formowania ściśle współpracował z Ludowym Komisariatem Obrony ZSRR w zakresie uzupełnienia oddziałów kadrą oficerską, szkolenia specjalistów oraz dostaw materiałowych. Szef Głównego Sztabu Formowania był jednocześnie zwierzchnikiem wszystkich żołnierzy polskich znajdujących się w szkołach Armii Radzieckiej i w jednostkach wojskowych nie wchodzących w skład armii czynnej.

Do wykonania powierzonych mu zadań miał on do swojej dyspozycji: Główny Sztab Formowania, Kierownictwo do spraw Formowania i Uzupełnień Oddziałów Armii Polskiej w

ZSRR, Centrum Wyszkożenia Armii, jednostki zapasowe i szkolne oraz magazyny materiałowe ^{9/}.

Kierownictwo do spraw Formowania i Uzupełnień Oddziałów Armii Polskiej w ZSRR podlegało bezpośrednio szefowi Głównego Sztabu Formowania i było jego organem wykonawczym w zakresie formowania związków taktycznych i oddziałów dla armii czynnej, ich uzupełniania stanem osobowym, pogłowiem końskim i sprzętem taborowym oraz opracowywania projektów etatów, regulaminów i programów szkolenia.

Kierownictwu do spraw Formowania i Uzupełnień podlegały wszystkie jednostki zapasowe oraz nowo sformowane związki taktyczne i oddziały do czasu przekazania ich armii czynnej ^{10/}. W skład Kierownictwa do spraw Formowania i Uzupełnień wchodziły: oddział mobilizacji i kompletowania, oddział formowania, oddział jednostek zapasowych, oddział do spraw ewidencji kadry oficerskiej, oddział wyszkolenia bojowego i WF, sekcja finansowa, sekcja gospodarcza oraz kancelaria kierownictwa ^{11/}. Ogółem Kierownictwo do spraw Formowania i

9/ W późniejszym okresie szefowi Głównego Sztabu Formowania podlegało również kierownictwo materiałowo-technicznego zabezpieczenia, kierownictwo Siłami Lotniczymi przy Głównym Sztabie Formowania, Zarząd Polityczno-Wychowawczy oraz Oddział Wojsk Pancernych i Zmotoryzowanych.

10/ Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego t. 1 s. 71. Zakres działalności Kierownictwa do spraw Formowania i Uzupełnień Armii Polskiej w ZSRR.

11/ Etat nr 02/415, CAW, III/368/587, s. 3.

Uzupełnień liczyło 106 ludzi, w tym: 79 oficerów, 17 podoficerów, 10 szeregowców oraz 13 pracowników cywilnych.

Konieczność powołania Głównego Sztabu Formowania wynikała przede wszystkim z przewidywania rozszerzenia się zakresu zadań aparatu mobilizacyjno-uzupełnieniowego w związku ze zbliżającym się wyzwoleniem ziem polskich. Uzupełnienie wojska z zasobów własnego kraju wymagało rozszerzenia kompetencji tego aparatu, przede wszystkim w zakresie mobilizacji zasobów ludzkich. Przy organizacji Głównego Sztabu Formowania wzięto również pod uwagę wnioski z organizacji i pracy Dowództwa Formowania i Uzupełnień odnośnie zapewnienia lepszej koordynacji pracy komórek organizacyjnych zajmujących się uzupełnieniem wojsk.

Podstawowym oddziałem w Głównym Sztabie Formowania zajmującym się poborem, uzupełnieniem i szkoleniem oddziałów formowanych oraz zapasowych był oddział ogólnoorganizacyjny. Składał się on z następujących wydziałów: mobilizacyjnego, formowania jednostek zapasowych, personalnego, wyszkolenia bojowego, szyfrowego, finansowego oraz kancelarii.

Wydział organizacyjno-etatowy realizował zasadniczą część zadań ciążących na Głównym Sztabie Formowania, stanowił jego najważniejsze ogniwo organizacyjne.

W zakres pracy wydziału ogólnoorganizacyjnego wchodziło:

- opracowywanie instrukcji o działalności komisji poborowych i przeprowadzaniu poboru;
- prowadzenie ewidencji zasobów kontyngentu poborowych podlegających mobilizacji;
- planowanie i organizacja poboru, określanie rejonów poboru oraz kierowanie pracami komisji poborowych;
- przyjmowanie stanów osobowych z komisji poborowych i rozdzielanie ich według specjalności do poszczególnych jednostek wojskowych;
- uzupełnienie nowo formujących się jednostek kadrami oficerską i podoficerską;
- kierowanie sprawami składu osobowego formowanych oddziałów, opracowywanie wytycznych, instrukcji i programów szkolenia oraz kontrola szkolenia bojowego;
- zaopatrywanie formujących się jednostek wojskowych w pomoce i sprzęt szkoleniowy;
- opracowywanie programów szkolenia bojowego jednostek zapasowych i kierowanie procesem szkolenia;
- tworzenie rezerw oficerskich i podoficerskich spośród absolwentów szkół oficerskich i podoficerskich;
- uzupełnianie bieżących potrzeb jednostek powstałych na skutek strat podczas prowadzonych działań bojowych;

- przygotowywanie planów obsadzania kadrami jednostek rodzajów wojsk i służb;
- organizacja obwodowych wojskowych komisji poborowych na wyzwolonych terenach.

Wydział ogólnorganizacyjny miał również obowiązek organizowania szkół i kursów poszczególnych rodzajów wojsk w jednostkach zapasowych, a także zgłaszania wniosków dotyczących rozbudowy istniejących już ośrodków szkoleniowych oraz przeszkalania odpowiedniej liczby żołnierzy polskich w szkołach Armii Radzieckiej.

Wydział mobilizacyjny Głównego Sztabu Formowania rozpoczął prace mające na celu przygotowanie mobilizacji na wyzwolonych obszarach kraju. Opracowane zostały projekty instrukcji dla organów, które miały się zająć mobilizacją i poborem. Do chwili utworzenia właściwych organów czynności mobilizacyjne zamierzono powierzyć komendom etapowym utworzonym według etatów Armii Radzieckiej w składzie: 7 oficerów, 23 podoficerów i 126 szeregowców^{12/}. Komendy etapowe miały zajmować się regulowaniem stosunku między wojskiem a władzami cywilnymi na obszarze przyfrontowym, ochroną dróg i mostów, zakwaterowaniem jednostek, rozdzielaniem koszar i innych budynków, a także mobilizacją. Mobilizacja miała stanowić tylko część działalności

12/ Instrukcja dla komendantów etapowych Polskiej Armii na ziemiach polskich wyzwolonych spod okupacji niemieckiej.

CAW, III/368/10, k. 6 i 7.

komend etapowych. Przewidywano, że właściwymi ogniwami aparatu mobilizacyjnego staną się powiatowe komendy uzupełnień /RKU/ dysponujące specjalnymi organami wykonawczymi w postaci wojskowych komisji ewidencyjno-poborowych /KE-P/. Zadania RKU i KE-P zostały określone w "Instrukcji dla RKU i Wojskowych Komisji Ewidencyjno-Poborowych". Instrukcja zawierała konkretne wytyczne, precyzujące zadania, organizację oraz zasady pracy komend uzupełnień, komisji poborowych, komisji lekarskich i punktów zbiorczo-przesyłkowych.

W tym czasie w ośrodku formowania w SUMACH odbyło się formowanie związków taktycznych i oddziałów w trybie przyspieszonym, a nowo utworzone jednostki kierowano natychmiast do rejonu KIWERC. Już w maju, a więc po upływie miesiąca od czasu przystąpienia w SUMACH do formowania pierwszych związków taktycznych i oddziałów, rozpoczęto kierować na WOLYŃ transporty z nowo utworzonymi jednostkami. W okresie od 14 do 20 maja 1944 r. opuściło SUMY 27 różnego rodzaju oddziałów ukompletowanych ogólnie w około 99 %, a liczących razem 2.246 żołnierzy. Formowanie jednostek trwało krótko np. formowanie i szkolenie 12 pp trwało 2 miesiące, 1 dywizji artylerii przeciwlotniczej - 1,5 miesiąca, 4 brygady artylerii przeciwpancernej - 50 dni, a 1 brygady saperów - 46 dni. W okresie od 30 maja do 9 czerwca wysłano na front kolejnych 20 nowo sformowanych oddziałów liczących ogółem 2.195 żołnierzy i oficerów.

Głównym problemem w formowanych jednostkach było uzupełnienie kadraj oficerską i podoficerską. Odchodzące na front oddziały ukompletowane były średnio w 69 % oficerów i 53 % podoficerów, natomiast niedobór szeregowców został zlikwidowany i nastąpiła nawet ich nadwyżka /108,7 %/.

Niepomyślnie kształtująca się sytuacja kadrowa w formowanych jednostkach była konsekwencją ogólnych trudności na tym odcinku, jakie istniały w sumskim ośrodku formowania. Istniały duże niedobory kadrowe w jednostkach już zorganizowanych i wysyłanych na front, jeszcze większe trudności były w uzupełnieniu kadraj oddziałów znajdujących się w trakcie formowania. W sumie brak było do pełnego etatu 55 % oficerów i 76 % podoficerów.

Ośrodek formowania podczas stacjonowania w rejonie SUM borykał się z olbrzymimi trudnościami. Pracowano w nie sprzyjających warunkach kwaterunkowych, przy ustawicznym braku potrzebnej ilości sprzętu bojowego i wyposażenia. Obok spraw organizacyjnych, jednym z centralnych problemów w pracy ośrodka sumskiego była kwestia szkolenia bojowego nowo formowanych oddziałów. Szkolenie prowadzono w sposób przyspieszony, ucząc żołnierza przede wszystkim podstawowych zasad prowadzenia walki i obsługiwanania sprzętu. Szkolenie ułatwiało to, że znaczna część poborowych służyła w 1939 r. w Wojsku Polskim, a wielu przebywało w oddziałach partyzanckich. Dzięki temu oddziały mogły stosunkowo szybko osiągnąć gotowość bojową.

Oprócz problemów związanych z organizacją i szkoleniem bojowym oddziałów dowództwo ośrodka poświęcało wiele uwagi załatwianiu spraw osobistych żołnierzy i ich rodzin. Szczególnie dużo było listów i próśb dotyczących internwencji w sprawie przeniesienia do Armii Polskiej żołnierzy Polaków, zmobilizowanych do Armii Radzieckiej. Przed dowództwem ośrodka wylaniało się szereg trudnych spraw, nie unormowanych żadnymi aktami prawnymi. Do SUM przyjeżdżali Polacy bez skierowań z rejonowych komisariatów wojskowych, wśród których były też kobiety. Często przybysze ci zgłaszali się bez dokumentów osobistych, które mogłyby potwierdzić ich tożsamość. Zgłaszali się obywatele ZSRR pochodzenia polskiego z obwodu sumskiego i zytomińskiego, prosząc o powołanie ich do 1 Armii Polskiej. W tym wypadku wylaniał się niezwykle złożony problem, bowiem ludzi tych, jako obywateli radzieckich, nie wolno było przyjmować do Armii Polskiej bez skierowań radzieckich komisariatów.

Pracownicy Komisji Ewidencji Poborowych musieli przejawiać dużo rozwagi, aby właściwie rozstrzygać takie problemy.

Od 8 lutego do 15 czerwca przez komisję przyjęć przeszło 56.529 ludzi, z których 2.627 nie przyjęto ze względów zdrowotnych. Do formowanych jednostek skierowano 53.902 żołnierzy, w tym: 284 oficerów, 410 podoficerów zawodowych, 5.155 podoficerów rezerwy, 16.407 wyszkolonych szeregowców, 31.218 szeregowców nie przeszkolonych oraz 428 kobiet.

W tym czasie kiedy armia ześrodkowana była w rejonie ŻYTOMIERZA i BERDYCZOWA, sumski ośrodek formowania oddalony był od jej sił głównych o 500 km, co utrudniało utrzymywanie łączności pomiędzy dowództwem 1 Armii Polskiej, a ośrodkiem formowania. Z chwilą gdy siły główne 1 armii przegrupowały się na WOLYŃ, powstała konieczność przeniesienia ośrodka bardziej na zachód.

Zgodnie z pismem szefa Sztabu Charkowskiego Okręgu Wojskowego z 23 maja 1944 r. wszystkie zapasowe i szkolne pułki należało przegrupować do 15 czerwca 1944 r. do rejonu ŻYTOMIERZA. Ze względu na brak transportu rozkaz ten wykonano w całości dopiero w pierwszej połowie lipca 1944r.

Po czterech miesiącach pracy organizacyjnej, szkoleniowej i wychowawczej sumski ośrodek formowania przestał istnieć. Spełnił on podobną rolę jak obóz sielecki, który zapoczątkował rozwój ludowych Sił Zbrojnych w ZSRR z tym tylko, że ośrodek był szeroką bazą, która stworzyła osobowe i materialne podstawy do przekształcenia liczącego kilkadziesiąt tysięcy ludzi korpusu w stutysięczną armię.

Sumski ośrodek formowania różnił się od ośrodka sieleckiego przede wszystkim tym, że jeśli przez ten ostatni przeszli w zasadzie wszyscy zdolni do służby wojskowej Polacy znajdujący się w latach 1941-43 w ZSRR, to SUMY były centrum, które z kolei przyjęło większość Polaków nadających się do noszenia broni, zamieszkałych na terenach Zachodniej Ukrainy.

Przegrupowanie ośrodka formowania 1 Armii Polskiej w ZSRR do rejonu ŻYTOMIERZA i BERDYCZOWA kończyło formowanie 1 armii i rozpoczynało tworzenie jednostek, które nie weszły już w skład 1 armii /oprócz 6 DP/, lecz stanowiły załączek 2 armii Wojska Polskiego i 1 Korpusu Pancernego.

24 czerwca 1944 r. opuścił SUMY Główny Sztab Formowania, a na początku lipca zaczęły się przegrupowywać jednostki zapasowe i urządzenia kwatermistrzowskie. Jednostki zapasowe i szkolne oraz formowane oddziały bojowe zostały rozmieszczone w rejonie ŻYTOMIERZA i BERDYCZOWA. W ŻYTOMIERZU rozmieścił się Główny Sztab Formowania.

Na podstawie rozkazu dowódcy armii z 5 lipca generał ŚWIERCZEWSKI rozpoczął organizowanie nowych jednostek w sile około 43 tys. ludzi, opierając się na częściowo przygotowanych kadrach w jednostkach zapasowych oraz na poborowych i rezerwistach w liczbie 20.054^{13/}, których w dniach od 27 czerwca do 30 lipca wcieliła do wojska Komisja Ewidencji Poborowych.

W połowie lipca formowały się w rejonie ŻYTOMIERZA i BERDYCZOWA dowództwa 1 i 2 korpusów piechoty, 5 i 6 dywizje piechoty, 1 korpus pancerny, dalsze zapasowe pułki oraz szereg oddziałów i urzędzeń kwatermistrzowskich.

13/ Wśród powołanych do służby 17.144 pochodziło z Ukrainy, a 2.908 z terenów położonych w głębi ZSRR.

W okresie stacjonowania ośrodka formowania w rejonie ŻYTOMIERZA łączność ze sztabu 1 Armii Polskiej w ZSRR utrzymywano środkami telegraficznymi i samolotami łącznikowymi.

Ośrodek formowania i uzupełnień Armii Polskiej w ZSRR funkcjonował w rejonie ŻYTOMIERZA do sierpnia 1944r., skąd po wyzwoleniu ziem położonych na wschód od WISŁY został przeniesiony na ziemie polskie.

W końcu lipca 1944 r. kończy się okres rozwoju organizacyjnego Armii Polskiej w ZSRR. Dzięki uznaniu przez rząd radziecki Związku Patriotów Polskich za oficjalną reprezentację Polski na terenie Związku Radzieckiego, powstały warunki do zaktywizowania polskich zasobów ludzkich znajdujących się na terenie ZSRR i sformowania tak dużej armii. Sprzyjała temu właściwa zasada organizacji armii polegająca na kolejnym tworzeniu jednostek bojowych ze stopniowym rozbudowywaniem aparatu administracji, w miarę powiększania się wojsk i zakresu prac w tej dziedzinie. Ponadto aparat ten tworzony był i rozbudowywany z myślą o szybkim dostosowaniu jego struktury do pracy na wyzwolonych terenach ziem polskich. Nosił on w sobie załączki przyszłego aparatu administracji wojskowej tak szczebla centralnego, jak też ogniw terenowych.

2. Powstanie administracji wojskowej na wyzwolonych terenach Polski i jej działalność od lipca 1944 do maja 1945 roku

a/ organizacja administracji wojskowej

Przedostanie się delegacji Krajowej Rady Narodowej do Związku Radzieckiego, jej rozmowy z członkami Związku Patriotów Polskich i rządem radzieckim stworzyło nowe warunki dla sprawy ludowej Polski i budowy jej sił zbrojnych. W wyniku rozmów Armia Polska w ZSRR została podporządkowana Krajowej Radzie Narodowej. Został również ustalony skład osobowy Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego oraz program jego działania. Rząd radziecki uznał KRN za faktyczną, jedyną reprezentację narodu polskiego i udzielił jej wszechstronnej pomocy. Udzielił również dalszej pomocy w mobilizacji Polaków znajdujących się na jego terytorium do służby w Wojsku Polskim, do której byli zobowiązani oni także na mocy polskich ustaw. Ustawa Krajowej Rady Narodowej z dnia 21 lipca 1944 r. o przejęciu zwierzchnictwa nad Armią Polską w ZSRR i scaleniu Armii Ludowej i Armii Polskiej w ZSRR w jednolite Wojsko Polskie usankcjonowała ten stan faktyczny ^{14/}.

14/ Dziennik ustaw nr 1/1944 poz. 2. Op. cit. Organizacja i działania bojowe ludowego Wojska Polskiego - 1958 /wybór dokumentów/ Warszawa - 1958, dokument nr 99 i 100.

Na pomocy postanowienia KRN z 22 lipca 1944 r. zostało powołane Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, które przystąpiło do przejęcia zwierzchnictwa nad ludowymi siłami zbrojnymi i ich rozbudowy.

Naczelnym dowódcą został mianowany gen. broni Michał ROLA-ŻYMIERSKI, jego zastępcami: gen. dyw. Zygmunt BERLING i gen. bryg. Aleksander ZAWADZKI, członkami dowództwa płk Marian SPYCHAŁSKI i Jan CZECHOWSKI.

Wyzwolenie w drugiej połowie 1944 r. wschodniej części Polski po linię NARWI, WISŁY i WISŁOKI stworzyło sprzyjające warunki do dalszej rozbudowy wojska.

Przed władzami naczelnymi stanął problem mobilizacji zasobów ludzkich, które znajdowały się na wyzwolonych obszarach kraju, jak też tych rezerw osobowych, które powstawały jeszcze na terytorium Związku Radzieckiego. Jednostki Wojska Polskiego, które znajdowały się na terenie Związku Radzieckiego w rejonie ŻYTOMIERZA miały być szybko przesunięte na wyzwolone tereny Polski. W związku z tym zaistniała konieczność powołania odpowiednich jednostek, które nadal przyjmowały by poborowych, mobilizowanych na terenach Związku Radzieckiego.

Mając powyższe na uwadze w 1 Froncie Ukraińskim oraz 1, 2 i 3 Froncie Białoruskim powołano po jednym batalionie piechoty, zorganizowanym według etatu 04/187, o ogólnym stanie osobowym 1.207 ludzi, z tego 295 ludzi stanu stałego i 912 ludzi stanu zmiennego. Bataliony te były

organizowane przez przedstawicieli Wojska Polskiego przy sztabach wymienionych frontów radzieckich. Grupy organizacyjne batalionów wysłane zostały przez 1, 2 i 3 dywizję piechoty i rozmieszczone w WILNIE, BIAŁYMSTOKU, LUBLINIE i JAROSŁAWIU.

Do czasu utworzenia batalionów zapasowych Polacy mobilizowani na terenach Związku Radzieckiego byli kierowani do 1 Zapasowego Pułku Piechoty stacjonującego w rejonie ŻYTOMIERZA, a następnie przetransportowanego do LUBARTOWA w dniu 26 sierpnia 1944 roku.

Z chwilą powołania Wojska Polskiego sprawy mobilizacji, formowania i uzupełniania jednostek przejął Główny Sztab Formowania, a przede wszystkim jego oddział ogólnorganizacyjny z wchodzącym w jego skład wydziałem mobilizacyjnym. Organizacja aparatu mobilizacji ludowego Wojska Polskiego została zapoczątkowana rozkazem Naczelnego Dowódcy Wojska Polskiego nr 3 z dnia 8 sierpnia 1944 r. Rozwiązano Główny Sztab Formowania Armii Polskiej w ZSRR i powołano Sztab Główny Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego oraz Szefostwo Mobilizacji i Formowania /SMiF/.

Prace nad organizacją Sztabu Głównego Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego zostały zapoczątkowane na podstawie w/w rozkazu Naczelnego Dowództwa, który głosił m.in., że "Dla dowodzenia Wojskiem Polskim zostaje zorganizowany Sztab Główny Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego, w skład którego wchodzi:

1. Oddział Operacyjny
2. Oddział Informacyjny
3. Oddział Organizacyjny
4. Oddział Zaopatrzenia
5. Oddział Personalny
6. Oddział Bezpieczeństwa
7. Oddział Komunikacji
8. Oddział Łączności
9. Oddział Szyfrów oraz adiutantura i kancelaria".

W ostatniej dekadzie sierpnia 1944 r. /na podstawie rozkazu ND WP nr 8/ płk Marian SPYCHAŁSKI przystąpił do reorganizacji Sztabu Głównego /załącznik nr 3/ zgodnie z radzieckim etatem nr 02/401 dowództwa Frontu ^{15/}.

Mimo ogromnych trudności kadrowych organizacja poszczególnych komórek organizacyjnych Sztabu Głównego bardzo powoli posuwała się jednak naprzód. W miarę rozwoju i doskonalenia struktury organizacyjnej rozszerzał się zakres obowiązków i uprawnień Sztabu Głównego. W październiku 1944 r. Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego przekazało mu wiele uprawnień i obowiązków Szefostwa Mobilizacji i Formowania. Między innymi Sztab Główny przejął w zakres swoich kompetencji opracowanie perspektywicznych planów rozwoju wojska i etatów poszczególnych jednostek wojskowych, pro-

15/ DOLATA. Krótki zarys rozwoju władz naczelnych i instytucji WP w latach 1944-1945, z zagadnieniem rozwoju ludowego WP, Warszawa 1964, s. 48-51.

wadzenie ewidencji, dyslokacji i statystyki o stanie bojowym wojsk.

Organizacja Sztabu Głównego trwała długo, około trzech miesięcy ze względu na niewystarczający dopływ kadr oficerskich. Źródła napływu kadr były ograniczone, ponieważ młoda kadra oficerska wyszkolona w ośrodkach szkolenia w ZSRR nie miała przygotowania operacyjnego. W tych warunkach Armia Radziecka udzieliła dalszej pomocy kadrowej tak, że większość stanowisk oficerskich w Sztabie Głównym zajmowali oficerowie radzieccy.

Obok Sztabu Głównego, dowództwa rodzajów wojsk i szefostwa służb Wojska Polskiego były głównymi organami Naczelnego Dowództwa WP w zakresie dowodzenia lotnictwem, artylerią, wojskami pancernymi i zmotoryzowanymi, inżynieryjnymi, łączności i chemicznymi.

Organizowano je na podstawie rozkazu Naczelnego Dowództwa WP nr 22 z 10 września 1944 r. również według etatu Dowództwa Frontu Radzieckiego nr 02/401. Były to:

- Dowództwo Wojsk Lotniczych,
- Dowództwo Artylerii,
- Dowództwo Wojsk Pancernych i Zmechanizowanych,
- Szefostwo Wojsk Inżynieryjnych,
- Szefostwo Łączności,
- Oddział Chemiczny.

Kompetencje poszczególnych dowództw i szefostw w zakresie organizacji i formowania podległych im jednostek, ograniczały się do utrzymywania roboczej współpracy szefów

służb z szefem mobilizacji i formowania. Dotyczyło to uzgadniania zagadnień związanych z formowaniem i uzupełnieniem jednostek oraz szkoleniem rezerw w jednostkach zapasowych. Sytuacja taka nie sprzyjała jednak procesowi formowania i szkolenia rezerw dla jednostek specjalnych i rodzajów wojsk i służb. Naczelne Dowództwo WP, usprawniając ten proces, ograniczyło kompetencje Szefostwa Mobilizacji i Formowania przekazując jednostki zapasowe dowódcom rodzajów wojsk i szefom służb. Odtąd dowódcy ci ponosili całkowitą odpowiedzialność za szkolenie swoich rezerw, a z szefem mobilizacji i uzupełnień współpracowali tylko w zakresie uzupełnienia stanu osobowego formujących się jednostek.

Najważniejszą jednak rolę w procesie organizacji i formowania ludowego Wojska Polskiego, szczególnie w drugiej połowie 1944 r. odegrało Szefostwo Mobilizacji i Formowania. Powstało ono na bazie Oddziału Ogólnoorganizacyjnego Głównego Sztabu Formowania Armii Polskiej w ZSRR. Zakres prac tego oddziału powodował, że był on najbardziej predysponowany do przejęcia podobnych funkcji w naczelnych władzach wojska. Wadą jego był brak doświadczenia w zakresie organizacji i przeprowadzania mobilizacji. Wydział mobilizacyjny jeszcze na terytorium Związku Radzieckiego zapoczątkował prace mające na celu przygotowanie mobilizacji na terenach Polski z chwilą ich wyzwolenia. Opracował projekty instrukcji dla organów, które miały się zająć mobilizacją i poborem.

Na podstawie rozkazu szefa Sztabu Formowania nr 20 z dnia 25 lipca 1944 r. sformowano trzy powiatowe komendy uzupełnień, sześć komisji poborowych i jeden punkt rozdzielczy. Wykorzystano do tego celu stan osobowy komisji ewidencyjno-poborowych. Nowo sformowane organy wraz z całym Głównym Sztabem Formowania przybyły do LUBLINA.

Po rozwiązaniu Głównego Sztabu Formowania powstało Szefostwo Mobilizacji i Formowania /załącznik nr 4/.

Nowo powstała instytucja przejęła funkcję organizowania jednostek wszystkich rodzajów wojsk i służb WP, uzupełnienia stanem osobowym zarówno istniejących, jak i formowanych jednostek oraz dysponowania kadrą oficerską WP. Miała również wykonywać wszystkie przedsięwzięcia mobilizacyjne. Uzupełnienie jednostek miało się odbywać tylko za pośrednictwem szefa mobilizacji i formowania WP.

Szefem mobilizacji i formowania WP został gen.bryg. Bronisław PÓŁTURZYCKI, któremu powierzono również obowiązki dowódcy Centrum Wyszkożenia Oficerów WP. Podlegał on bezpośrednio Naczelnemu Dowódcy WP.

Szefostwo Mobilizacji i Formowania już w początkowej fazie przystąpiło do realizacji zadań związanych z mobilizacją i rejestracją ludności, formowaniem, szkoleniem rezerw i uzupełnieniem jednostek oraz dysponowaniem kadrą oficerską wszystkich rodzajów wojsk.

Działalność Szefostwa Mobilizacji i Formowania wykazała, że pomimo znacznie rozbudowanej struktury organi-

zacyjnej nie było ono w stanie wykonać wszystkich nałożonych na niego obowiązków. Część swych zadań musiało ono przekazać innym instytucjom. Spowodowało to konieczność wprowadzenia zmian w strukturze organizacyjnej, a także ścisłego określenia kompetencji. Stało się to w październiku 1944r. Szefostwo Mobilizacji i Formowania przekształcono w Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień ^{16/}. /Załącznik nr 5/.

Zlikwidowane zostały departamenty mobilizacji i formowania. Na miejsce departamentu mobilizacji utworzono dwa oddziały tj. oddział mobilizacji składający się z czterech wydziałów: mobilizacyjnego, ewidencji koni i środków transportowych, władz i urzędów terytorialnych, reklamacji oraz oddział uzupełnień również w składzie czterech wydziałów: uzupełnień, szkół wojskowych, kontroli i jednostek zapasowych. Departament formowania został przekształcony w oddział formowania składający się z dwóch wydziałów: formowania i ewidencji.

Reorganizacja ta pozwoliła skoncentrować wysiłki Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień na mobilizację i uzupełnianie jednostek wojskowych zasobami ludzkimi, końmi i środkami transportowymi.

W zakres działalności oddziału mobilizacji wchodziło: prowadzenie ewidencji zasobów mobilizacyjnych, opracowywanie wytycznych i instrukcji w sprawach mobilizacyjnych, organizacja nowych rejonowych komend uzupełnień,

16/ Rozkaz nr 49 z 9.10.1944 r. ND WP o przeformowaniu Szefostwa Mobilizacji i Formowania w Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień - CAW, III-368-48, k. 94

a także tworzenie referatów i wydziałów wojskowych w terenowych organach administracji państwowej.

Działalność oddziału uzupełnień koncentrowała się na uzupełnieniu jednostek wojskowych. Na podstawie zapotrzebowań jednostek oddział ten opracowywał plany uzupełnień oraz zapewniał ich realizację.

Do oddziału formowania należały sprawy formowania nowych jednostek i przekazywanie ich poszczególnym dowództwom.

Zakres działania Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień wskazuje na jego dominującą rolę w procesie budowy Sił Zbrojnych Polski Ludowej, które ponosiło całkowitą odpowiedzialność za organizację i przeprowadzenie mobilizacji oraz kierowało bezpośrednio pracą rejonowych komend uzupełnień.

Organizacja Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień przebiegała najsprawniej ze wszystkich naczelnych instytucji Wojska Polskiego. Wynikało to zarówno z zainteresowania Naczelnego Dowództwa instytucją, a także i z faktu, iż kadra oficerska pozyskiwana była bezpośrednio z Głównego Sztabu Formowania Armii Polskiej w ZSRR. Pod koniec 1944 r. w SMiU stanowiska oficerskie i podoficerskie obsadzone zostały w 100 %.

Plan rozwinięcia Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r. wymagał powołania pod broń około 200.000 ludzi. Część z nich /około 50.000/ miała być zmobilizowana

na terenie ZSRR, reszta zaś na terytorium Polski. Mobilizację na terenie ZSRR prowadzić miały nadal radzieckie RWK. Dla przeprowadzenia mobilizacji na terenie kraju konieczne było stworzenie odpowiedniego aparatu uzupełnień. Stosownie do tych potrzeb dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. o częściowej mobilizacji i rejestracji ludności do służby wojskowej ^{17/} mimo swego charakteru doraźnego aktu mobilizacyjnego, wprowadził bardzo ważne nowe elementy w zakresie uzupełniania wojska i administracji rezerw. Obok powołania do czynnej służby wojskowej niektórych roczników poborowych oraz niektórych grup oficerów i podoficerów, a także specjalistów - dekret stworzył też podstawę do założenia ewidencji dalszych zasobów, a co najważniejsze, nakreślił pierwszy zarys organizacji administracji rezerw. Dekret przewidywał bowiem powołanie rejonowych komend uzupełnień i określał ich pierwsze funkcje stanowiąc, że przeprowadzają one:

- 1/ mobilizację i rejestrację osób powoływanych do służby wojskowej w myśl postanowień dekretu /osób, które miały być wcielone do służby w pierwszym rzucie/;
- 2/ rejestrację osób, które miały być powołane w dalszych terminach;
- 3/ wydają zaświadczenia o udzieleniu odroczeń /reklamacji/ osobom zwolnionym od stawienia się do poboru.

17/ Dziennik Ustaw RP nr 2, poz. 5.

Dekret przewidywał przeprowadzenie powyższych zadań przez "Tymczasowe Wojskowe Komisje Poborowe i Rejestracyjne", które pozmobilizowaniu wojskowych i urzędników rejonowych komend uzupełnień przekształca się w takie komendy. To postanowienie dekretu zostało wykonane nieco inaczej, gdyż Kierownik Resortu Obrony Narodowej, w porozumieniu z Kierownikiem Resortu Administracji Publicznej wydał rozporządzenie o utworzeniu rejonowych komend uzupełnień^{18/}, określając również liczbę RKU i ich zasięg terytorialny.

Na podstawie tegoż dekretu 18 sierpnia 1944 r. Naczelny Dowódca WP wydał rozkaz nr 007^{19/} powołujący na wyzwolonych terenach 17 rejonowych komend uzupełnień /10 RKU pierwszej kategorii i 7 drugiej kategorii/: LUBLIN - MIASTO, LUBLIN, SIEDLCE, CHELM, KRAŚNIK, ZAMOŚĆ, BIAŁYSTOK, BIELSK PODLASKI, AUGUSTÓW, RZESZÓW, PRZEMYŚL, JAROSŁAW, TARNOBREZEG, SOKOŁÓW, GARWOLIN, WARSZAWA, OSTRÓW MAZOWIECKA.

Sformowane na podstawie tego rozkazu RKU WARSZAWA - MIASTO i GARWOLIN, obejmujące również powiat WARSZAWA, nie mogły podolać nałożonym na nie obowiązkom. Na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP nr 32 z 21 września 1944 r.

18/ Dziennik Ustaw RP nr 3, poz. 15

19/ Organizacja i działania ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945 t. 1, s. 128.

przeformowano warszawską RKU i sformowano dwie nowe komendy: WARSZAWA - PRAGA, WARSZAWA - POWIAT.

Wydane w tej sprawie rozkazy Naczelnego Dowódcy WP polecały: rozkaz nr 7 dn. 18 sierpnia 1944 r. sformowanie w składzie każdej RKU trzech komisji poborowych, a rozkaz nr 09 z dnia 19 sierpnia 1944 r. - nadto zorganizowanie komisji rejestracyjnych. W grudniu 1944 r. utworzono dalsze dwie komendy: RKU DĘBICA z tymczasową siedzibą w MIELCU i RKU OSTROWIEC z tymczasową siedzibą w SANDOMIERZU. Przeciętnie jedna RKU obejmowała swym zasięgiem trzy powiaty. Ogółem w końcu 1944 r. na wyzwolonych terenach utworzono 21 rejonowych komend uzupełnień tj. WARSZAWA-MIASTO, WARSZAWA-POWIAT, WARSZAWA-PRAGA, LUBLIN-MIASTO, LUBLIN-POWIAT, GARWOLIN, OSTRÓW MAZOWIECKA, SIEDLCE, CHELM, KRAŚNIK, ZAMOŚĆ, BIAŁYSTOK, BIAŁA PODLASKA, AUGUSTÓW, RZESZÓW, PRZEMYSŁ, JAROSŁAW, TARNOBRZEG, SOKOŁÓW, DĘBICA i OSTROWIEC.

Początkowo RKU pod względem organizacyjnym, wynikającym z wielkości wykonywanych zadań, dzieliły się na dwie kategorie /I i II kategoria/. Kategorie różniły się w zasadzie tylko ilością kadry zawodowej i pracowników cywilnych. Stan osobowy RKU I kategorii wynosił 32 osoby, a RKU II kategorii 28 osób, w tym około 15 oficerów oraz 4 podoficerów, 1 szeregowiec i 10 pracowników cywilnych. Organizacja nowo powstałych RKU była następująca:

Na czele RKU stał komendant, który miał do pomocy zastępcę do spraw polityczno-wychowawczych. Do obowiązków

komendanta oprócz kierowania podległymi komórkami organizacyjnymi należała również współpraca z terenowymi organami administracji cywilnej, milicją, władzami bezpieczeństwa oraz z miejscowym komendantem garnizonu.

Rejonowe komendy uzupełnień dzieliły się pod względem organizacyjnym na referaty:

REFERAT I - ewidencji i administracji rezerw oraz koni z działami ewidencji szeregowców, mobilizacji ludzi, ewidencji - koni, uprzęży oraz wozów konnych. Dział ewidencji prowadził ewidencję personalną, mobilizacyjny zajmował się przygotowaniem ewidencji i danych na potrzeby mobilizacji, ewidencji koni, uprzęży oraz wozów konnych, prowadził odpowiednią ewidencję, rejestrację, jak również kontrolował pracę komisji poboru koni.

REFERAT II - poborowy, prowadził ewidencję poborowych, przeprowadzał pobór i wcielał poborowych /i ochotników/ do jednostek. Prowadził również ewidencję roczników przeznaczonych do rezerwy, załatwiał sprawy związane ze zmianą kategorii zdrowia poborowych oraz reklamacji.

REFERAT III - ewidencji oficerów - prowadził ewidencję oficerów rezerwy i podchorążych oraz lekarzy i farmaceutów, organizował i przeprowadzał ich pobór.

Rejonowe komendy uzupełnień zajmowały się: przeprowadzaniem poboru, przydzielaniem powołanych do odpowiedniego rodzaju wojsk, administrowaniem, rezerwami oraz środkami transportowymi, przeprowadzaniem mobilizacji oraz organizowaniem przysposobienia wojskowego wśród ludności.

Wewnętrzny tok pracy RKU regulował komendant, który opracowywał instrukcje dla podległych sobie referatów.

Początkowo rejonowe komendy uzupełnień posługiwały się tymczasową instrukcją, przystosowaną przede wszystkim do pierwszego okresu pracy i rozpoczęcia poboru^{20/}, która bardzo ogólnie określała zakres działania RKU. Szczegółowy zakres i zasady organizacji pracy RKU zostały sprecyzowane przez Szefa Mobilizacji i Formowania w instrukcji dla RKU z 19 sierpnia 1944 r.^{21/}.

Zarówno instrukcja organizacyjna, jak i stan osobowy RKU odpowiadały aktualnym potrzebom i zadaniom, jednak uzupełnienie ich w należną obsadę etatową natrafiało na ogromne trudności.

19 sierpnia 1944 r. Naczelny Dowódca WP wyznaczył 16 oficerów na stanowiska p.o.komendantów rejonowych komend uzupełnień i skierował do ich dyspozycji 75 oficerów, czyli około 40 % należności etatowych^{22/}. W późniejszych miesiącach z uwagi na wzrastające natężenie prac mobilizacyjnych do pracy w RKU kierowano kolejne grupy oficerów i podoficerów.

W dniu 30 listopada 1944 r. obsada personalna rejonowych komend uzupełnień przedstawiała się następująco:^{23/}

20/ CAW, akta Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień
tecz. 496, s. 18

21/ tamże s. 19

22/ według etatów potrzeba było 224 oficerów

23/ Wacław JURGIELEWICZ "Organizacja ludowego Wojska Polskiego /22.VII.1944-9.05.1945 r./

TABELA Nr 3

Obsada personalna	Etat	Stan faktyczny
Oficerowie	238	170
Podoficerowie	72	176
Szeregowcy	29	39
R A Z E M :	339	385

Największe braki istniały w grupie oficerów Rku. Do pracy w rejonowych komendach uzupełnień i komisjach poborowych kierowano przede wszystkim oficerów i podoficerów z aparatu uzupełnień Armii Polskiej w ZSRR oraz oficerów i podoficerów zatrudnionych przed 1939 rokiem w powiatowych komendach uzupełnień i w dowództwach okręgów korpusów /DOK/. Kierowano również do tej pracy kadre AL i BCh oraz oficerów i podoficerów zatrudnionych w byłych urzędach administracji państwowej i samorządowej. Były to jednak ilości niewielkie.

Rku odczuwały brak odpowiednio przygotowanej kadry do prac mobilizacyjnych i rejestracyjnych. Potrzeby te wzrastały w miarę tworzenia nowych rejonowych komend uzupełnień na wyzwolonych terenach Polski na zachód od linii WISŁY. Potrzeby wszystkich Rku wynosiły 870 oficerów i 830 innych pracowników. Przygotowanie kadry odbywało się na krótkich kursach, odprawach, naradach służbowych oraz w toku wykonywania zadań służbowych. Zorganizowano też

specjalne kursy przy Szefostwie Mobilizacji i Uzupelnień dla komendantów RKU. Organizacja RKU odbywała się jednocześnie z wykonywaniem zadań mobilizacyjnych, przy czym odbywała się ona w bardzo trudnych warunkach. Brakowało najniezbędniejszych danych ewidencyjnych, budynków do pracy, środków transportu i łączności.

Komendantom RKU podlegały wojskowe komisje poborowe. Na terenie każdej RKU znajdowały się dwie i więcej komisje. Zależało to głównie od warunków jej pracy, a także zależał od tego również skład poszczególnych komisji. Przeciętnie w każdej z nich było 2-3 oficerów, 3-4 podoficerów i 5-ciu szeregowców. W składzie komisji znajdowała się komisja lekarska określająca zdolność i przydatność do służby wojskowej oraz żołnierze do prowadzenia prac rejestracyjno-ewidencyjnych, gospodarczych i ochronnych. Powołanych do wojska komisje poborowe kierowały do wyznaczonych punktów zbornych. W punktach tych przyjmowano poborowych, sporządzano odpowiednie dokumenty i kierowano ich do jednostek wojskowych lub do punktów przesyłkowych.

Punkty zborne składały się z:

- komendanta punktu,
- zastępcy komendanta punktu,
- łącznika,
- przewodniczącego komisji poborowej,
- lekarzy,
- przedstawiciela władzy administracyjnej,

- kierownika referatu wojskowego ze starostwa,
- sekretarza,
- pisarzy,
- oficerów lub podoficerów do kierowania grup z rezerwy.

Oprócz punktów zbornych przy niektórych RKU znajdowały się punkty przesyłkowe. W 1944 r. było ich dwa: nr 1 - przy RKU WARSZAWA MIASTO i nr 2 - przy RKU LUBLIN - MIASTO ^{24/}. Przyjmowały one powołanych do służby wojskowej z rejonowych komend uzupełnień lub punktów zbornych, formowały w kompanie marszowe i wysyłały je do jednostek wojskowych.

Poza komisjami poborowymi powołanymi do mobilizacji ludzi na terenie rejonowych komend uzupełnień działały również powiatowe komisje poborowe koni /KPK/. Zadaniem ich było przeprowadzanie mobilizacji koni oraz wozów i uprzęży, które nadawały się do wykorzystania w jednostkach.

Powiatowe Komisje Poborowe Koni składały się z:

- przewodniczącego - oficera,
 - płaтника,
 - kancelistów,
 - dowódcy oddziału odbiorczego koni,
-

24/ Sformowane na podstawie rozkazu ND WP nr 32 z
21.09.1944 r.

- plutonu odbiorczego koni /do 50 żołnierzy/.

Pobrane konie przesyłano do punktów przyjęcia i rozdziału koni /PPiRK/, które składały się z:

- szefa i jego zastępcy,
- lekarza weterynarii,
- oficera /jednego na każde 80 koni/,
- podoficerów /siedmiu na każde 40 koni/,
- szeregowców /jednego na 4 koni/.

Ponadto do ochrony takiego punktu przydzielono około 35 żołnierzy pod dowództwem oficera. Ogółem na terenach wyzwolonej Polski działało 41 komisji poboru koni oraz 16 punktów rozdzielczych koni.

Były one organizowane przeważnie siłami jednostek wojskowych zainteresowanych w poborze koni.

W tym samym czasie gdy Naczelny Dowódca WP wydawał zarządzenie o zorganizowaniu RKU, kierownik Resortu Administracji Publicznej wydał w dniu 15 sierpnia 1944 r. zarządzenie o utworzeniu wydziałów wojskowych przy powiatowych i wojewódzkich radach narodowych ^{25/}. Natomiast przy samorządach miejskich i gminach miały powstać referaty wojskowe. Resort obrony narodowej obowiązany był wydzielić kadrę oficerską do obsady stanowisk wojskowych w wydziałach wojskowych. Strukturę organizacyjną wydziałów wojskowych opracowywał Resort Administracji Publicznej.

Wydziały wojskowe przy wojewódzkich radach narodowych podlegały szefowi Biura Wojskowego w Resorcie Administracji Publicznej i współpracowały z Szefostwem Mobilizacji i Uzupełnień przy resorcie obrony narodowej /załącznik nr 6/ do czasu zorganizowania okręgów wojskowych. Wydziały wojskowe przy powiatowych radach narodowych podlegały wydziałom wojskowym przy WRN i współpracowały z RKU.

Wydziały wojskowe posiadały następującą obsadę:

a/ przy W R N

TABELA nr 4

Wyszczególnienie	Wojskowi	Pracownicy cywilni	RAZEM
Naczelnik wydziału	1	-	1
Sekretariat	1	4	5
Referat odroczeń i poboru	2	2	4
Referat administracji i ewidencji środków lokomocji	-	4	4
Referat kwaterunkowy i zdobyczy wojennych	1	2	3
Referat mobilizacji i reklamacji	4	-	4
Referat inwalidzki	1	4	5
R A Z E M :	10	16	26

b/ przy P R N i miastach wydzielonych:

TABELA nr 5

Wyszczególnienie	Wojskowi	Pracowni- cy cywil- ni	RAZEM
Kierownik wydziału	1	-	1
Kancelaria	-	1	1
Referat poborowy	-	2	2
Referat świadożeń rzeczowych i oso- bistych	-	1	1
Referat przysposobie- nia wojskowego i OPL	-	1	1
Referat mobilizacyjny	1	-	1
R A Z E M :	2	5	7

Referaty wojskowe przy samorządach miejskich i gminnych były zwykle jednoosobowe.

Zakres działania wydziałów wojskowych obejmował sprawy związane z administracją i ewidencją rezerw osobowych podlegających obowiązkowi służby wojskowej oraz przysposobienia wojskowego, zabezpieczeniem wykonania zadań mobilizacyjnych, administrowanie i ewidencjonowanie koni oraz środków lokomocji, odraczanie wcielonych do wojska z poboru.

Brak dostatecznej ilości kadry oficerskiej powodował, że większość wydziałów wojskowych nie miała pełnej obsady etatowej, a co za tym idzie następowało znaczne opóźnienie ich formowania oraz wpływało na stosunkowo małą ich operatywność.

Jak widać z zakresu obowiązków, czynności wydziałów wojskowych częstokroć zazębiały się z czynnościami RKU szczególnie w dziedzinie administracji i ewidencji rezerw mobilizacyjnych. Praktycznie praca wydziałów i referatów wojskowych sprowadzała się głównie do określenia wielkości rezerw mobilizacyjnych i pomocy w administrowaniu nimi przez RKU. Brak w wielu wypadkach ewidencji tych rezerw znacznie utrudniał administrowanie nimi.

Analiza organizacji terenowego aparatu wojskowego daje podstawy do stwierdzenia, że wzorowana była częściowo na doświadczeniach sprzed września 1939 r., a częściowo na doświadczeniach Armii Radzieckiej. Podobnie sprawa przedstawiała się odnośnie wydziałów i referatów wojskowych. Organizacja ta odpowiadała potrzebom organizującego się Wojska Polskiego. Mankamentem jest fakt, że formowanie aparatu administracji wojskowej nie przebiegało zgodnie z wymogami. Terminy formowania RKU były przedłużane. Wpłynęło na to wiele czynników, a szczególnie brak pomocy w początkowym stadium formowania się RKU od władz administracyjnych oraz skutki walki politycznej toczącej się między różnymi ugrupowaniami politycznymi. Największą przeszkodę w sprawnym formowaniu aparatu administracji stanowił jednak brak kadry oficerskiej. Dopiero pod koniec 1944 r. sytuacja ta się znacznie poprawiła, bowiem zmobilizowano część oficerów i pracowników cywilnych RKU sprzed września 1939 r., a także powołano do tej pracy część oficerów i podoficerów z innych specjalności, których przygotowano

pospiesznie do nowej pracy. Od 15 września 1944 r. organizowano kursy przygotowawcze dla oficerów służby poborowej, które rozkazem Naczelnego Dowódcy WP z dnia 20 listopada tego roku przekształcono w Szkołę Oficerów Poborowych^{26/}. Jednakże szkołę tę zorganizowano dosyć późno i pierwsza promocja odbyła się dopiero w styczniu 1945 r. Pomimo istniejących dużych trudności spowodowanych brakiem ewidencji lub spisów ludności oraz brakiem kadry terenowej organa administracji wojskowej dokładały wielu starań, aby pokonać trudności i należycie wywiązać się z zadań związanych z mobilizacją do szeregów Wojska Polskiego.

b/ Działalność administracji wojskowej w okresie wojny

Z zadań zawartych w programie PKWN wynikała pilna potrzeba rozbudowy sił zbrojnych. Warunki mobilizacji do wojska były bardzo trudne, natomiast wyznaczano terminy jej przeprowadzenia były bardzo krótkie. Już 16 sierpnia ukazał się dekret PKWN o częściowej mobilizacji i rejestracji ludności. Na przygotowanie się do przeprowadzenia mobilizacji w niezwykle trudnych warunkach wojskowo-politycznych, przy braku odpowiedniego zorganizowanego aparatu pozostawało kilka dni. W tak krótkim czasie było niemożliwym opracowanie planów mobilizacyjnych, opracowywano je sukcesywnie, w miarę potrzeb i możliwości.

Zadaniem częściowej mobilizacji było powołanie do służby wojskowej ludności z wyzwolonych terenów Polski oraz z

Zachodniej Białorusi i Ukrainy. Potrzeby w tym względzie wynikały z planu rozbudowy Wojska Polskiego. Podstawę prawną mobilizacji stanowiły dekrety PKWN, wydane z mocą ustawy, podpisane przez przewodniczącego KRN oraz kierowników resortów: obrony narodowej, administracji publicznej i bezpieczeństwa publicznego, odpowiedzialnych za przeprowadzenie mobilizacji. Kierownik resortu obrony narodowej przeprowadzenie mobilizacji zlecił szefowi mobilizacji i uzupełnień. Organizacyjne założenia mobilizacji zawierał również dekret PKWN z dnia 15 sierpnia 1944 r. Zgodnie z tym dekretem w dniach od 20-31 sierpnia zamierzono powołać do służby wojskowej mężczyzn urodzonych w latach 1921-1924, oficerów rezerwy do lat 50, oficerów służby zawodowej do lat 60 oraz niektórych specjalistów do lat 40.

Jednocześnie z mobilizacją zamierzono przeprowadzić rejestrację mężczyzn urodzonych w latach 1920-1922 oraz kobiet lekarzy do lat 30 oraz kobiet pracujących w medycynie i łączności od lat 19 do 30.

Od stawiennictwa do poboru i rejestracji zwolnione były osoby chore, które wymagały opieki, natomiast od poboru zwolniono osoby pracujące w niektórych instytucjach, zakładach pracy lub z ważnych przyczyn losowych. Przewidywano, że w wyniku częściowej mobilizacji zostanie powołanych do służby wojskowej około 135 tys. osób, które zostaną wykorzystane do formowania nowych jednostek wojskowych.

Założenia o częściowej mobilizacji do wojska nie były precyzyjne. Liczba osób, którym przysługiwało prawo do zwolnienia mogła być duża. Również niezrozumiałym jest fakt niepowoływania do wojska roczników starszych, które były już przeszkolone. Również terminy przeprowadzenia mobilizacji w ciągu 11 dni /od 20 do 31 sierpnia/, rejestracji w ciągu 20 dni /od 1 do 20 września 1944 r./ budziły poważne zastrzeżenia.

Rozporządzenie o powołaniu rejonowych komend uzupełnień zostało wydane 15 sierpnia 1944 r., a więc na organizację RKU oraz przygotowanie mobilizacji pozostało tylko cztery dni. Był to termin nierealny. 19 sierpnia 1944 r. Naczelny Dowódca WP wydał rozkaz organizacyjny o częściowej mobilizacji i rejestracji ludności do służby wojskowej^{27/}. W uzupełnieniu tego rozkazu szef mobilizacji i uzupełnień Wojska Polskiego nakazał 23 sierpnia 1944 r. komendantom rejonowych komend uzupełnień rozpoczęcie z dniem 25 lub 26 sierpnia 1944 r. poboru męzozyznu urodzonych w latach 1924-1921. Do tego czasu komendanci musieli uzupełnić stan osobowy RKU, komisji poborowych i punktów zbornych.

Równocześnie w dniu 23 sierpnia 1944 r. RKU otrzymały "Plan kierowania mobilizowanych podoficerów i szeregowców do jednostek wojskowych według rozdzielnika nr OM/003". Zgodnie z tym dokumentem poszczególne RKU miały

27/ Organizacja i działanie ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945, t. 1, s. 130.

mobilizować i skierować do jednostek określoną ilość zdolnych do służby wojskowej. Ogółem 16 RKU miało mobilizować 135.800 ludzi. Zmobilizowani poborowi w grupach po 300 - 400 osób mieli być kierowani do dyspozycji dowódców pułków zapasowych i nowo formowanych jednostek. Gdyby powołani nie zastali jednostek wojskowych w wyznaczonych garnizonach, mieli być czasowo zwolnieni do 10 września, po czym z powrotem winni stawić się w jednostkach. Należy takie rozwiązanie uznać za poważny błąd SMiU.

Rejonowe komendy uzupełnień przystępowały do pracy w różnych terminach, np. RKU LUBLIN, KRAŚNIK, GARWOLIN, BIELSK PODLASKI w dniu 22 sierpnia, SIEDLCE, CHELM, ZAMOŚĆ, JAROSŁAW, RZESZÓW i BIAŁYSTOK w dniu 23 sierpnia, SOKOŁÓW i TARNOBRZEG - 24 sierpnia. Najpóźniej przystąpiła do pracy nad mobilizacją RKU AUGUSTÓW w związku z działaniami wojennymi jakie były prowadzone na terenach objętych jej zasięgiem. Opóźnienia w pracy RKU wynikały z konieczności przygotowania organizacyjnego mobilizacji, chociaż powodowało zahamowanie rozmachu jej przebiegu. Do 10 października 1944 r. zgłosiło się do mobilizacji 85 tys. ludzi, co stanowiło około 66 % przewidywanej liczby. Spośród zgłaszających się zmobilizowano tylko 60,5 tys. osób. Reszta została zwolniona ze względów zdrowotnych i rodzinnych oraz reklamowana. Do końca października zdołano zmobilizować do służby wojskowej zaledwie 66 tys. żołnierzy tj. około 50 % początkowych limitów.

Zgodnie z dekretem PKWN po zakończeniu mobilizacji przeprowadzono rejestrację obowiązków do służby wojskowej rezerwistów roczników 1920-1911. Rejestracje zasadniczo ukończyło 8 RKU tj.: LUBLIN-MIASTO, LUBLIN-POWIAT, SIEDLCE, CHELM, ZAMOŚĆ, KRAŚNIK, SOKOŁÓW i GARWOLIN.

W pozostałych RKU rejestracja przebiegała z trudnościami i nie została zakończona w przewidzianym czasie. Według danych na dzień 24 października 1944 r. zarejestrowano:

TABELA nr 6

Rocznik	Zgłosiło się	Zdolni	Nie zdolni
1920	12.826	11.061	996
1919	10.109	8.827	855
1918	7.630	6.531	704
1917	6.955	5.929	659
1916	6.216	5.557	807
1915	7.037	5.461	974
1914	8.651	6.715	1.165
1913	9.688	7.533	1.302
1912	11.021	8.445	1.516
1911	10.685	8.244	1.496
inne roczniki	20	13	-
OGÓLEM:	91.438	74.316	10.474

Na niewystarczające wyniki częściowej mobilizacji oraz rejestracji rezerwistów wpłynęło szereg czynników, do których należy m.in. zaliczyć:

- znacznie późniejsze niż zakładano przystąpienie RKU do przeprowadzenia mobilizacji ze względu na nieskompletowanie personelu oraz brak środków lokomocji i łączności;
- wrogie oddziaływanie zbrojnego podziemia na terenach objętych mobilizacją przejawiające się w: zdzieraniu dekretów rządu i rozkazów komendantów RKU, rozrzucaniu ulotek zakazujących zgłaszania się do mobilizacji i rejestracji, napadach terrorystycznych na personel rejonowych komend uzupełnień, niszczeniu dokumentów, represjach w stosunku do ludności podlegającej stawianictwu do służby wojskowej;
- brak dostatecznego poparcia i pomocy ze strony władz lokalnych i milicji obywatelskiej ze względu na ich słabość działania w terenie oraz brak poczucia odpowiedzialności za przebieg mobilizacji;
- brak u części pracowników RKU dostatecznego, praktycznego doświadczenia w pracy.

Pobór koni na potrzeby wojska nie przyniósł zakładanych wyników. W niektórych powiatach KPK mogła pobrać zaledwie 5-10 % doprowadzonych na spęd koni. Ten stan rzeczy należy tłumaczyć tym, że pogłowie dobrych koni

było silnie wyczerpane kolejnymi poborami koni przeprowadzonymi w 1939 roku przez Wojsko Polskie, poborami w okresie okupacji przez Niemców oraz potrzebami na rzecz prac fortyfikacyjnych w przyfrontowych powiatach.

Uzyskane podczas częściowej mobilizacji wyniki nie sprzyjały planowanemu rozwojowi Wojska Polskiego. Naczelne Dowództwo i aparat mobilizacyjny dokonały oceny sytuacji i ustaliły przyczyny hamujące proces mobilizacji oraz powzięły przedsięwzięcia gwarantujące poprawę sytuacji w tym zakresie poprzez:

- akcję agitacyjną i wyjaśniającą wśród ludności;
- nadzór prokuratorski nad pracą RKU;
- wyciąganie konsekwencji karno-administracyjnych w stosunku do wszystkich obywateli uchylających się od służby wojskowej.

Walka polityczna oraz działalność administracyjno-represyjna organów władzy ludowej wpłynęły na bardziej pomyslny przebieg mobilizacji i rejestracji, jednak nie mogły doprowadzić do pozyskania rezerw ludzkich niezbędnych do realizacji planów rozbudowy Wojska Polskiego.

30 października ukazał się kolejny dekret PKWN o dalszej mobilizacji. Zdecydowano powołać do służby wojskowej dalsze roczniki tj. 1925-1915. W porównaniu z dekretem z 15 sierpnia granicę wieku powoływanych do służby oficerów, podoficerów i szeregowców specjalistów przesunięto przeciętnie o 5 lat. Dążono do mobilizowania maksymalnej ilości kadry i specjalistów, których brak odczuwano najbardziej.

Na podstawie dekretu PKWN kierownik resortu obrony narodowej wydał 10 listopada 1944 r.^{28/} zarządzenie wykonawcze, według którego mobilizację dodatkowych roczników miano przeprowadzić w terminie od 27 listopada do 15 grudnia 1944 r. Szef mobilizacji i uzupełnień na tej podstawie wydał zarządzenie^{29/}, które precyzyjnie określało tryb powoływania do służby wojskowej, zwalniania, reklamacji, powoływania ochotników, naboru do szkół oficerskich, składania meldunków itp. Zarządzenie to uwzględniało dotychczasowe doświadczenia i przyczyniło się do znacznego usprawnienia działalności RKU w tej dziedzinie. Władze wojskowe podjęły odpowiednie środki zaradcze w stosunku do uchylających się od poboru. Środki te polegały między innymi na ograniczeniu swobody zmiany miejsca stałego pobytu bez wiedzy komendanta RKU. Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień zobowiązało komendantów RKU do ponownego sprawdzenia wszystkich udzielonych reklamacji i zwolnień. Liczba mobilizowanych poborowych i rezerwistów była bowiem zbyt mała i odbiegała od przewidywanej w planie liczby 136 tys. Terminem ostatecznym rozbudowy wojska nakazanym w sierpniowych dokumentach organizacyjnych był 1 listopada 1944 r. Tymczasem liczba zmobilizowanych do służby wojskowej wynosiła 69.917 osób^{30/}. Mogła ona zaspokoić jedynie potrzeby jednostek

28/ CAW, III - 368-160 k. 3

29/ tamże

30/ CAW, III - 1 - 411, k. 13

2 A WP organizujących się w pierwszej kolejności.

W związku z tym zaniechano organizacji 3 armii.

W wyniku dalszej mobilizacji powołano: 4.203 oficerów, 21.330 podoficerów, 80.011 szeregowców i 4.666 kandydatów do szkolnictwa wojskowego /razem około 110.210 osób/. Mobilizacja koni również nie przebiegała zgodnie z zamierzeniami. Do 31 grudnia 1944 r. zmobilizowano 14.798 koni t. około 90 % planowanej liczby i 1.252 wozy. Z chwilą zaniechania formowania 3 armii, zapotrzebowanie na konie zmiejszyło się. Liczba zmobilizowanych koni zaspokajała w 100 % aktualne potrzeby.

Podsumowując pierwszy i chyba najważniejszy okres budowy aparatu administracyjnego Wojska Polskiego i pierwszej mobilizacji należy stwierdzić, że mimo szeregu niedopracowań był on ogólnie udany. Nie będzie przesadą w podkreśleniu, że wyniki mobilizacji w znacznym stopniu zależały od warunków pracy aparatu administracyjno-mobilizacyjnego WP. Pracował on w trudnych warunkach społeczno-politycznych i materialnych. Ponadto zarówno Szefostwo Mobilizacji i Formowania /Uzupełnień/, jak i też RKU musiały organizować i prowadzić mobilizację jednocześnie z formowaniem własnych komórek organizacyjnych. Brak było doświadczeń, goniły terminy. W początkowym okresie mobilizacji Szefostwo Mobilizacji i Formowania miało zbyt szeroki zakres działania /mobilizacja, formowanie, uzupełnienie, dysponowanie kadrami oficerskimi i szkolenie jednostek formowanych/, dlatego też nie potrafiło skoncentrować

głównego wysiłku na mobilizacji. W okresie, w którym przekazano szkolenie, formowanie oraz sprawy kadr oficerskich dowódcom wojsk i służb problem organizacji i przeprowadzenia mobilizacji stał się głównym w działalności Szefostwa. Trzeba również podkreślić, że aparat mobilizacji WP nie miał doświadczenia w organizowaniu i przeprowadzaniu mobilizacji. Brak kadry administracyjnej WP uzupełniano częściowo przez zasilanie RKU oficerami i podoficerami z przedwojennych PKU, jednak liczba tych oficerów była zbyt mała. Doświadczenie więc w organizacji i prowadzeniu mobilizacji zdobywano w toku prowadzenia prac. Ponadto do trudności, jakie napotykał aparat mobilizacyjno-organizacyjny WP należy zaliczyć skomplikowaną sytuację polityczną na wyzwolonych obszarach oraz braki materiałowo-techniczne. W pierwszych miesiącach brak było prawie zupełnie pomocy ze strony terenowego aparatu władzy ludowej. RKU odczuwały brak transportu i łączności. W wielu komendach nie było odpowiednich pomieszczeń, wyposażenia, wyżywienia oraz środków finansowych i materiałowych do pracy propagandowej. Do trudności tych należy dodać również antymobilizacyjną działalność wrogich ośrodków politycznych i wojskowych. Nawoływały one do bojkotowania mobilizacji, co wpłynęło poważnie na zahamowanie jej procesu. Biorąc to pod uwagę należy jednak docenić zmuśną i ofiarną pracę aparatu administracyjno-mobilizacyjnego WP w 1944 r. W ciągu pięciu miesięcy na wyzwolonym terytorium wschodniej Polski PKWN i Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego zrealizowały główne założenia

Manifestu Lipcowego dotyczące mobilizacji sił i środków narodu polskiego do dalszej walki o wyzwolenie kraju i ostateczne rozbicie Niemiec hitlerowskich. W skomplikowanych warunkach walki politycznej i klasowej, w trudnej sytuacji gospodarczej i kadrowej powstało i rozwinęło się 290-tysięczne ludowe Wojsko Polskie. Rozbudowany został wojskowy aparat mobilizacji i uzupełnień. Wszystkie ogniska organizacyjne WP zdobyły doświadczenie w zakresie organizacji formowania i szkolenia jednostek. Osiągnięcia te były niezwykle cenne w 1945 r., kiedy przystąpiono do dalszej rozbudowy ludowego Wojska Polskiego.

W styczniu 1945 r. Armia Radziecka oraz walcząca u jej boku Wojsko Polskie rozpoczęły potężną ofensywę, w wyniku której wyzwolono m.in. tereny przedwojennej Polski, a zwłaszcza ZAGŁĘBIE ŚLĄSKO-DĄBROWSKIE, ŁÓDZKIE, KRAKOWSKIE, WIELKOPOLSKĘ itp. Wyzwolone tereny w 1945 r. odegrały ważną rolę operacyjną jako tyłowy obszar walczących wojsk radzieckich i polskich. Ludzkie, techniczne i materialowe zasoby znajdujące się na tych obszarach zostały zmobilizowane na rzecz frontu.

W celu uregulowania spraw związanych z postępowaniem wojsk radzieckich na ziemiach Północnych i Zachodnich Państwowy Komitet Obrony ZSRR wydał 12 lutego 1945 r. postanowienie zawierające nowe wytyczne dla Armii Radzieckiej. W punkcie 4 stwierdzało się w nim:

"4. Przyjmuje się za zasadę wprowadzenie wszędzie administracji polskiej /aż po ODRĘ/, z wyjątkiem strefy przyfrontowej. W strefie tej szerokości 60 kilometrów, działają organa bezpieczeństwa armii. Dla zharmonizowania współpracy wprowadza się między dowództwem armii a pełnomocnikami grup operacyjnych lub administracji polskiej specjalnych łączników - oficerów polskich."

31 grudnia 1944 r. Krajowa Rada Narodowa powołała Rząd Tymczasowy Rzeczypospolitej Polskiej składający się z 14 ministerstw^{31/}. Na stanowisko ministra obrony narodowej powołany został kierownik Resortu Obrony Narodowej, gen. broni Michał ROLA ŻYMIERSKI.

W dniu 16 stycznia 1945 r. Rząd Tymczasowy wydał "ODEZWĘ DO LUDNOŚCI NOWO WYZWOLONYCH TERENÓW", w której wzywał do poparcia poczynań dla wyzwolenia Ojczyzny i ostatecznego rozgromienia Niemiec hitlerowskich.

Na wyzwolonych obszarach kraju komitety obwodowe i okręgowe PPR wraz z dowództwami AL na podstawie opracowanych planów tworzyły terenowe organy władzy. Za nacierającymi wojskami wkraczały i rozpoczynały działalność grupy operacyjne poszczególnych ministerstw Rządu Tymczasowego, m.in. i te, których zadaniem było tworzenie administracji państwowej, a także grupy operacyjne organów

bezpieczeństwa i milicji obywatelskiej, kolejnictwa, pocztowe, przemysłowe, finansowe i inne. Ogólne kierownictwo nad działalnością tych grup sprawował pełnomocnik Rządu Tymczasowego RP. Do pracy w grupach kierowani byli również oficerowie WP. Np. pełnomocnikiem rządu na terenie województwa Śląskiego wyznaczono gen. Aleksandra ZAWADZKIEGO.

Dzięki grupom operacyjnym oraz komitetom PPR i dowództwom AL na terenach wyzwolonych bardzo szybko powstawały i podejmowały pracę m.in. urzędy wojewódzkie i powiatowe, urzędy bezpieczeństwa publicznego i Milicja Obywatelska. Sprawniejsza niż w roku poprzednim organizacja wszystkich ogniw aparatu władzy ludowej sprzyjała procesowi dalszej rozbudowy Wojska Polskiego, zwłaszcza organizacji terenowego aparatu administracji wojskowej /RKU/ i jego pracy w zakresie mobilizacji ludności i środków materiałowych na potrzeby wojska.

Sytuacja gospodarcza i ludnościowa na nowo wyzwolonych obszarach Polski była bardzo trudna. Ogromne straty w podstawowych gałęziach gospodarki spowodowane rabunkową działalnością okupanta i działaniami wojennymi oraz brak zapasów uniemożliwiały szybkie uruchomienie produkcji przemysłowej oraz uzyskanie środków żywnościowych niezbędnych do zaspokojenia potrzeb dynamicznie rozwijających się sił zbrojnych. Uruchomienie i odbudowa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej wymagały

odpowiedniej ilości rąk do pracy, co powodowało konieczność zwalniania od mobilizacji dużej liczby ludzi, głównie zatrudnionych w przemyśle.

Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień w listopadzie 1944 r. dokonało szacunkowych obliczeń możliwości mobilizacyjnych obszarów znajdujących się jeszcze pod okupacją niemiecką. Na lewobrzeżnych terenach Polski znajdujących się pod okupacją zamieszkiwało około 15 milionów ludzi. Liczba mieszkańców oraz przewidywane przez SMiU WP zasoby mobilizacyjne szacowano na około 100 tys. ludzi tj. 1,4 % ogółu mieszkańców. Liczono przy tym na roczniki najmłodsze. Faktycznie zasoby rezerw ludzkich zarówno młodszych, jak i starszych były znacznie większe. Z analizy zasobów ludnościowych na terenach Polski wyzwolonych na początku stycznia 1945 r. wynikało, że problem szeregowych rezerw osobowych teoretycznie nie stanowił przeszkody w dalszej rozbudowie Wojska Polskiego. Potencjalne zasoby rezerw szeregowych znajdujących się na terenach wyzwolonych w 1944 r. i na początku 1945 r. mogły zapewnić rozbudowę wojska do około 800 tys. ludzi. Świadczyła o tym ewidencja wyników mobilizacji i rejestracji przeprowadzonej na ziemiach polskich dokonana przez Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień po zakończeniu wojny. Ogółem zarejestrowano 1.076.440 osób zdolnych do służby, w tym:

TABELA nr 7

Rezerwy ludzkie	Zdolni do służby		RAZEM
	liniowej	nielinowej	
Oficerowie	19.269	5.482	24.751
Podoficerowie	102.922	20.027	122.949
Szeregowcy	799.932	92.214	892.146
Kandydaci do szkolnictwa	33.548	-	33.548
Kobiety	2.516	530	3.046
O G Ò L E M :	958.187	118.253	1.076.440

Jak widać zasoby ludności mogły zaspokoić potrzeby wojska, jakie wynikały z planów jego rozbudowy w drugiej połowie 1944 r. i w 1945 r. Na terenach dawnej Polski znajdowała się też pokaźna liczba oficerów i podoficerów. Spośród około 40 tys. zgłoszonych do rejestracji oficerów zaewidencjonowano 24.751, a powołano do końca wojny 9.108, a więc około 36 %. Liczba podoficerów była bardzo duża, około 175 tys., w tym zdolnych do służby około 123 tys., natomiast zmobilizowano ich tylko 26.380 tj. 21 %.

Realizacja planów rozbudowy wojska wiąże się w tym okresie z tworzeniem administracji na wyzwolonych terenach, z organizacją aparatu mobilizacyjnego oraz dostosowywaniem jego systemu do nowych warunków przy uwzględnieniu możliwości mobilizacyjnych. Naczelne Dowództwo WP poleciło szefowi mobilizacji i uzupełnień opracowanie

wniosków co do dalszych przedsięwzięć mobilizacyjnych. 20 listopada 1944 r. gen.bryg. Antoni SIWICKI przedstawił szefowi Sztabu Głównego dokumenty dotyczące zasobów ludzkich i możliwości mobilizacji oraz projekt podziału terytorialnego reszty ziem polskich w granicach z 1939r. na poszczególne obszary objęte zasięgiem działania RKU. Zamierzano sformować 41 nowych RKU, które miały objąć 125 powiatów i miast, przeciętnie jedna RKU obejmowała podobnie jak przed 1939 r. PKU - cztery powiaty. Plany rozwoju terenowej administracji wojskowej były opracowane i zaakceptowane przez Naczelne Dowództwo WP w końcu 1944 r. Zgodnie z tymi planami Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień zaplanowało i przeprowadziło szereg przedsięwzięć organizacyjnych mających na celu przygotowanie się do tworzenia sieci rejonowych komend uzupełnień.

20 stycznia 1945 r. minister obrony narodowej w porozumieniu z ministrem administracji publicznej wydał rozporządzenie o utworzeniu na wyzwolonych terenach 41 RKU. Do formowania ich przystąpiono na podstawie rozkazu Naczelnego Dowódcy WP, gen. Michała ROLI ŻYMIERSKIEGO nr 10/Org. z 20 stycznia 1945 r.^{32/}.

Zgodnie z tym rozkazem w styczniu 1945 r. zapoczątkowano organizację 17 RKU /CIECHANÓW, PŁOCK, KUTNO, SKIERNIEWICE, ŁÓDŹ - MIASTO, ŁÓDŹ - POWIAT, ŁASK, KIELCE,

32/ Organizacja i działanie t. 1 s. 310-312

RADOM, PIŃCZÓW, CZĘSTOCHOWA, MIECHÓW, KRAKÓW - MIASTO, KRAKÓW - POWIAT, TARNÓW, JASŁO, NOWY SĄCZ/. W miarę wyzwalań nowych terenów organizowano dalsze RKU /NOWY TARG, WADOWICE, ŻYWIEC, KATOWICE, PSZCZYNA, WIELUŃ, SOSNOWIEC, BRODNICA, GDYNIA, TORUŃ, STARGARD, BYDGOSZCZ, WŁOCŁAWEK, KONIN, GNIEZNO, POZNAŃ - MIASTO, POZNAŃ - POWIAT, SZAMOTUŁY, KOŚCIAN, KALISZ/. W ten sposób siecią RKU objęto cały obszar Polski, w granicach sprzed września 1939 r.

Formowaniem terenowego aparatu administracji wojskowej kierował szef SMiU gen. Antoni SIWICKI. Samo formowanie przebiegało już znacznie sprawniej niż w 1944 r. Wpłynęło na to polepszenie się warunków pracy, przygotowanie zawczasu pewnej ilości pracowników RKU, a także lepsza organizacja terenowych ogniw aparatu władzy ludowej. Jednak i teraz tworzenie administracji wojskowej napotykało na trudności. Największe wpływały z oddziaływania na ludność wrogich ugrupowań politycznych. W dalszym ciągu występowały braki kadrowe oraz braki w zaopatrzeniu materiałowo-technicznym. To wszystko miało wpływ na terminowość organizacji poszczególnych RKU. Formowanie komend trwało do połowy marca, czyli o przeszło miesiąc dłużej od nakazanych terminów. Jednak do 15 marca 1945 r. tj. do czasu wydania zarządzenia o częściowej mobilizacji w 1945 r., większość RKU już działała. W przeddzień zakończenia działań wojennych sieć RKU pokrywała już całe wyzwolone terytorium.

Łącznie było 58 RKU /38 RKU I kategorii i 20 RKU II kategorii/. Stopień ich ukończenia był na ogół dobry^{33/}.

Ponadto przy RKU znajdowały się nieetatowe pododdziały organizacyjno-porządkowe.

Praktyka wykazała, że do sprawnego kierowania pracą RKU obok Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień WP, konieczne jest istnienie ogniwa pośredniego, operatywnie reagującego w skomplikowanych sprawach mobilizacyjnych przy uwzględnieniu specyfiki poszczególnych regionów kraju. Tym ogniwem mogły być dowództwa okręgów wojskowych. Powołane zostały one jeszcze podczas wojny do sprawowania administracyjnej, a potem i operacyjnej władzy wojskowej na całym terytorium kraju. Projekt utworzenia dowództw okręgów wojskowych rozpatrywany był już w końcu 1944 r. na tle zamierzeń organizacyjnych, związanych z tworzeniem instytucji wojskowych, jednostek i zakładów. Jednak zrealizowano go dopiero w 1945 r. Pierwszym aktem dającym podstawę do formowania dowództw OW był rozkaz Naczelnego Dowództwa nr 23/Org. z 1 lutego 1945 r.^{34/}. Przewidywał on sformowanie do 1 kwietnia 1945 r. na wyzwolonych terenach 6 okręgów wojskowych według etatu nr 01/17 określając zarazem ich nazwę, siedzibę i zasięg terytorialny:

33/ CAW, III-1, t. 114. Meldunki o stanie bojowym WP. Ogółem w RKU wraz z pododdziałami ochrony było 3.239 żołnierzy, w tym 725 oficerów, 1.129 podoficerów i 1.385 szeregowców /na stan etatowy 5.120 żołnierzy/. Niedobór kadry oficerskiej sięgał 58 % stanu etatowego. RKU realizując postawione im zadania same znajdowały się jeszcze w stadium organizacji.

34/ CAW, III-MON, 606, s. 43-45.

TABELA nr 8

Nazwa dowództwa OW	Siedziba dowództwa OW	Zasięg tery- torialny wg województw	Etat OW			RAZEM
			ofic	pdf.	szef.	
Warszawski OW	WARSZAWA	warszawskie, białostoc- kie	121	87	73	281
Lubelski OW	LUBLIN	lubelskie, rzeszowskie	121	87	73	281
Krakowski OW	KRAKÓW	krakowskie, śląskie	121	87	73	281
Łódzki OW	ŁÓDŹ	łódzkie, kieleckie	121	87	73	281
Poznański OW	POZNAŃ	poznańskie	121	87	73	281
Pomorski OW	TORUŃ	pomorskie z m.GDAŃSK	121	87	73	281
R A Z E M :			726	522	438	1.686

Kolejność oraz terminy formowania poszczególnych okręgów przedstawiały się następująco:

- WARSZAWSKI OW - do 10 lutego 1945 r.,
- LUBELSKI OW - do 20 lutego 1945 r.,
- KRAKOWSKI OW - do 1 marca 1945 r.,
- POZNAŃSKI OW - do 10 marca 1945 r.,
- POMORSKI OW - do 20 marca 1945 r.,
- ŁÓDZKI OW - do 1 kwietnia 1945 r.

Tworzenie okręgów wojskowych trwało także dłużej niż określały to terminy formowania. Stosunkowo najszybciej i najsprawniej zorganizowano LUBELSKI OW tj. do

7 lutego 1945 r., a następnie KRAKOWSKI OW. W kwietniu 1945 r. utworzone zostały dowództwa ŁÓDZKIEGO i POMORSKIEGO OW. Najwięcej trudności nastęrczało formowanie WARSZAWSKIEGO OW, które rozpoczęto praktycznie dopiero po zakończeniu wojny. Wiele istotnych trudności w procesie formowania okręgów wiązało się z brakiem odpowiedniej kadry oficerskiej szczególnie w służbach specjalistycznych aparatu mobilizacji i uzupełnień WP oraz brakami materiałowymi.

Dowództwa okręgów wojskowych miały stać się terytorialnym ogniwem władzy wojskowej bez uprawnień dowództwa szczebla taktycznego lub operacyjnego. Całokształt wojskowej władzy terytorialnej i zwierzchnictwo nad administracją wojskową na obszarze okręgu obejmował dowódca OW. W zakres jego działalności wchodziły sprawy uzupełnienia, mobilizacji ludzi i materiałów, zaopatrzenia, dyscypliny i administracji jednostek stacjonujących na terenie okręgu. Pod względem wyszkolenia oraz w sprawach personalnych jednostki wojskowe stacjonujące na terenie okręgu zostały podporządkowane dowódcy OW bezpośrednio lub za pośrednictwem właściwych szefów oddziałów i służb instytucji centralnych wojska.

Do zadań administracyjnych dowództwa OW należało:

- mobilizowanie rezerw osobowych dla sił zbrojnych, uzupełnienie jednostek ludźmi, sprzętem transportowym i końmi;
- szkolenie poborowych i mobilizowanych w jednostkach zapasowych;

- zabezpieczenie procesu szkolenia jednostek wojskowych przez przydział placów ćwiczeń, strzelnic itp.;
- współdziałanie z władzami państwowymi i administracją terenową w sprawach zaopatrywania wojsk;
- leczenie żołnierzy, którzy nie byli leczeni przez polowe ogniwa służby zdrowia;
- egzekwowanie od wszystkich jednostek wojskowych znajdujących się w zasięgu władzy wojskowej dowódcy okręgu zasad porządku i dyscypliny wojskowej;
- wyznaczanie komisji likwidacyjnych dla rozformowania jednostek;
- zabezpieczenie łączności telefonicznej.

Powyższe zadania znalazły odbicie w zatwierdzonych przez Naczelnego Dowódcę WP w lutym 1945 r. "PRAWACH i OBOWIĄZKACH DOWÓDCY OW" ^{35/}. Problematyka zadań dowództw OW nie mogła być jeszcze pełna. Dopiero doświadczenie w codziennej działalności korygowało i precyzowało poszczególne zadania i obowiązki.

Struktura organizacyjna dowództw OW /załącznik nr 7/ nie była również doskonała.

Szczególną rolę w zakresie prowadzenia działalności mobilizacyjnej i uzupełnienia wojsk spełniał Oddział Mobilizacji i Uzupełnień w składzie następujących wydziałów

- Wydział Mobilizacyjny;
- Wydział Poborowy;
- Wydział Ewidencji Oficerów Rezerwy;
- Wydział Ewidencji Koni i Środków Transportowych;
- Wydział Reklamacji;
- Wydział Przynależności Wojskowej i Politycznego.

Wydziały kierowały pracą terenowych ogniw mobilizacyjnych /rejonowych komend uzupełnień/ i jednostek zapasowych oraz służyły dowódcom okręgów wojskowych do przeprowadzenia mobilizacji na podstawie zarządzeń Szefa Mobilizacji i Uzupełnień. Szefowie oddziałów, wydziałów i referatów, podlegając bezpośrednio dowódcy OW, otrzymywali wytyczne i rozkazy za pośrednictwem kwatermistrza i szefa Oddziału Mobilizacji i Uzupełnień i przez nich referowali sprawy wchodzące w zakres swej działalności.

Braki w przygotowaniu kadry do pracy sprawiały, że praktycznie zakres działalności OW był niewielki. Główny wysiłek ich działalności stanowiły: mobilizacja, rejestracja i uzupełnianie jednostek wojskowych. Nic też dziwnego, że zasadniczy wpływ na pracę okręgów wojskowych wywierało Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień.

Przekazanie kompetencji w sprawach uzupełnienia i mobilizacji okręgom wojskowym spowodowało zmianę służbowego podporządkowania jednostek wojskowych podległych dotychczas szefowi mobilizacji i uzupełnień:

TABELA nr 9

Nazwa OW	Podporządkowano:		Uwagi
	jednostki wojskowe	R K U	
LUBELSKI OW	<ul style="list-style-type: none"> - 4 zapasowy pułk kawalerii - punkt przesyłkowy nr 4 - 908 szkoła podkuwaczy koni 	LUBLIN-MIASTO, LUBLIN-POWIAT, CHELM, ZAMOŚĆ, KRAŚNIK, SIEDLCE	
KRAKOWSKI OW	<ul style="list-style-type: none"> - 2 zapasowy pułk piechoty - 8 zapasowy pułk piechoty - punkt przesyłkowy nr 5 	KRAKÓW-MIASTO, KRAKÓW-POWIAT, MIECHÓW, SOSNOWIEC, KATOWICE, PSZCZYNA, ŻYWIEC, WADOWICE, NOWY TARG, NOWY SĄCZ, TARNÓW, JASŁO, DĘBICA, TARNOBRZEG, RZESZÓW, JAROSŁAW, PRZEMYŚL	
ŁÓDZKI OW	<ul style="list-style-type: none"> - 7 zapasowy pułk piechoty - punkt przesyłkowy nr 2 	ŁÓDŹ-MIASTO, ŁÓDŹ-POWIAT, ŁASK, WIELUŃ, CZĘSTOCHOWA, PIŃCZÓW, KIELCE, OSTROWIEC ŚWIĘTOKRZYSKI, RADOM, SKIERNIEWICE, KUTNO	
POZNAŃSKI OW	<ul style="list-style-type: none"> - punkt przesyłkowy nr 3 	POZNAŃ-MIASTO, POZNAŃ-POWIAT, SZAMOTUŁY, KOŚCIAN, KALISZ, KONIN, GNIEZNO	
POMORSKI OW	<ul style="list-style-type: none"> - 6 zapasowy pułk piechoty - samodzielny batalion morski 	TORUŃ, BYDGOSZCZ, WŁOCŁAWEK, BRODNICA, STAROGARD GDYNIA	

Nazwa OW	Podporządkowano:		Uwagi
	jednostki wojskowe	R K U	
WARSZAWSKI OW	- 1 szkolna dywizja piechoty - 1 zapasowy pułk piechoty - 4 zapasowy pułk piechoty - 9 zapasowy pułk piechoty	WARSZAWA-MIASTO, WARSZAWA-PRAGA, WARSZAWA-POWIAT, DIAŁYSTOK, GARWO- LIN, CIECHANÓW, AUGUSTÓW, BIELSK PODLASKI, OSTRÓW MAZOWIECKA, SOKOŁÓW, PŁOCK	Jednostki wojskowe stacjonu- jące na terenie WARSZAW- SKIEGO OW podlegały bezpośred- nio Sze- fostwu Mo- bilizacji i Uzupeł- nień

Liczba jednostek podporządkowanych początkowo dowództwom OW nie była duża, przy czym podporządkowanie to było raczej formalne, a skład jednostek wiązał się z ówczesną administracyjną rolą okręgów.

W ostatnich tygodniach wojny główny wysiłek dowództw OW koncentrował się na mobilizacji zasobów ludzkich, pogłowia koni i środków lokomocji. W tym celu prowadzono rejestrację osób podlegających służbie wojskowej, sporządzano plany wykorzystania rezerw objętych mobilizacją, przydzielano do jednostek zapasowych, formowano kompanie marszowe i odsyłano uzupełnienie na front. Zadania te realizowano w oparciu o dyrektywy Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień WP^{36/}.

36/ Por.R-z nr 21 Szefa Mobilizacji i Uzupełnień z 7.II.1945r. oraz R-z nr 33 Szefa Mobilizacji i Uzupełnień z 25.III.1945 r.

Warto nadmienić, że zarówno sieć RKU, jak i pozątkowe granice okręgów wojskowych nie obejmowały terenów ziem zachodnich i północnych. Na terenach tych tworzono w zasadzie administrację wojskową po zakończeniu wojny. W dniu 13 kwietnia 1945 r. wydano rozkaz nr 0092/ /Org. 37/ ustalający pewne zmiany terytorialne poszczególnych okręgów wojskowych, włączając do nich tereny ziem zachodnich i północnych. I tak włączono do:

- WARSZAWSKIEGO OW - tereny po linię BRANIEWO, ORNETA, OSTRÒDA;
- POMORSKIEGO OW - pozostałą część ziem północnych i POMORZE ZACHODNIE po linię SO-CENIÒW, CHOCIWEL, KALISZ POMORSKI, PIŁA;
- POZNAŃSKIEGO OW - tereny położone na południe od powyższej linii tj. ZIEMIĘ LUBUSKĄ i DOLNY ŚLĄSK;
- KRAKOWSKIEGO OW - tereny ŚLĄSKA OPOLSKIEGO.

Dowództwa poszczególnych OW przyjęły zadania administracji wojskowej oraz zaopatrzenia sanitarnego, materialowego i finansowego oraz technicznego jednostek wojskowych znajdujących się na ich terenach. W tym celu zorganizowano w okręgach wojskowych wiele jednostek, zakładów i instytucji tj. szpitale okręgowe i garnizonowe, rejonowe zarządy

kwatermistrzowsko-budowlane, komendy garnizonowe, sądy i prokuratury okręgowe i garnizonowe oraz okręgowe punkty przesyłkowe. Do chwili zakończenia wojny powstało pięć zamiast planowanych sześciu okręgów wojskowych. Były przy tym bardzo poważne braki oficerów, podoficerów i szeregowców w poszczególnych ogniwach dowodzenia OW.

W końcowym etapie rozbudowy administracji wojskowej powołano Ministerstwo Obrony Narodowej^{38/}. Organizacją MON zajmował się gen. STRAŻEWSKI, któremu podporządkowano okręgi wojskowe, Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień, Centrum Wyszkożenia Oficerów, Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy oraz Departament Uzbrojenia. Chociaż rozkaz organizacyjny nie określał zadań, jakie MON miało realizować, to z charakteru instytucji które zostały mu podporządkowane wynikało, że zostało ono powołane nie tylko do kierowania terenową administracją wojskową lecz i do kierowania innymi instytucjami realizującymi zadania na zapleczu kraju. Ogólny zakres prac MON wskazywał na zapoczątkowanie systematycznej i długofalowej pracy w warunkach pokojowych.

W składzie MON powołano m.in. Departament Mobilizacji i Uzupełnień /załącznik nr 8/ podległy wiceministrowi obrony narodowej. Zorganizowano go na bazie SMiU przy

38/ Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP nr 99/Org. z 18.04. 1945 r.

Organizacja i działania, t. 1 s. 361-362.

pełnym wykorzystaniu stanu osobowego. Departament Poboru i Uzupełnień zajmował się przede wszystkim:

- opracowywaniem planu poboru;
- sporządzaniem planów wcielania do jednostek oraz zwalnianiem do rezerwy;
- doborem kandydatów do szkół oficerskich /przy współpracy z RKU/;
- kierowaniem pracą okręgów wojskowych w zakresie przygotowania i przeprowadzenia poboru;
- prowadzeniem statystyki ludzi i koni we wszystkich jednostkach;
- kierowaniem szkolenia przedpoborowych /za pośrednictwem RKU/;
- opracowywaniem przepisów i instrukcji o odbywaniu służby wojskowej;
- wykonywaniem pieczęci i stempli;
- uzupełnianiem jednostek wojskowych końmi;
- prowadzeniem ewidencji nadzwyczajnych wypadków i rozpatrywaniem skarg żołnierzy.

Z przedstawionych już wcześniej struktur organizacyjnych Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień oraz powstałego na jego bazie Departamentu Poboru i Uzupełnień^{39/}, wynika

39/ Szefostwo Mobilizacji i Uzupełnień rozkazem Naczelnego Dowódcy WP pismem nr 0140/Org.z dnia 25.09.1945 r. zostało przeformowane na Departament Poboru i Uzupełnień MON.

że w skład tego ostatniego nie weszła problematyka mobilizacyjna przy równoczesnym skupieniu w tym Departamencie nowych zagadnień związanych z przygotowaniem pokojowego uzupełnienia wojska, jakim jest pobór. Sprawy mobilizacyjne zostały oddzielone od pokojowego uzupełnienia i skupione w gestii Sztabu Głównego, czego wyrazem było utworzenie wydziału mobilizacyjnego w oddziale I organizacyjnym.

Równoległe z organizacją Ministerstwo Obrony Narodowej realizowało plan rozbudowy wojska, którego pełne wykonanie okazało się niemożliwe. Związane to było z postawieniem zbyt krótkich, nierealnych terminów formowania poszczególnych jednostek, jak też znacznych braków w stanach osobowych już formowanych oddziałów. Dlatego też planowane terminy formowania wszystkich jednostek zostały przesunięte. Potrzeby rezerw ludzkich dla tych jednostek wynosiły około 110 tys. ludzi.

20 marca 1945 r. został wydany przez Rząd Tymczasowy dekret o częściowej mobilizacji do służby wojskowej. Na mocy tego dekretu na terenach wyzwolonych powołano do czynnej służby wojskowej podobnie jak w 1944 r. roczniki młode /1925-1921/, wszystkich oficerów i podoficerów oraz wszelkiego rodzaju specjalistów, a także kobiety. Stąd też 30 marca 1945 r. został wydany dekret o mobilizacji kobiet do pomocniczej służby wojskowej.

Z rozdzielników przesłanych do wykonawcy wynikało, że w okresie od 12 do 27 kwietnia 1945 r. należało wcielić do poszczególnych jednostek i szkół oficerskich około 58,5 tys. osób.

Do mobilizacji przystąpiło tylko 19 RKU w województwie poznańskim, pomorskim, krakowskim i łódzkim. Były to komendy przygotowane odpowiednio do wykonania nałożonych w tym względzie obowiązków i o stosunkowo dużych zasobach rezerw ludzkich.

Przeprowadzona w kwietniu 1945 r. mobilizacja nie dała oczekiwanych rezultatów. Jako przyczyny tego stanu podawano działanie wrogich ugrupowań, brak współpracy z terenowym aparatem administracji państwowej oraz niedociągnięcia w pracy organów mobilizacyjnych.

Wyniki mobilizacji w 1945 r. przedstawiały się następująco:

TABELA nr 10

Wyszczególnienie	Planowano powołać do 1.06.1945r.	Powołano w kwietniu i maju 1945r.	% realizacji
oficerów	6.091	4.905	80
podoficerów	17.945	5.050	30
szeregowców	95.463	66.125	69
kandydatów do szkół oficerskich	-	10.140	-
R A Z E M :	119.499	86.210	72,1

Wyniki mobilizacji szeregowych rezerw ludzkich nie odbiegały tak bardzo od planowanych limitów. Biorąc pod uwagę poprawki wniesione do planu rozbudowy wojska w pierwszej połowie 1945 r. można stwierdzić, że zaspokajały najpilniejsze potrzeby. Ponadto do 30 kwietnia 1945 r. przybyło do zapasowych pułków Wojska Polskiego z ZSRR około 35 tys. osób. Najbardziej odbiegały od przewidywanych wyniki mobilizacji podoficerów pomimo, że zasoby rezerw podoficerskich były znaczne i wynosiły około 100 tys. podoficerów. Podobnie akcję mobilizacji kobiet do służby wojskowej należy uznać za nieudaną. Planowano powołać 2.500 kobiet, wcielono zaledwie 1.390 i to w terminach późniejszych niż planowano.

Biorąc pod uwagę istniejące zasoby ludzkie w okresie od sierpnia 1944 r. do końca wojny tj. do 9 maja 1945 r. aparat mobilizacyjny WP zmobilizował około 20 % ludności zdolnej do służby liniowej.

TABELA nr 11

Wyszczególnienie	Zdolni do służby liniowej	Zmobilizowano:			% wykonania planu
		1944r.	1945r.	Razem	
oficerowie	19.269	4.203	4.905	9.108	47
podoficerowie	102.922	21.330	5.050	26.380	26
szeregowcy	799.932	80.011	66.215	146.226	18
kandydaci do szkół oficerskich	33.548	4.666	10.140	14.806	44
kobiety	2.516				
RAZEM:	958.187	110.210	86.310	196.520	21

Ogólna liczba osób zmobilizowanych przez RKU była znacznie mniejsza od liczby przewidywanej w pierwotnych planach rozbudowy wojska. Mimo to była ona zbliżona do liczby potrzebnej do formowania jednostek, określonej w rozkazach wykonawczych Naczelnego Dowództwa WP. Przyczyną uzyskania gorszych wyników mobilizacji w 1945 r. było prowadzenie jej już w końcowych miesiącach wojny przy zwracaniu większej uwagi na rozbudowę władz naczelnych i administracji wojskowej niż na formowanie nowych jednostek wojskowych.

Tak więc w pierwszej połowie 1945 r. stany liczebne Wojska Polskiego narastały wolniej niż zakładano i różnica między stanem etatowym a stanem ewidencyjnym na dzień 1 maja 1945 r. wynosiła około 120 tys. żołnierzy.

TABELA nr 12

D a t a	Stan etatowy	Stan faktyczny	Uwagi
1.II. 1945 r.	318.467	294.703	Do stanów nie wliczono MO, KBW i oddziałów pracy
1.III. 1945 r.	326.897	289.155	
1.IV. 1945 r.	396.721	288.758	
1. V. 1945 r.	431.391	338.716	

W dniu 1 maja 1945 r. w szeregach Wojska Polskiego służyło 338.716 żołnierzy, w tym:

- 77.393 - w 1 Armii WP i w jednostkach do niej przydzielonych;

- 69.895 - w 2 Armii WP i w jednostkach do niej przydzielonych;

- 191.518 - w pozostałych jednostkach WP.

Ponadto do stanu osobowego WP można zaliczyć:

- 8.255 żołnierzy jednostek bezpieczeństwa publicznego;

- 1.330 żołnierzy jednostek lotnictwa cywilnego;

- 2.092 pracowników cywilnych administracji wojskowej.

RAZEM 11.677 ludzi. OGÓLEM w przeddzień zakończenia wojny ludowe Wojsko Polskie liczyło około 400.000 żołnierzy i pracowników cywilnych administracji wojskowej ^{40/}.

Szczegółowe dane dotyczące etatowych i rzeczywistych stanów osobowych Wojska Polskiego na 1 maja 1945 r. wskazują, że największe były braki w kadrze oficerskiej oraz wśród kandydatów do szkół oficerskich i na kursy oficerskie. Wynosiły one ponad 30 % stanów przewidzianych etatem. Podoficerów zaś i szeregowców brakowało 20 %.

40/ CAW, III-1-114, k. 130-250 meldunki o stanie bojowym Wojska Polskiego w dniu 1.05.1945 r.

TABELA nr 13

Stan osobowy	S t a n :		Różnica
	etatowy	faktyczny	
Oficerów	52.416	36.936	15.480
Podoficerów	95.158	75.899	19.259
Szeregowców	262.329	211.479	50.850
Słuchaczy	2.810	336	2.474
Podchorążych	18.885	14.166	4.719
R A Z E M :	431.598	338.816	92.782

Analizując dane zawarte w tabeli nr 13 należy stwierdzić, że zarejestrowane zasoby rezerw ludzkich na wyzwolonych terenach Polski pozwalały na całkowite uzupełnienie sił zbrojnych z wyjątkiem kadry oficerskiej. Na przeszkodzie stanęły jednak skomplikowane warunki wojskowo-polityczne i gospodarze kraju, które ograniczały, opóźniały i utrudniały mobilizację, w szczególności zaś gospodarze wyniszczenie kraju przez okupanta oraz walka polityczna i klasowa z przeciwnikami zachodzących przemian ludowo-demokratycznych.

Zbliżający się koniec wojny stawiał przed naczelnymi władzami wojskowymi nowe problemy. Przyjęty plan rozbudowy wojska przestał być aktualny. Na porządku dziennym stanęła sprawa przejścia armii na stopę pokojową. Zająć się tą sprawą miał Sztab Główny oraz aparat administracji wojskowej.

Ten utworzony w czasie działań wojennych aparat administracji wojskowej miał wykonać po zakończeniu wojny olbrzymią pracę związaną z przejściem wojska na stopę pokojową, udoskonaleniem i dostosowaniem własnej organizacji stosownie do aktualnych potrzeb oraz administrowaniem zasobami rezerw osobowych i środków transportowych dla potrzeb sił zbrojnych.

Organizacyjny dorobek jaki osiągnął aparat administracji wojskowej - od chwili utworzenia pierwszych oddziałów wojskowych do maja 1945 r. w niezwykle trudnych warunkach można określić jako olbrzymi. W tak krótkim okresie sformowano silne i nowoczesne Wojsko Polskie. Dokonano olbrzymiej pracy nad rejestracją i odtworzeniem ewidencji rezerw osobowych i środków transportowych, przeprowadzono częściową mobilizację oraz sformowano i rozbudowano jednostki zapasowe jako źródło uzupełnienia potrzeb formujących się oddziałów i związków taktycznych. Ponadto aparat administracji wojskowej był często na wyzwolonych obszarach jedynym przedstawicielem władzy ludowej, której interesy zabezpieczał do czasu organizacji aparatu administracji państwowej. Sukcesy w tej dziedzinie działalności powodowały szybką normalizację na administrowanym terenie i powrót ludności do pokojowej egzystencji. Zakończenie wojny nie oznaczało zaprzestania realizacji planu dalszej rozbudowy i doskonalenia struktury Wojska Polskiego. Doświadczenia zdobyte na odcinku organizacji wojska w okresie wojennym wywarły znaczny wpływ na styl i organizację pracy aparatu administracji wojskowej w okresie powojennym.

R o z d z i a ł 3

ROZWÓJ APARATU ADMINISTRACJI WOJSKOWEJ i JEGO FUNKCJONOWANIE PO II WOJNIE ŚWIATOWEJ

/1945-1953/

1. Stan aparatu administracyjnego po zakończeniu wojny i jego potrzeby na okres pokojowy

W dniu 9 maja 1945 r. zakończyła się II wojna światowa. Wraz z innymi sprzymierzonymi państwami Polska wniosła znaczny udział w jej końcowy efekt tj. rozgromienia hitlerowskich Niemiec. Nasz wkład w ostateczne rozbiore hitlerowskiej machiny wojennej i wyzwolenia kraju był możliwy dzięki pomocy udzielonej przez rząd radziecki i Armię Radziecką. Wojsko Polskie uczestnicząc w wojnie wyzwoleniczej, realizowało w sojuszu z Armią Radziecką podstawowe zadania narodowe. Szczególna rola ludowego Wojska Polskiego w II wojnie światowej polega na tym, że brało ono bezpośredni udział w wyzwoleniu kraju i przywracało w sojuszu z Armią Radziecką narodowi polskiemu nasze ziemie północne i zachodnie, że zespalało w jedną całość czynnik narodowo-wyzwoleniczy z czynnikiem rewolucyjnym. Tempo i zakres rozwoju ludowego Wojska Polskiego w okresie wojny było zjawiskiem bez precedensu w historii II wojny światowej i fenomenem w naszej historii wojskowej. Proces ten obrazują m.in. takie fakty, jak - w porównaniu z okresem przedwojennym - 15-krotny wzrost liczby dywizji i

jednostek pancernych, 25-krotny jednostek artylerii naziemnej, przeciwpancernej i przeciwlotniczej. Zwiększono 10-krotnie moc silników przypadających na jednego żołnierza /0,2 KM w 1939 r. i 2 KM w 1945 r./. Ogółem w chwili zakończenia wojny w 1 i 2 Armii oraz odwodach Naczelnego Dowództwa WP znajdowały się: dwa samodzielne korpusy, 23 dywizje, 16 samodzielnych brygad, około 100 samodzielnych pułków i batalionów oraz kilkaset mniejszych pododdziałów i urządzeń tyłowych.

Przed wojskami w 1945 r. stanęło nowe zadanie przejścia na stopę pokojową. W tym zakresie stworzono realne podstawy, bowiem władze naczelne wojska miały już rozbudowaną strukturę organizacyjną w stopniu wykraczającym poza ramy instytucji związku operacyjnego czasu wojny. Utworzono i zorganizowano resort obrony narodowej i Naczelne Dowództwo Wojska Polskiego, utworzono Sztab Główny, powstały, zorganizowały się i rozpoczęły działalność dowództwa rodzajów wojsk i służb, instytucje centralne oraz ogniwa terytorialnej administracji wojskowej. Sieć rejonowych komend uzupełnień obejmowała cały obszar kraju, określone zostały ogólne kompetencje i zakres działania dowództw okręgów wojskowych. Ponadto w dalszym ciągu tworzone jednostki obsługi, precyzowano skład i dyslokację dowództw okręgów wojskowych oraz podległych jednostek.

Instytucje takie, jak: Naczelne Dowództwo WP, Sztab Główny I i II Wiceministerstwo, Główne Kwatermistrzostwo, Główny Zarząd Polityczno-Wychowawczy, dowództwa

rodzajów wojsk, szefostwa i oddziały tworzyły naczelny organizm wojska tj. Ministerstwo Obrony Narodowej, zwierzchni organ Sił Zbrojnych PRL. Ministrem Obrony Narodowej został Naczelny Dowódca WP. gen. broni Michał ROLA ŻYMIERSKI, mianowany 3 maja 1945 r. na mocy uchwały KRN, marszałkiem Polski^{1/}. Na wniosek marszałka ŻYMIERSKIEGO wiceministrami zostali: gen. WSIEWOŁOD STRAŻEWSKI i gen. Marian SPYCHALSKI.

Utworzenie Ministerstwa Obrony Narodowej było koniecznością w warunkach znacznie rozbudowanej armii, wymagającej należytego kierownictwa. Kierownictwo to powinno dysponować odpowiednimi agendami, w tym przede wszystkim administracją wojskową. Niezbędne również okazało się istnienie kierowniczego organu szczebla ministerialnego, stanowiącego część składową kierowniczego aparatu państwa.

Formowaniem I Wiceministerstwa Obrony Narodowej zajmował się gen. WSIEWOŁOD STRAŻEWSKI. W skład tego ministerstwa wchodziły:

- Departament Piechoty i Kawalerii;
 - Departament Poboru i Uzupełnień;
 - Departament Zaopatrzenia Artyleryjskiego;
 - Departament Wojskowo-Inżynieryjny;
 - Departament Łączności;
 - Departament Chemiczny;
-

1/ Organizacja i działanie bojowe LWP t.I s. 365

- Centrum Wyszkolenia Oficerów;
- Wojskowy Instytut Naukowo-Wydawniczy;
- Biuro Prawne;
- Referat Wydawniczy.

Problematyka, którą zajmowało się I Wiceministerstwo Obrony Narodowej tj. pobór i uzupełnienie jednostek wojskowych, wyszkolenie bojowe i specjalne wojsk, zaopatrzenie w sprzęt bojowy i uzbrojenie oraz szkolnictwo wojskowe, wskazywała na bardzo szeroki zakres jego kompetencji. Ranga wiceministerstwa wzrosła jeszcze bardziej, gdy podporządkowano mu dowództwa okręgów wojskowych. Po konfrontacji z potrzebami życia w warunkach przechodzenia wojsk na etaty czasu pokojowego zaistniała konieczność dalszej reorganizacji wiceministerstwa /co nastąpiło już po zakończeniu wojny/.

Podobne zjawisko konieczności zmian organizacyjnych zaistniało w Sztabie Głównym. Jego wojenna struktura, w nowych warunkach nie odpowiadała już nowym zadaniom. W związku z tym w lipcu 1945 r. przeformowano Sztab Główny Naczelnego Dowództwa WP na Sztab Generalny WP /załącznik nr 9/. W terminie do 31 lipca 1945 r. został sformowany Sztab Generalny WP.

W warunkach czasu pokojowego szczególnej roli w tej strukturze organizacyjnej nabrał Oddział I Organizacyjno-Mobilizacyjny. W zakresie jego działalności znalazły się bowiem sprawy przechodzenia wojsk na etap pokojowy, likwidacji zbędnych i formowanie nowych jednostek wojskowych.

Sprawy te miał wcielić w życie terenowy aparat administracji wojskowej, który sam był jeszcze w trakcie organizacji, m.in. nie zakończono w pełni formowania okręgów wojskowych /nie był jeszcze sformowany WARSZAWSKI OW/. W poszczególnych ogniwach dowodzenia OW występowały poważne braki oficerów, podoficerów i szeregowców itp.

Stan etatowy i faktyczny żołnierzy poszczególnych dowództw OW w dniu 9 maja 1945 r. przedstawiał się następująco:

TABELA nr 14

Nazwa dowództwa OW	Oficerowie		Podoficerowie		Szeregowcy		RAZEM		
	etat	stan	etat	stan	etat	stan	etat	stan	%
WARSZAWSKI OW	121	-	87	-	73	-	281	-	-
LUBELSKI OW	121	83	87	80	73	65	281	228	81
KRAKOWSKI OW	121	66	87	94	73	37	281	197	70
ŁÓDZKI OW	121	72	87	62	73	63	281	197	70
POZNAŃSKI OW	121	61	87	62	73	49	281	172	61
POMORSKI OW	121	45	87	43	73	68	281	156	55
RAZEM:	726	327	522	341	438	282	1686	950	44

Jak wynika z danych zawartych w tabeli nr 14 przeciętne ukończenie stanem osobowym dowództw okręgów wojskowych wynosiło około 60 % należności etatowych. Największe braki były w kadrze oficerskiej, sięgające aż 55 % należności etatowych. Podobnie przedstawiało się ukończenie stanem osobowym w rejonowych komendach uzupełnień podległych dowództwom okręgów wojskowych.

Na terenie wszystkich okręgów wojskowych znajdowało się 58 rejonowych komend uzupełnień /38 RКУ I kategorii i 20 RКУ II kategorii/. Komendanci RКУ dysponowali pododdziałami ochrony w sile plutonu lub drużyny ochrony.

Stan rejonowych komend uzupełnień przedstawiał się następująco:

TABELA nr 15

Stan osobowy	Oficerowie		Podoficerowie		Szeregowy		RAZEM		
	stan	etat	stan	etat	stan	etat	stan	etat	%
RКУ	868	754	464	705	366	347	1698	1606	94
Pododdziałów ochrony	538	3	582	183	1471	747	2590	933	36
Rezerwa komendantów RКУ	320	168	128	241	384	291	832	700	84
OGÓŁEM:	1725	725	1174	1129	2221	1385	5120	3239	63

Stan etatowy RКУ znacznie odbiegał od liczby przewidzianej etatami. Ukompletowanie w ludzi wynosiło ogółem 63 %. Największe braki, sięgające aż 58 % stanów etatowych, były w kadrze oficerskiej. Sieć RКУ pokrywała cały wyzwolony obszar Polski.

Zadania jakie stanęły przed administracją wojskową nie mogły zostać wykonane bez dostosowania jej struktury organizacyjnej do nowych warunków społeczno-politycznych zachodzących w wyzwolonym kraju. Konieczność tych zmian występowała na szczeblu centralnym tj. w Ministerstwie Obrony Narodowej i Sztabie Generalnym WP, szczególnie w

zakresie dotyczącym przewartościowania zadań z wojennych na pokojowe administrowanie Siłami Zbrojnymi PRL. W odniesieniu do terenowego aparatu administracji wojskowej zachodziła potrzeba dostosowania go do podziału administracyjnego kraju, funkcji i zadań powierzonych mu do wykonania oraz objęcia administracją wojskową Ziemi Odzyskanych.

2. Rozwój administracji wojskowej i jej przystosowanie do warunków pokojowych od maja 1945 r. do końca 1953 r.

a/ Rozwój administracji wojskowej szczebla centralnego i jej funkcjonowanie

Po zakończeniu II wojny światowej rozpoczął się proces przestawiania sił zbrojnych i gospodarki Polski ze stopy wojennej na pokojową, samo zaś państwo dostosowywało swoją działalność do nowych wymagań i warunków okresu powojennego.

Pod względem wojskowym przestawianie sił zbrojnych na tory pokojowe wiązało się z rozwiązywaniem zbędnych w czasie pokoju jednostek i instytucji wojskowych oraz tworzeniem nowych, potrzebnych dla funkcjonowania wojska okresu pokojowego. Zaistniała konieczność dostosowania struktury organizacyjnej i etatowej wojska oraz dyslokacji jednostek wojskowych zgodnie z nowymi potrzebami i warunkami, zwolnieniem z czynnej służby wojskowej ponadetatowej części stanu osobowego, przejścia do normalnej rekrutacji i

poboru, podjęcia pokojowego szkolenia wojsk oraz różnorodnych przedsięwzięć obronnych.

Wykonanie tych zadań leżało w gestii wspomnianych już wyżej I Wiceministerstwa Obrony Narodowej oraz Sztabu Generalnego WP. I Wiceministerstwo Obrony Narodowej posiadało charakter administracyjno-szkoleniowy i zaopatrzeniowy, natomiast funkcje natury operacyjnej pozostały w gestii Sztabu Generalnego WP.

Wśród departamentów podległych I Wiceministerstwu Obrony Narodowej szczególną rolę spełniał Departament Poboru i Uzupełnień, który m.in. zajmował się opracowywaniem planów poboru i wcieleni do służby wojskowej, zwalnianiem do rezerwy, prowadzeniem statystyki ludzi i koni we wszystkich jednostkach wojskowych, opracowywaniem przepisów i instrukcji o służbie wojskowej, uzupełnianiem jednostek oraz dobozem kandydatów do szkół oficerskich.

Rodzaj wykonywanych zadań przez Departament Poboru i Uzupełnień wpłynął decydująco na dalszą reorganizację I Wiceministerstwa. W toku przemian zachodzących w Ministerstwie Obrony Narodowej I Wiceministerstwo przemianowano na II Wiceministerstwo z tym samym zakresem działania.

II Wiceministerstwo Obrony Narodowej zajmowało się przede wszystkim sprawami organizacyjno-mobilizacyjnymi i wyszkolenia bojowego wojsk oraz administracyjno-wojskowymi. Szczególnie sprawy administracyjno-wojskowe dominowały w relacjach pomiędzy II Wiceministerstwem, a dowództwami,

inspektoratami rodzajów wojsk i szefostwami służb. Instytucje te stopniowo przejmowały merytoryczną działalność organizacyjno-mobilizacyjną i szkoleniową. Nie istniała natomiast instytucja szczebla naczelnego o charakterze dowództwa operacyjnego skali Frontu. Sztab Generalny WP pełnił bowiem tylko rolę sterującą, zarządzającą i koordynującą w skali sił zbrojnych. Taka sytuacja wymagała rozwiązań, tym bardziej, że istniały już dowództwa okręgów wojskowych, które mogły sprawować funkcje organów dowodzenia szczebla armijnego.

Na bazie doświadczenia Armii Radzieckiej powstała koncepcja powołania dowództwa wojsk lądowych - organu szczebla frontowego. Podział sił zbrojnych na trzy zasadnicze i odrębne rodzaje wojsk: wojska lądowe, wojska lotnicze i marynarka wojenna został dokonany w rozkazie MON z 29 listopada 1947 r. Rozkazem tym - w miejsce II Wiceministerstwa - zostało powołane Dowództwo Wojsk Lądowych. W załączonej do rozkazu tymczasowej instrukcji zostało określona organizacja i zakres działania Dowództwa Wojsk Lądowych. Oprócz kontynuowania działalności II Wiceministerstwa Obrony Narodowej, podejmowało ono jednak funkcje w większym zakresie. Dowództwo Wojsk Lądowych powołano jako organ operacyjny szczebla frontu, który został podporządkowany bezpośrednio Ministrowi Obrony Narodowej. Dowódca Wojsk Lądowych otrzymał uprawnienia dyscyplinarne dowódcy frontu oraz duży zakres kompetencji, współpracował on ze wszystkimi organami bezpośrednio podległymi Ministrowi Obrony Narodowej.

Podlegali mu:

- Sztab Dowództwa Wojsk Lądowych,
- Dowódcy okręgów wojskowych,
- Główny Inspektorat Artylerii,
- Główny Inspektorat Broni Pancernej,
- Główny Inspektorat Inżynierii i Saperów,
- Główny Inspektorat Łączności,
- Departament Wojsk Ochrony Pogranicza,
- Departament Wyszkożenia Bojowego,
- Departament Poboru i Uzupełnień MON.

Do uprawnień dowódcy Wojsk Lądowych należało:

- dowodzenie wojskami lądowymi,
- organizacja i kierowanie wyszkoleniem wojsk lądowych,
- planowanie i realizacja zaopatrzenia sił zbrojnych w uzbrojenie, amunicję i sprzęt techniczno-bojowy,
- zabezpieczenie ogólnej dyscypliny wojsk lądowych,
- administrowanie stanem osobowym szeregowców /wojska lądowe, lotnictwo i marynarka wojenna/w zakresie poboru, uzupełnień i zwolnień do rezerwy.

To ostatnie zadanie realizował poprzez Departament Poboru i Uzupełnień, do którego należało:

- ewidencjonowanie roczników przedpoborowych,
- organizacja i przeprowadzanie poboru,
- administrowanie stanem osobowym szeregowców, podoficerów zawodowych i nadterminowych,

- zwalnianie szeregowców do rezerwy oraz powoływanie ich na ćwiczenia wojskowe zgodnie z wytycznymi Sztabu Generalnego WP,
- kontrolowanie prac związanych z poborem i uzupełnieniem,
- ewidencjonowanie strat szeregowców,
- załatwianie wszystkich próśb i zażaleń związanych z czynną służbą szeregowców.

Oprócz II Wiceministerstwa Obrony Narodowej przemianowanego na Dowództwo Wojsk Lądowych funkcjonowało w tym czasie I i III Wiceministerstwo. Do zakresu działalności I Wiceministerstwa należała problematyka podległa kompetencjom organów partyjno-politycznych i informacji oraz służby sprawiedliwości, które to organy służyły realizacji dyrektyw Komitetu Centralnego PZPR i jej linii politycznej. Natomiast III Wiceministerstwo przejęło sprawy planowania i organizacji gospodarki wojska.

Szczególne jednak role przypadają Sztabowi Generalnemu WP. Była to instytucja koordynująca pracę władz naczelnych wojska. Szef Sztabu Generalnego WP, podobnie jak w Armii Radzieckiej, miał prawo wydawania zarządzeń w imieniu Naczelnego Dowódcy WP, zastępował go też w czasie jego nieobecności.

W warunkach okresu pokojowego poszczególne komórki organizacyjne Sztabu Generalnego WP otrzymały zmienione zadania, a co za tym idzie ich rola w całokształcie działalności sztabu uległa zmianie. Np. silnie rozbudowany Zarząd

Operacyjny przekształcił się w Oddział III. Szczególnej roli nabiera Oddział I Organizacyjno-Mobilizacyjny koordynujący w przechodzeniu wojsk na etaty pokojowe.

W trakcie prowadzonych prac nad przechodzeniem wojsk na etaty pokojowe w Sztabie Generalnym również zachodziły zmiany organizacyjne. Reorganizacja nastąpiła w pierwszych tygodniach 1946 r. i była częścią reorganizacji naczelnych władz wojska^{2/}. Zmniejszono stan osobowy Sztabu Generalnego WP o około 40 % /zmniejszono o 267 stanowisk wojskowych i 10 cywilnych/. W czerwcu 1946 r. rozbudowano natomiast Oddział I Ogólno-Mobilizacyjny oraz Oddział VI Wojskowo-Historyczny. Wiązało się to z rozwinięciem prac organizacyjno-mobilizacyjnych oraz pogłębieniem studiów i doświadczeń zdobytych przez Wojsko Polskie w czasie II wojny światowej.

Zadania związane z bieżącym kierowaniem wojskami, jakie wykonywał Sztab Generalny WP dominowały w działalności kierownictwa i komórek tego organu. Wskutek tego w Sztabie Generalnym WP podjęto dopiero pod koniec 1946 r. prace dotyczące przygotowania obrony państwa. Rozmieszczenie wojsk, ich redukcja, ochrona granic, udział w akcjach państwowych itp. absorbowaly poszczególne oddziały Sztabu Generalnego WP i odciągały je od realizacji zadań podstawowych. Szef Sztabu Generalnego WP osobiście podejmował

2/ Rozkaz ND WP z 14.01.1946 r. CAW, prot. 1101, t. 65/8
s. 30-31

decyzje, które były w gestii jego zastępców. W celu polepszenia organizacji pracy kierownictwa Sztabu Generalnego WP dokonano podziału kompetencji w ten sposób, że szef Sztabu kierował poszczególnymi komórkami organizacyjnymi poprzez swoich zastępców z wyjątkiem Oddziału Organizacyjno-Mobilizacyjnego oraz Oddziału Wywiadu i Wydziału Inspekcji, które miały mu podlegać bezpośrednio.

Potrzeba wynikająca z przygotowania stosownej koncepcji oraz podjęcia i to w zasadzie od podstaw prac mobilizacyjnych stworzyła konieczność zapewnienia odpowiednich warunków dla ich rozwoju. W konsekwencji tego w październiku 1947 r. powołano samodzielny Oddział Mobilizacyjny Sztabu Generalnego WP. Do jego sformowania wykorzystano Wydział II Mobilizacyjny znajdujący się dotychczas w składzie Oddziału I Organizacyjno-Mobilizacyjnego. Posunięcie to miało służyć powołaniu do życia komórki, która obejmowałaby całokształt spraw związanych z przygotowaniem i opracowywaniem planów mobilizacyjnych Wojska Polskiego. Równolegle podjęto prace nad utworzeniem komórek mobilizacyjnych w poszczególnych instytucjach centralnych MON, sztabach okręgów wojskowych i w poszczególnych jednostkach Wojska Polskiego. Do wykonywania prac mobilizacyjnych w tych komórkach kierowano najlepszą kadrę tej specjalności. Te przedsięwzięcia organizacyjne stanowiące wyraz i nadające pracom mobilizacyjnym odpowiednią rangę - stworzyły rzeczywiste podstawy do zapoczątkowania tych prac.

Oddział Mobilizacyjny Sztabu Generalnego WP na początku swojej działalności prowadził odpowiednie studia z zakresu problematyki mobilizacyjnej i szkolenie fachowe z pracownikami, co pozwoliło mu następnie przystąpić do wykonania prac związanych z przygotowaniem mobilizacji sił zbrojnych. Opracowano instrukcje mobilizacyjne, które stanowiły podstawę do prowadzenia prac związanych z przygotowaniem i przeprowadzeniem mobilizacji przez jednostki wojskowe. Opracowano i wydano instrukcje dotyczące administracji rezerw osobowych. Stanowiły one podstawę do zaprowadzenia i uporządkowania ewidencji szeregowców i podoficerów rezerwy. Wykonano również i inne dokumenty dotyczące rejestracji koni, uprzęży, pojazdów konnych i mechanicznych oraz szereg innych opracowań zabezpieczających proces mobilizacji /schemat organizacji prac mobilizacyjnych, konspekty do szkolenia oficerów mobilizacyjnych itp./.

Wymienione przygotowania stanowiły pozycję wyjściową do rozpoczęcia właściwych prac mobilizacyjnych:

- ustalenie potrzeb mobilizacyjnych;
- zbilansowanie wielkości zasobów mobilizacyjnych w zakresie rezerw osobowych, środków transportowych i materiałowych;
- dokonanie rejestracji i założenie oraz uporządkowanie ewidencji zasobów mobilizacyjnych;

- opracowanie planu szkolenia rezerw osobowych zgodnie z potrzebami mobilizacyjnymi;
- opracowanie właściwej struktury i organizacji wojskowych władz centralnych oraz jednostek wojskowych na czas pokoju i wojny;
- wykonanie tabel określających jednostki mobilizowane i mobilizujące;
- przygotowanie warunków do przechowywania sprzętu i materiałów dla jednostek mobilizowanych;
- przygotowanie systemu zaopatrywania materiałowego sił zbrojnych w warunkach pokojowych i specjalnych.

W 1948 r. Departament Poboru i Uzupełnień Dowództwa Wojsk Lądowych został rozformowany^{3/}. Wszystkie jego sprawy zostały podporządkowane Sztabowi Generalnemu WP. Znalazło to wyraz w utworzeniu odrębnego wydziału w Oddziale I Sztabu Generalnego WP, zajmującego się problematyką wspomnianego Departamentu. Sprawy poboru i uzupełnień pozostawały w strukturze Oddziału I Sztabu Generalnego WP do 1950 r. W tym to czasie na bazie wydziału III Oddziału I został utworzony Oddział X służby wojskowej i uzupełnień^{4/}. Oddział ten w 1951 r. został przeformowany na

3/ Rozformowanie Departamentu Poboru. Uzupełnienie nastąpiło rozkazem nr 0166/Org.z dnia 16.09.1948 r.

4/ Oddział X Sztabu Generalnego WP został utworzony rozkazem MON nr 021 z dnia 29.03.1950 r.

Zarząd VIII Sztabu Generalnego WP /załącznik nr 10/ zajmującej się sprawami służby wojskowej i pokojowego uzupełnienia sił zbrojnych^{5/}. W tym samym czasie Oddział VI /załącznik nr 11/ został przeformowany na Zarząd X /Mobilizacyjny/ Sztabu Generalnego WP /załącznik nr 12/.

Z powyższego wynika, że w latach 1945-1950 sprawy mobilizacji oraz pokojowego uzupełnienia były sukcesywnie łączone z problematyką dotyczącą organizacji wojska. W 1950 r. zostały całkowicie od niej odłączone pod względem organizacyjnym.

Ten burzliwy rozwój organizacyjny pionu mobilizacyjnego szczebla centralnego wynikał z konieczności realizacji w najbliższych terminach zadań związanych z organizacją przechodzenia jednostek wojskowych na stopę pokojową i przygotowaniem kraju, a szczególnie Sił Zbrojnych PRL do mobilizacji na wypadek wojny.

Formułując tezę o konieczności utrzymania sił zbrojnych w granicach możliwości zasobów krajowych, materialnych i ludzi opracowano równocześnie koncepcję określającą strukturę sił zbrojnych na okres pokojowy według ogólnej liczebności Wojska Polskiego na 250.000 ludzi, w tym Korpus Bezpieczeństwa na 60.000 osób.

5/ Zarząd VIII Sztabu Generalnego WP został utworzony na podstawie rozkazu nr 0088/Org. z dnia 5.11.1951 r. Przeformowanie Oddziału VI na Zarząd X Sztabu Gen. WP nastąpiło na podstawie tego samego rozkazu.

Tendencją ogólną prac związanych z reorganizacją sił zbrojnych była daleko posunięta oszczędność etatowa w sprzęcie i uzbrojeniu. Dynamika liczebności Wojska Polskiego w pierwszych dwóch latach powojennych przedstawiała się następująco:

TABELA nr 16

Data	Ilość żołnierzy		Ilość pracowników cywilnych	Uwagi
	etatowa	faktyczna		
1.V.1945	451.430	378.920	4.500	
1.X.1945	391.566	331.570	3.300	
1.XII.1945	269.040	227.850	8.385	
1.V.1946	194.480	177.380	11.920	
1.X.1946	194.120	188.322	15.466	
1.V.1947	150.526	151.407	16.220	

Na liczebność Sił Zbrojnych PRL w ogóle i liczebność poszczególnych rodzajów wojsk wpłynęło wiele czynników. Uwzględniano zewnętrzne warunki polityczne i stopień zagrożenia wewnętrznego, liczone się z trudną sytuacją ekonomiczną kraju oraz słabością zaplecza przemysłowego, a równocześnie starano się zachować odpowiadający ówczesnym założeniom doktrynalnym stosunek wzajemny poszczególnych rodzajów wojsk.

Reorganizację pokojową Wojska Polskiego przeprowadzono w stosunkowo krótkim czasie i chociaż objęła ona

ogromną liczbę różnorodnych jednostek, przebiegała niezwykle sprawnie. Rolę koncepcyjno-planistyczną i zarządzająco-kontrolną spełniał Sztab Generalny WP,

Drugą dziedziną działalności pionu mobilizacyjnego było opracowanie planu mobilizacyjnego.

Prace nad ustaleniem pierwszych ogólnych zasad przygotowania i przeprowadzenia mobilizacji podjęte zostały już w lutym 1948 r. Rozpoczęto je od studiowania materiałów mobilizacyjnych obowiązujących w armii polskiej przed 1939r. /instrukcje, wytyczne i elaboraty mobilizacyjne jednostek wojskowych/, które częściowo zachowały się w aktach CAW wywiezionych przez okupantów do OLIWY k/GDAŃSKA. Korzystano również w znacznej mierze z doświadczeń Armii Radzieckiej.

W wyniku tych prac w 1949 r. zostały opracowane ogólne zasady przygotowania i przeprowadzenia mobilizacji sił zbrojnych i wydane w formie instrukcji. Były to:

- Instrukcja mobilizacyjna dla dowódców jednostek mobilizacyjnych 6/;
- Instrukcja mobilizacyjna dla WKR 7/;
- Ogólna instrukcja mobilizacyjna 8/;

6/ CAW T.55/64. Instrukcja mobilizacyjna dla dowódców jednostek mobilizacyjnych - 1949 r.

7/ CAW T.56/64. Instrukcja mobilizacyjna dla wojskowych komend rejonowych - 1949 r.

8/ CAW T.57/64. Ogólna instrukcja mobilizacyjna - 1949 r.

- Instrukcja dla komendantów garnizonów 9/;
- Instrukcja mobilizacyjna dla dowódców OW 10/.

Opracowane instrukcje mobilizacyjne mimo wielu luk i niezbyt precyzyjnych ustaleń stanowiły jednak podstawę do rozwinięcia prac mobilizacyjnych. Stworzyły one bazę do wypracowania szeregu zagadnień mobilizacyjnych, dotychczas nieznanych i nowych dla kadry oficerskiej zatrudnionej w tej dziedzinie.

Do zasadniczych niedociągnięć omawianych instrukcji mobilizacyjnych należy zaliczyć:

- brak określenia w nich odpowiedzialności wyższych dowódców za przygotowanie i przeprowadzenie mobilizacji podległych im jednostek mobilizowanych;
- brak wyraźnego sprecyzowania zadań oraz odpowiedzialności zastępców dowódców jednostek wojskowych do spraw politycznych w zakresie mobilizacji;
- zbyt skomplikowany sposób opracowywania dokumentacji dotyczącej spraw personalnych, środków transportowych i materiałowych;
- zawilgość przygotowywanej dokumentacji mobilizacyjnej /trzy części planu wzorowane na elaboracie planu mobilizacyjnego armii przedwrześniowej/;

9/ CAW T.51/64. Instrukcja mobilizacyjna dla komendantów garnizonów - 1950 r.

10/ CAW T.58/64. Instrukcja mobilizacyjna dla dowódców OW - 1950 r.

- brak konkretnych ustaleń w zakresie postępowania jednostek w przypadku formowania ich sposobem alarmowym w razie przebywania tych jednostek poza miejscem stałego zakwaterowania.

W wyniku doświadczeń uzyskanych w czasie prac nad pierwszym planem mobilizacyjnym Zarząd X Sztabu Generalnego WP wystąpił z projektem zmiany i opracowania nowych instrukcji mobilizacyjnych. W rezultacie w 1952r. wydane zostały nowe instrukcje mobilizacyjne: dla dowódców jednostek wojskowych, dla WKR oraz o kierowaniu procesem mobilizacyjnym w jednostkach wojskowych i WKR. Natomiast bez zmiany pozostała instrukcja dla komendantów garnizonów.

Nowe instrukcje mobilizacyjne zostały przygotowane bardziej precyzyjnie od poprzednich chociaż nie uniknięto w nich błędów wynikających z przyjęcia wzorów przygotowania i przeprowadzenia mobilizacji w ZSRR opartych o przestarzałą instrukcję radziecką z 1940 r. Wzory radzieckie nie odpowiadały bowiem w wielu przypadkach specyfice polskiej wynikającej m.in. z odmiennych stosunków społeczno-ekonomicznych, tradycji oraz możliwości gospodarczych kraju.

W oparciu o ilość ustalonych i przeszkolonych zasobów rezerw osobowych oraz stan posiadanych środków transportowych i zasobów materiałowo-technicznych, a także strukturę organizacyjną jednostek wojskowych istniejących w

czasie pokojowym oraz obowiązujące zasady instrukcyjno-prawne - Sztab Generalny WP w 1950 r. przystąpił do opracowania pierwszego planu mobilizacyjnego rozwinięcia sił zbrojnych^{11/}.

Zaplanowany termin opracowania planu mobilizacyjnego "PM-1" nie został dotrzymany, a przedłużenie jego opracowywania można tłumaczyć tym, że duża ilość dowódców, szefów sztabów i kwatermistrzów jednostek wojskowych nie posiadała /ze względów politycznych/ dopuszczenia do prowadzenia prac mobilizacyjnych, a tym samym nie było komu odpowiednich części planu opracować. Również cywilne władze terenowe nie zostały w tym czasie przygotowane do współpracy z dowódcami garnizonów i wojskowymi komendantami rejonowymi w zakresie zapewnienia jednostkom mobilizowanym świadczeń osobistych i rzeczowych.

Podstawowe braki w ilościowym i jakościowym uzupełnieniu potrzeb mobilizacyjnych w znacznym stopniu przesądzały o wartości "PM-1". Był on w dużym stopniu nierealny i traktować go należy jako plan rozbudowy sił zbrojnych a nie jako plan mobilizacyjny. Z tego też powodu w Sztabie Generalnym WP plan ten traktowany był raczej jako plan ćwiczebny, niezbędny do szkolenia kadr mobilizacyjnych w siłach zbrojnych, na poszczególnych szczeblach dowodzenia^{12/}.

11/ CAW. T.84. Dyrektywa mobilizacyjna Szefa Sztabu Generalnego WP oraz dokumenty planu mobilizacyjnego "PM-1".

12/ CAW. T.84. Notatka służbowa Ministra Obrony Narodowej z 1.11.1950 r. do Prezydenta Rzeczypospolitej Polski o stanie WP i jego materiałowym zabezpieczeniu wg planów mobilizacyjnych w latach 1950-1955.

Międzynarodowa sytuacja polityczna charakteryzująca się odradzaniem sił militarystycznych w NRF oraz interwencją wojskową USA w KOREI spowodowała znaczny rozwój Polskich Sił Zbrojnych w latach 1951-1953. W oparciu o wzrastającą produkcję krajową oraz zwiększenie dostaw sprzętu i wyposażenia wojskowego z ZSRR rozwijano lotnictwo, OPL, artylerię i broń pancerną. Zwiększyły się zasoby krajowego transportu. Wszystko to stworzyło podstawę do opracowania nowych koncepcji mobilizacyjnych zawartych w nowym planie mobilizacyjnych oznaczonym symbolem "PM-53".

Do niedociągnięć planu PM-53 należy zaliczyć niewystarczające zabezpieczenie potrzeb mobilizacyjnych, w tym szczególnie materiałowych oraz nierealne ujmowanie organizacji wydawania sprzętu i materiałów ZN, niewłaściwą organizację żywienia i niepełną osłonę mobilizacji przeciw dywersji, uderzeniom z powietrza itp. Słabą stroną planu było również i to, że opracowano go w jednym wariancie, w ramach mobilizacji powszechnej, a nie przewidywano mobilizacji częściowej. Plan PM-53 nie przewidywał również przejścia na system czasu wojennego IC MON oraz szkolnictwa wojskowego.

Oceniając wartość i realność planu PM-53 w aspekcie możliwości jego realizacji należy stwierdzić, że pomimo znacznego postępu w porównaniu z poprzednim planem PM-1 posiadał on także znaczne braki zarówno w materiałowo-technicznym zabezpieczeniu potrzeb mobilizacyjnych, jak

też dziedzinie założeń koncepcyjno-organizacyjnych. W dodatku zakończenie prac nad planem PM-53 miało nastąpić 1 grudnia 1953 r., jednakże na skutek zmian przeprowadzonych w organizacji sił zbrojnych /np. rozformowanie Okręgu Wojskowego KRAKÓW/ spowodowały zmianę systemu dowodzenia i zaopatrywania. Spowodowało to pilną potrzebę przepracowania planu. Nowy plan mobilizacyjny oznaczony symbolem "ZPM-53", znowelizowany został dopiero w 1956 r.

W sumie działalność centralnej administracji wojskowej bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych i w pierwszych latach pokoju wytyczyła kierunki rozwoju sił zbrojnych na kolejne dziesięciolecia. Były one ściśle związane z ekonomicznymi i materiałowymi zasobami kraju, rozwojem przemysłu oraz ogólnymi tendencjami rozwojowymi w armiach sojuszniczych i potencjalnego przeciwnika. Do rozwoju sił zbrojnych i do zmian społeczno-ekonomicznych dostosowano również system mobilizacyjny w siłach zbrojnych i państwie. Był on doskonalony systematycznie i dostosowywany do zachodzących zmian. Centralna administracja wojskowa miała w tym czasie znaczący udział w tworzeniu trwałych podwalin rozwoju sił zbrojnych Polski Ludowej i obronności państwa.

b/ Rozwój i funkcjonowanie terenowych organów
administracji wojskowej

Jednym z podstawowych zadań stojących przed administracją wojskową po zakończeniu wojny było objęcie siecią terenowego aparatu administracji wojskowej obszarów Ziemi Zachodnich i Północnych przyłączonych do macierzy. Na terenach tych nie działał wojskowy terenowy aparat uzupełnień. Było to uwarunkowane koniecznością wcześniejszego powołania i rozpoczęcia działalności terenowej administracji państwowej na tych ziemiach oraz postępującymi zmianami zmierzającymi do ich zagospodarowania, ściśle związanymi z nieustannym napływem i osadnictwem ludności. Równoległe z rozwojem administracji państwowej na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz na całym terytorium kraju oraz jego podziałem na województwa wprowadzono zmiany w istniejącym systemie wojskowej administracji. Podzielono terytorium Polski na siedem okręgów wojskowych z określeniem nowego ich zasięgu i siedziby dowództw:

TABELA nr 17

Lp.	Nazwa OW	Siedziba dowództw OW	Województwa wchodzące w skład OW
1.	POMORSKI OW	KOSZALIN	gdańskie, szczecińskie
2.	POZNAŃSKI OW	POZNAŃ	poznańskie, pomorskie
3.	ŚLĄSKI OW	KATOWICE	wrocławskie, śląskie
4.	KRAKOWSKI OW	KRAKÓW	rzeszowskie, krakowskie
5.	ŁÓDZKI OW	ŁÓDŹ	łódzkie, kieleckie
6.	WARSZAWSKI OW	WARSZAWA	warszawskie, białostockie i okręg mazurski
7.	LUBELSKI OW	LUBLIN	lubelskie

Tworzono jeden okręg wojskowy na dwa województwa i z zamiarem ograniczenia zbytniego rozbudowywania aparatu wojskowego i zaoszczędzeniu państwu wydatków. Dlatego też zmierzano znieść dwutorowość w samej organizacji wojska. Dowództwa okręgów wojskowych miały mieć nie tylko charakter administracyjny, a również miały być dowództwami podległych garnizonów, jednostek wojskowych i instytucji wojskowych, stacjonujących na podległych im terenach. Łączenie w dowództwach OW funkcji administracyjnych z operacyjnymi wynikało również z założeń doktrynalnych. Tendencja łączenia w działalności dowództw OW także funkcji operacyjnych realizowana była z całą konsekwencją w latach 1946-1947

wzorem innych nowoczesnych armii. Organizacja siedmiu okręgów wojskowych podyktowana była również względami obrony terytorialnej kraju, co w ówczesnej sytuacji wewnętrznej kraju było szczególnie ważne.

Dokonując nowego podziału terytorialnego przeformowano okręgi wojskowe według nowych etatów czasu pokojowego. Dowództwa okręgów wojskowych WARSZAWSKIEGO, ŁÓDZKIEGO, KRAKOWSKIEGO i POMORSKIEGO przeniesione zostały na etaty I kategorii, dowództwo LUBELSKIEGO OW na etat II kategorii. Przeformowanie dowództwa POZNAŃSKIEGO OW oraz utworzenie ŚLĄSKIEGO OW powierzono dowódcom 1 i 2 Armii WP.

Rozkaz ND WP z dnia 22 sierpnia 1945 r. likwidował dowództwo 1 i 2 Armii WP oraz 1 Korpusu Pancernego i przeznaczał część ich stanu osobowego do wykorzystania w dowództwach okręgów wojskowych. Rozkaz ten równocześnie nakazywał okręgom przyjęcie na zaopatrzenie jednostek i instytucji wojskowych stacjonujących na ich obszarach. Tak więc w 1945 r. stworzone zostały podstawy do przejęcia przez OW wszystkich stacjonujących na terenie całego kraju jednostek wojskowych. Równocześnie wraz z rozbudowywanymi dowództwami OW następuje formowanie oddziałów i jednostek obsługi tychże dowództw.

Rozkaz ND WP z dnia 4 września 1945 r. włączał wojska operacyjne w system strukturalny okręgów wojskowych, co umacniało zasadniczo ich rolę w systemie organizacyjnym sił zbrojnych. Dowódcy OW przejęli dowodzenie nad jednostkami

różnych rodzajów wojsk i służb. Jednocześnie w związku z niejednorodną interpretacją zasad podległości niektórych jednostek wojskowych pod dowództwo OW, Szef Sztabu Generalnego WP gen. broni KORCZYC w dniu 20 października 1945 r. rezolucją wyjaśniającą uregulował w jakich dziedzinach działalności podporządkowane zostają oddziały rodzajów wojsk i służb. W dniu 18 stycznia 1946 r. został wydany rozkaz Naczelnego Dowódcy WP, w myśl którego jednostki wojskowe podległe Sztabowi Generalnemu WP, dowództwom rodzajów wojsk i szefostwom służb, zostały podporządkowane dowództwom OW, na terenie których stacjonowały w zakresie:

- porządku wewnętrznego;
- pełnienia służby garnizonowej;
- gospodarki materiałowej;
- gospodarki finansowej;
- przygotowań mobilizacyjnych;
- zabezpieczenia medycznego i weterynaryjnego.

Natomiast dowódcy OW nie zostali upoważnieni do prowadzenia polityki kadrowej w tych jednostkach lub do dokonywania zmian w programach szkolenia. Kompetencje te pozostały w gestii dowództw rodzajów wojsk i szefostw służb.

W końcowych miesiącach 1945 r. nastąpiło natężenie prac związanych z przechodzeniem wojsk na etaty pokojowe. W listopadzie tego roku przy przenoszeniu kolejnych dywizji piechoty na etaty pokojowe odpowiedzialnością za wykonanie tych prac obarczono dowódców okręgów wojskowych.

Reorganizację dywizji przeprowadzały okręgi wojskowe samodzielnie, co wynikało z ich nowej roli, jaką zaczęły spełniać. Zmieniły się jednocześnie zadania w dowodzeniu i kierowaniu działaniami bojowymi organizowanymi przeciwko zbrojnemu podziemi. Tak więc okręgi wojskowe zaczęły sprawować bezpośrednie zwierzchnictwo nad jednostkami wojskowymi stacjonującymi na administrowanym przez nich obszarze, przejmowały wszelkie zadania organizacyjne, szkoleniowe i zaopatrzeniowe.

Organizację, zakres i charakter działania okręgów wojskowych określała wprowadzona 16 grudnia 1945 r. "Instrukcja o organizacji i zakresie działania OW". Wyznaczała ona okręgowi wojskowemu nie tylko administracyjną, ale także operacyjną rolę jako organu dowodzenia wojskami tak w czasie pokoju, jak i wojny. Ukazanie się tej instrukcji poprzedzone zostało wydaniem 13 października 1945 r. wytycznych Szefa Departamentu Poboru i Uzupełnień gen. PÓLTURZYCKIEGO. Wytyczne te określały dyrektywnie zakres prac i zadań Oddziałów Organizacyjno-Mobilizacyjnych i Uzupełnień, a szczególnie sprawy organizacji pokojowej wojsk, ewidencji stanów osobowych jednostek, poborowych, rezerw mobilizacyjnych, przygotowania planów mobilizacyjnych, ewidencji koni, sprawy poboru i zwalniania do rezerwy, planowania i rozdziału rezerw ludzi i koni oraz kierowania pracami RKU.

W 1946 r. opracowany został projekt nowej "Instrukcji o organizacji i zakresie działania okręgów wojskowych". Według niej dowództwo okręgu wojskowego stanowiło ośrodek administracyjny, polityczny i gospodarczy w zakresie przygotowania rezerw ludzkich, zwierzęcych i środków materiałowych niezbędnych do prowadzenia wojny. Instrukcja precyzowała zakres praw i obowiązków dowódców okręgów. Dowódca OW odpowiadał wobec Ministra Obrony Narodowej za szkolenie podległych dowództw, sztabów i wojsk do działań na wypadek wojny, utrzymanie ich wysokiego poziomu moralno-politycznego, dyscypliny, gotowości bojowej i mobilizacyjnej okręgu. We współpracy z właściwymi organami administracji państwowej miał prowadzić prace mobilizacyjne i szkoleniowe przygotowujące ludność cywilną do wojny. Określony został również dość szczegółowo zakres prac i obowiązków oraz kompetencje poszczególnych komórek organizacyjnych sztabu OW. Powstała struktura organizacyjna dowództwa okręgu wojskowego odpowiadająca strukturze Ministerstwa Obrony Narodowej.

Szczególne role w systemie kierownictwa okręgu przypadają jego sztabowi, do którego zakresu należało:

- szkolenie sztabów niższych szczebli oraz kierowanie wyszkoleniem bojowym jednostek wojskowych;
- opracowanie i realizacja planów mobilizacyjnych w dowództwie OW oraz kierowanie pracami mobilizacyjnymi w podległych jednostkach i instytucjach okręgu;

- kierowanie ewidencją stanów osobowych i koni;
- kierowanie sprawami zaopatrzenia okręgu;
- koordynowanie pracy poszczególnych komórek organizacyjnych w dowództwie i sztabie okręgu.

Odpowiadała ona strukturze organizacyjnej Sztabu Generalnego WP. Poszczególne wydziały sztabu dzieliły się na sekcje, a te z kolei na referaty, które były najniższą komórką organizacyjną w strukturze organizacyjnej sztabu. Tak pomyślana struktura organizacyjna przetrwała kolejne zmiany organizacyjne dowództw okręgów wojskowych oraz zmiany w ich zasięgu terytorialnym. Sprzyjała ona procesowi specjalizacji poszczególnych pracowników w prowadzeniu ściśle określonych spraw. Wpływało to decydująco na podniesienie poziomu wykonywanych prac związanych z kierowaniem, działalnością mobilizacyjną, szkoleniową i zabezpieczeniem bytowania wojsk wchodzących w skład okręgu wojskowego.

Dyrektywa nr 2 Naczelnego Dowódcy WP z 12 września 1946 r. przewidywała niewielkie zmiany w zakresie zasięgu terytorialnego poszczególnych OW, zniesienie okręgu wojskowego nr VI w ŁODZI, zorganizowanie nowego okręgu wojskowego w GDAŃSKU oraz przeniesienie siedziby dowództwa OW nr II z KOSZALINA do BYDGOSZCZY. Następną dyrektywa nr 3 z dnia 18 września 1946 r. potwierdzała rozwiązanie OW nr VI i włączenie podległych mu jednostek wojskowych do okręgu wojskowego nr III w POZNANIU oraz wydzielenie z tegoż okręgu województwa pomorskiego i przekazanie go do OW nr II w BYDGOSZCZY.

Rozkaz Naczelnego Dowództwa WP z 20 września 1946 r. poleca zaniechać utworzenie nowego dowództwa OW w GDAŃSKU, a rolę ^{te} ma przejąć dowództwo Marynarki Wojennej. Zmiany powyższe wynikały z trudnej sytuacji w gospodarce narodowej oraz z zahamowania rozbudowy wojska. Rozwiązanie jednego dowództwa okręgu pozwoliło wykorzystać kadrę oficerską na uzupełnienie dowództw i innych OW. Równocześnie dokonano manewru przegrupowującego niektóre składy okręgowe, magazyny i warsztaty. Po wykonaniu tych przedsięwzięć kierownictwo MON w końcu 1946 r. uznało - okres organizacyjny OW za zakończony.

Początkowy podział okręgów wojskowych na kategorie I i II uległ podziałowi na kategorie A, B i C /załącznik nr 13/, uzasadniając ich udział w walkach ze zbrojnym podziemiem.

W 1947 r. w siłach zbrojnych zaczęto wprowadzać rozwiązania organizacyjne o charakterze oszczędnościowym związane ze znacznymi ograniczeniami budżetu przeznaczanego przez państwo na cele wojskowe. W okręgach wojskowych dokonano dość istotnych korekt dyslokacji niektórych jednostek, przeprowadzono reorganizację sieci i wewnętrznej struktury rejonowych komend uzupełnień oraz formowano jednostki zabezpieczenia tyłowego wojsk. Kolejne zmiany w strukturze organizacyjnej okręgów wojskowych dotyczyły stosunkowo niewielkich zmian w wydziałach organizacyjno-mobilizacyjnych, operacyjnych i wyszkolenia bojowego, które rozbudowano dodając po kilka stanowisk etatowych.

Etatową reorganizację pokojową dowództwa OW kontynuuje rozkaz Ministra Obrony Narodowej z 3 marca 1947 r. zmniejszający liczebność stanu osobowego przy zwiększeniu liczby pracowników cywilnych. Istotą tej reorganizacji był podział okręgów wojskowych na dwie kategorie A i B.

W ramach kategorii B znalazły się okręgi administrujące ziemie zachodnie - ŚLĄSKI i POZNAŃSKI OW oraz morski obszar operacyjny - POMORSKI OW.

W marcu 1949 r. w związku z likwidacją Dowództwa OW nr III w POZNANIU zasięg terytorialny ŚLĄSKIEGO OKRĘGU WOJSKOWEGO został poszerzony o województwo poznańskie.

W 1950 r. rozformowano pięć dotychczasowych dowództw okręgów wojskowych i sformowano obecne trzy dowództwa OW /załącznik nr 14/:

1. POMORSKI OKRĘG WOJSKOWY - BYDGOSZCZ
2. ŚLĄSKI OKRĘG WOJSKOWY - WROCLAW
3. WARSZAWSKI OKRĘG WOJSKOWY - WARSZAWA.

Tak więc wielki wojskowy system organizacyjny, jakim był okręg wojskowy, składał się z dowództwa oraz kilku wzajemnie uzupełniających się układów funkcjonalnych: taktyczno-operacyjnego /bojowego/, administracji wojskowej oraz zespołu jednostek tyłowych. W stosunku do okresu międzywojennego był to zupełnie inny system organizacyjny. Jego ranga w strukturze organizacyjnej sił zbrojnych niepomierne wzrosła, czyniąc go jednym z głównych ogniw przygotowania wojsk lądowych do ewentualnej wojny.

Dowództwa okręgów wojskowych w miarę doskonalenia się struktury organizacyjnej i szkolenia /dowodzenia/ jako dowództwa armii ogólnowojskowych osiągały coraz lepsze przygotowanie do spełniania tej funkcji. Większość rozwiązań organizacyjnych przyjętych w okręgu wojskowym opierała się na radzieckich wzorach, adaptowanych do polskich warunków polityczno-wojskowych.

W tym czasie kiedy formowały się struktury organizacyjne okręgów wojskowych następowały znaczne przeobrażenia w życiu politycznym i gospodarczym kraju i wojska. Pokojowy okres w życiu narodu wymagał skupienia wszystkich sił wokół programu odbudowy i rozwoju Polski. Wewnętrzne walki groziły jeszcze większym rozbięciem społeczeństwa. Próba sił było referendum ludowe przeprowadzone 30 czerwca 1946 r. oraz wybory do Sejmu Ustawodawczego 19 stycznia 1947 r. Naczelne Dowództwo WP poleciło w tej sytuacji włączenie jednostek wojskowych do akcji związanych z przygotowaniem i przeprowadzeniem tej wielkiej wagi akcji politycznych. Realizując wytyczne Naczelnego Dowództwa WP w okręgach wojskowych utworzono brygady propagandowe oraz Grupy Ochronno-Propagandowe mające za zadanie prowadzenie pracy wśród ludności cywilnej. Wyniki tej pracy zostały wysoko ocenione przez Ministra Obrony Narodowej.

Równoległe z działaniami politycznymi organizowano szkolenie sztabów i wojsk. Organizatorami szkolenia operacyjno-taktycznego w okręgu byli: dowódca i sztab okręgu,

natomiast dla dowództwa i sztabu okręgu - Sztab Generalny WP. Teoretyczne i praktyczne założenia szkolenia operacyjno-taktycznego wynikały z doświadczeń niedawno zakończonej wojny, a przede wszystkim z teoretycznych i praktycznych doświadczeń Armii Radzieckiej i Ludowego Wojska Polskiego.

Dowództwa okręgów wojskowych włączyły się również czynnie w działalność nad usuwaniem skutków wojny. Przystąpiono do pomocy w zagospodarowaniu majątku narodowego, rozminowywania kraju oraz do zapewnienia porządku wewnętrznego w państwie.

Jednym z głównych zadań dowództw okręgów wojskowych było właściwe administrowanie zasobami ludzkimi i środkami transportowymi oraz wykorzystanie ich na potrzeby obronności. W celu zrealizowania tego zadania koniecznym było objęcie przez terenowy aparat administracji wojskowej całego obszaru kraju.

Terenowymi organami administracji wojskowej realizującymi zadania w zakresie mobilizacji oraz poboru i pokojowego uzupełnienia sił zbrojnych były nadal rejonowe komendy uzupełnień /RKU/. Rozwój tych komend nie objął w 1945 r. oraz do sierpnia 1946 r. przyłączonych Ziemi Zachodnich i Północnych. Był to okres, w którym na tych obszarach nie działał wojskowy terenowy aparat uzupełnień. Uwarunkowane to było koniecznością wcześniejszego powołania i rozwinięcia terenowej administracji

państwowej na tych ziemiach oraz postępującymi zmianami zmierzającymi do ich zagospodarowania, ściśle związanymi z nieustannym napływem i osadnictwem ludności. Przełomowym pod tym względem stało się dopiero drugie półrocze 1946 r. Rozporządzeniem Ministra Obrony Narodowej wydanym w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej z dnia 21 sierpnia 1946 r. powołano 122 rejonowe komendy uzupełnień, rozmieszczone na obszarze całego kraju^{13/}, w tym także na Ziemiach Zachodnich i Północnych.

Utworzenie takiej ilości rejonowych komend uzupełnień było pierwszym krokiem do stworzenia, poza bieżącym uzupełnieniem sił zbrojnych, stałych podstaw do spełnienia przez terenowy aparat administracji jego podstawowej funkcji, jaką jest administrowanie rezerwami osobowymi i środkami transportowymi /maszynami inżynieryjnymi/ dla potrzeb sił zbrojnych w szerokim tego słowa znaczeniu. Kolejnym postępowaniem w doskonaleniu tych ustaleń stał się rok 1948.

Rozporządzeniem Ministra Obrony Narodowej wydanym w porozumieniu z Ministrem Administracji Publicznej i Ziemi Odzyskanych z dnia 16 sierpnia 1948 r. zostało utworzonych

13/ na obszarze województw: Warszawskiego - 14, Białostockiego - 7, Prus Wschodnich - 6, Lubelskiego - 8, Łódzkiego - 8, Kieleckiego - 5, Krakowskiego - 9, Rzeszowskiego - 8, Śląskiego - 10, Śląska Dolnego - 11, Poznańskiego - 15, Pomorskiego - 8, Gdańskiego - 7 i Pomorza Zachodniego - 6 RKU.

już 130 rejonowych komend uzupełnień^{14/}, o osiem więcej w porównaniu ze stanem z końca 1946 r.. W ten sposób tak zorganizowany terenowy aparat administracji mógł przystąpić do realizacji wspomnianych podstawowych zadań, z których pierwszym w tej skali było przeprowadzenie ogólnej rejestracji mężczyzn. Podstawę prawną do działania w tym względzie stanowił dekret z dnia 25 października 1948 r. o odtworzeniu ewidencji rezerw osobowych^{15/}. Na tej podstawie Minister Obrony Narodowej wydał rozkaz nr 184 z dnia 7 grudnia 1948 r., którym zatwierdził i wprowadził do użytku służbowego "Instrukcję o przeprowadzeniu jednorazowej rejestracji rezerw osobowych w 1949 r."^{16/}. Konieczność rejestracji wynikała ze zniszczeń ewidencji prowadzonej przez były komendy rejonów uzupełnień, przez zamierzoną działalność okupanta lub w wyniku działań wojennych.

Za stan prac przygotowawczych i przeprowadzenie rejestracji odpowiedzialni byli dowódcy okręgów wojskowych oraz rejonowi komendanci uzupełnień. Prace te przebiegały

14/ Na obszarze Miasta Stołecznego WARSZAWA - 3 oraz województw: Warszawskiego - 12, Białostockiego - 6, Olsztyńskiego - 6, Pomorskiego - 7, Gdańskiego - 6, Szczecińskiego - 10, Poznańskiego - 17, Miasta Łodzi - 2, Łódzkiego - 9, Wrocławskiego - 10, Śląskiego - 10, Krakowskiego - 9, Rzeszowskiego - 8, Lubelskiego - 9 i Kieleckiego - 6 RKU.

15/ Dekret z dnia 25.10.1948 r. ogłoszony w Dzienniku Ustaw RP nr 50, poz. 390.

16/ Instrukcja o przeprowadzeniu jednorazowej rejestracji rezerw osobowych w 1949 r. Wyd. MON 1948 r.
/do użytku służbowego - druk Szt.Gen.WP/.

w ścisłym współdziałaniu z władzami powiatowymi administracji ogólnej oraz przedstawicielami powiatowych /dzielnicowych/ urzędów bezpieczeństwa publicznego. W oznaczonych dniach pracy komisji przybywali na jej posiedzenie wójtowie gmin i sołtysi, a z gmin miejskich referenci wojskowi i ich pomocnicy.

W ramach działalności związanej z ustaleniem stosunku do służby wojskowej osób podlegających obowiązkowi zgłoszenia się do rejestracji - dokonano:

- przeniesienia do rezerwy;
- zaliczenia do ponadkontyngentu;
- zwolnienia od powszechnego obowiązku służby wojskowej.

Ponadto dokonano weryfikacji stopni wojskowych uzyskanych w organizacjach konspiracyjnych.

Od osób, które zgłosiły się do komisji rejestracyjnych odbierano książeczki wojskowe starego wzoru, zaświadczenia wojskowe i inne dokumenty wydane szeregowcom rezerwy do 1939 r. oraz zaświadczenia rejestracyjne wydane w Odrodzonym Wojsku Polskim. Dokumenty te przekazywano właściwym RKU. Ta niezbyt trafna decyzja dawała i daje dotychczas znać o sobie jeszcze po upływie tak wielu lat. Zniszczenie bowiem odbieranych dokumentów stało się jedną z przyczyn utrudniających, a w niektórych nawet przypadkach całkowicie uniemożliwiających udokumentowanie okresów służby wojskowej do okresów zatrudnienia dla celów emerytalnych i kombatanckich.

Na podstawie przeprowadzonej ogólnej rejestracji założona została pierwsza ewidencja kartotekowa rezerw osobowych oraz wydane pierwsze wojskowe dokumenty osobiste i książeczka wojskowa dla poborowych, książeczka wojskowa dla żołnierzy rezerwy, legitymacja szeregowca dla żołnierza służby zasadniczej oraz legitymacje oficerskie.

W wyniku przeprowadzonej rejestracji ujęto w ewidencji wojskowej:

- 55.842 oficerów rezerwy;
- 31.900 szeregowców rezerwy z wyższym wykształceniem;
- 386.484 podoficerów wojsk lądowych i lotnictwa;
- 1.895 podoficerów marynarki wojennej;
- 2.735.701 szeregowców rezerwy wojsk lądowych i lotnictwa
- 8.395 szeregowców marynarki wojennej.

Razem ujęto na ewidencję 3.220.217 osób, co umożliwiło przystąpienie do racjonalnej gospodarki zasobami osobowymi w zakresie nadawania przydziałów mobilizacyjnych oraz przeszkalanie w potrzebnych specjalnościach wojskowych.

Równolegle dokonano także rejestracji pojazdów mechanicznych, zbadano ich stan techniczny oraz stopień przydatności dla potrzeb wojska. Akcję tę przeprowadzono na terenie całego kraju w okresie 1 listopada 1949 r. do 20 maja 1950 r. w wyniku wspólnej działalności Ministerstwa Administracji Publicznej, Ministerstwa Komunikacji oraz Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych.

W wyniku dokonanej rejestracji z około 141 tys. pojazdów mechanicznych znajdujących się w gospodarce narodowej za przydatne dla wojska uznano 41 tys. pojazdów. Ilość ta okazała się niewystarczająca na potrzeby mobilizacyjne. Niemniej jednak przeprowadzona rejestracja i przegląd techniczny pojazdów mechanicznych pozwoliły na założenie w RKU ewidencji pojazdów w postaci kart ewidencyjnych na każdy pojazd samochodowy oddzielnie^{17/}.

W 1949 r. przeprowadzono również rejestrację i kwalifikację koni, pojazdów konnych oraz uprzęży.

Na podstawie wyników rejestracji można stwierdzić, że posiadane zasoby rezerw w skali wojska zabezpieczały ogólne potrzeby mobilizacyjne /około 500.000/, z wyjątkiem niektórych specjalności deficytowych /np. w wojskach chemicznych, łączności i samochodowych/. Terytorialne umiejscowienie zasobów rezerw osobowych nie odpowiadało jednak potrzebom planu mobilizacyjnego, a na ten stan rzeczy duży wpływ miało eksterytorialne powoływanie żołnierzy do zasadniczej służby wojskowej.

Pobór rekruta realizowany był/i jest/ na podstawie odpowiednich ustaw i zarządzeń. W 1950 r. po raz pierwszy po wojnie została wydana ustawa z dnia 4 lutego o powszechnym obowiązku wojskowym. W treści postanowień ustawa

17/ Z uwagi na dużą pracochłonność w zakresie tego sposobu ewidencji zasady jej prowadzenia zostały zmienione w latach późniejszych, kiedy to założono zbiorcze karty ewidencyjne według zakładów pracy.

uwzględniała przeobrażenia i zmiany, jakie zaszły w stosunkach polityczno-społecznych w okresie sześciu lat Państwa Ludowego i utrwalania się ustroju demokracji ludowej. W porównaniu do obowiązującej ustawy z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym, ustawa z 4 lutego 1950 r. wprowadziła istotne zmiany w zakresie organizacji - przeprowadzania rejestracji i poboru. I tak na przykład:

- organizacja i przeprowadzenie poboru przejęte zostało przez organy wojskowej /RKU/;
- wprowadzona została druga rejestracja mężczyzn połączona z przeglądem lekarskim;
- obniżono o jeden rok wiek mężczyzn /20 lat/ obowiązanych do zgłaszania się do poboru;
- zrezygnowano z lekarza wojskowego w pracach komisji poborowej.

Na postanowienia tej ustawy wpływała niewątpliwie pogarszająca się sytuacja międzynarodowa na przełomie lat czterdziestych i pięćdziesiątych, kiedy to zagadnienie obronności zyskało szczególną rangę. W związku z czym nakazywała ona przejęcie przez organy wojskowe zadań dotychczas wykonywanych przez inne instytucje prawne. Rejonowej Komisji Poborowej przewodniczył zwykle komendant RKU lub wyznaczony przez dowódcę OW oficer. Do zakresu działania Rejonowej Komisji Poborowej należało w szczególności:

- badanie stanu zdrowia poborowych i ustalanie ich stosunku do służby wojskowej;
- przeznaczanie uznanych za zdolnych do służby wojskowej do odbycia tej służby;
- udzielanie odroczeń z odbywania zasadniczej służby wojskowej;
- zwalnianie od powszechnego obowiązku służby wojskowej.

Jako druga instancja działała okręgowa komisja poborowa, której przewodniczył dowódca OW lub jego zastępca. Okręgowa RKPob. rozpatrywała skargi i sprzeciwy od orzeczeń komisji poborowych oraz sprawowała nadzór nad ich pracami.

Określenie liczby poborowych podlegających powołaniu do jednostek wojskowych okręgu jak też do jednostek innych OW i rodzajów sił zbrojnych wynikało z jednej strony z wielkości zasobów z drugiej zaś z potrzeby przygotowania rezerw określonych specjalistów wojskowych. Widoczny tu jest wstępny etap wiązania pokojowego uzupełnienia sił zbrojnych z planami posiadania określonych ilości wyszkolonych rezerw osobowych w poszczególnych regionach kraju. Jednak pokojowe uzupełnienie sił zbrojnych - jak już wspomniano - dokonywane było eksterytorialnie. Problem terytorialnego gromadzenia rezerw, jak również ich liczba i jakość niezbędna dla potrzeb mobilizacyjnych nie były szczegółowo rozpatrywane przy opracowywaniu planów mobilizacyjnych.

Brano wówczas pod uwagę przede wszystkim ogólną ilość posiadanych rezerw osobowych niezbędnych dla potrzeb mobilizacyjnych poszczególnych rodzajów sił zbrojnych i rodzajów wojsk /np. piechoty, artylerii, lotnictwa itp./. Niemniej ogólna liczba żołnierzy przeszkolonych w czasie odbywania zasadniczej służby wojskowej /średnio w latach 1947-1950 około 65 tys. rocznie, a w latach 1950-1953 około 140 tys. rocznie/ dawała znaczne zasoby rezerw osobowych, które mogły być wykorzystane dla potrzeb mobilizacyjnych.

Prowadzenie prac związanych z rejestracją ogólną i z poborem rekruta wymagało dostosowania aparatu administracji wojskowej do zmian zachodzących w podziale administracyjnym kraju.

W roku 1951 dokonano kolejnych zmian w ilościowym rozwoju terenowych ogniw uzupełnień. Zarządzeniem Ministra Obrony Narodowej Nr 2/MON z dnia 5 stycznia 1951 r. powołanych zostało już 138 wojskowych komend rejonowych /WKR/. Zmiana nazwy "rejonowych komend uzupełnień" na "wojskowe komendy rejonowe" została dokonana w ustawie z dnia 4 lutego 1950 r. o powszechnym obowiązku wojskowym /Dz.U. Nr 6 poz. 46/ w związku z tym, że swoim zasięgiem terytorialnym obejmowały one określony rejon /do kilku powiatów/ oraz zamiarem utworzenia wojskowych komend wojewódzkich. Rok 1951 znamionuje się ponadto jakościowymi zmianami spowodowanymi utworzeniem na podstawie uchwały Prezydium Rządu Nr 811 z dnia 1 grudnia 1951 r. wojskowych

komend wojewódzkich. Uchwała ta stworzyła podstawę do wydania zarządzenia Ministra Obrony Narodowej Nr 76/MON z dnia 17 grudnia 1951 r. w sprawie utworzenia 11 wojskowych komend wojewódzkich. Liczba ta zgodnie z zarządzeniem Ministra Obrony Narodowej Nr 37/MON z dnia 25 marca 1952 r. została zwiększona do 18 WKW /załącznik nr 15/ o zasięgu terytorialnym po jednym województwie, z wyjątkiem WKW ŁÓDŹ, obejmującej obszar województwa łódzkiego i Miasta ŁÓDŹ. Zmiany jakościowe polegały na tym, że w systemie terenowych organów administracji wojskowej przybyło jeszcze jedno ogniwo w postaci wojskowych komend wojewódzkich. W ten sposób administracja ta z dwustopniowej stała się trójstopniową, a mianowicie okręg wojskowy - obejmujący obszar kilku województw, wojskowa komenda wojewódzka - obejmująca swym zasięgiem terytorialnym województwo oraz wojskowa komenda rejonowa - działająca na obszarze od jednego do kilku powiatów.

Głównym celem utworzenia wojskowych komend wojewódzkich było usprawnienie prac wojskowych komend rejonowych w zakresie uzupełniania sił zbrojnych i administracji rezerw oraz zapewnienia ściślejszego współdziałania w tym zakresie władz wojskowych z terenowymi organami władzy państwowej, organizacjami społecznymi i politycznymi. Do zasadniczych zadań wojskowych komend wojewódzkich należało sprawowanie kierownictwa i nadzoru nad działalnością wojskowych komend rejonowych w zakresie uzupełniania sił zbrojnych i administrowania rezerwami osobowymi oraz realizacji spraw związanych z odbywaniem zasadniczej służby wojskowej i służby wojskowej w rezerwie.

Wojskowym komendom wojewódzkim podlegały wojskowe komendy rejonowe, których liczba zmieniała się stosownie do powstawania nowych dzielnic i powiatów /załącznik nr 16/. Zakres działania wojskowych komend wojewódzkich i wojskowych komend rejonowych określony był w instrukcjach wydawanych dla tych organów administracji wojskowej w 1951 i 1952 roku^{18/}.

Zgodnie z ogólną instrukcją mobilizacyjną^{19/} obowiązki i uprawnienia wojskowych komendantów wojewódzkich były następujące:

- byli oni przełożonymi mobilizacyjnymi podległych wojskowych komendantów rejonowych i dowódców jednostek przez siebie mobilizowanych;
- kierowali całokształtem spraw podległych WKR w zakresie właściwego uzupełnienia jednostek mobilizowanych stanem osobowym z rezerwy oraz środkami transportowymi i maszynami inżynieryjnymi pobieranymi z gospodarki narodowej;
- odpowiadali za aktualność planów mobilizacyjnych WKW i podległych WKR;

18/ Instrukcja dla WKR - wprowadzona do użytku zarządzeniem Nr 0171/Sztab z dnia 21 grudnia 1951 r. oraz Instrukcja dla WKW - wprowadzona rozkazem Nr 064/MON z 28 czerwca 1952 r.

19/ Ogólna instrukcja mobilizacyjna sygn. Szt.Gen.WP Nr 257/60.

- powiadamiali podległe WKR o zarządzeniu mobilizacji;
- udzielali pomocy podległym WKR w opracowaniu planów mobilizacyjnych.

Ponadto wojskowy komendant wojewódzki organizował prace i współpracował z terenowymi organami administracji państwowej, organizacjami politycznymi i społecznymi oraz zakładami pracy w zakresie przygotowania i przeprowadzenia mobilizacji jednostek wojskowych, jak również oddziałów obrony lokalnej. Nadzorował podległe WKR w zakresie właściwego doboru rezerw osobowych oraz środków transportowych i maszyn inżynieryjnych przewidzianych do pobrania z gospodarki narodowej - w czasie mobilizacji. Sprawdzał gotowość mobilizacyjną WKR i przygotowanie personelu podległych komend do przeprowadzenia mobilizacji, jak też kontrolował praktycznie niektóre elementy planu mobilizacyjnego WKW i WKR /np. sposób uruchamiania akcji kurierskich i posłańczych, dostarczenie środków transportowych itp./.

Struktura organizacyjna wojskowych komend wojewódzkich była zbliżona do organizacji w wojskowych komendach rejonowych. Wojskowa komenda wojewódzka miała następującą organizację:

- komendant WKW;
- zastępca komendanta WKW ds. politycznych;
- wydział administrowania podoficerami i szeregowcami rezerwy oraz środkami transportowymi /6/;
- wydział poboru /5/;

- wydział administrowania oficerami rezerwy /3/;
- wydział inspektorów samochodowych /4/;
- wydział kwatermistrzowski /4/;
- sekcja finansowa /3/;
- kancelaria /2/.

W zależności od wielkości administrowanego terenu oraz ilości zadań stan osobowy wojskowej komendy wojewódzkiej liczył od 20-28 osób.

Wojskowe komendy wojewódzkie stanowiły ogniwo pośrednie w transmisji zadań pomiędzy szczeblem OW, a wzrastającą ilością WKR. Rola ich wzrastała w miarę racjonalizacji gospodarki rezerwami osobowymi i środkami transportowymi pobieranymi z gospodarki narodowej. W większym niż dotychczas stopniu okręg wojskowy mógł prowadzić politykę w terytorialnym gromadzeniu rezerw osobowych na potrzeby mobilizacyjne jednostek wojskowych.

Wraz z postępującym zwiększeniem ilości powiatów /miast i dzielnic na prawach powiatów/ nastąpiło kolejne zwiększenie ilości wojskowych komend rejonowych. Zarządzeniem Ministra Obrony Narodowej Nr 105/MON z dnia 24 grudnia 1953 r. powołanych zostało już 150 WKR ^{20/}.

20/ Na obszarze Miasta Stołecznego WARSZAWY - 5 oraz województw: Warszawskiego - 13, Bydgoskiego - 8, Poznańskiego - 12, Miasta Łodzi - 3, Łódzkiego - 8, Kieleckiego - 8, Lubelskiego - 11, Białostockiego - 6, Olsztyńskiego - 6, Gdańskiego - 5, Koszalińskiego - 4, Pomorskiego - 5, Zielonogórskiego - 5, Wrocławskiego - 11, Opolskiego - 4, Stalingradzkiego - 16, Krakowskiego - 11 i Rzeszowskiego - 9 WKR.

Był to konieczny proces dostosowania w maksymalnym stopniu podziału terytorialnego najniższych i pośrednich ogniw administracji wojskowej do podziału administracyjnego państwa na szczeblu województwa i powiatu.

Równolegle z rozbudową terenowego aparatu administracji wojskowej, przy wojewódzkich radach narodowych, przy powiatowych radach narodowych oraz przy radach narodowych miast wydzielonych powołano wydziały wojskowe decyzją resortu administracji publicznej, natomiast przy samorządach miejskich i gminnych utworzono referaty wojskowe. Dla organów tych Ministerstwo Obrony Narodowej zapewniło obsadę kadry oficerskiej.

Struktura organizacyjna tych organów zapewniała realizację nałożonych na nich obowiązków i dostosowana była do struktury organizacyjnej aparatu administracji wojskowej.

Zakres działania wydziałów i referatów wojskowych był bardzo rozległy. Obejmował problematykę związaną z administracją i ewidencją rezerw osobowych podlegających obowiązkowi służby wojskowej oraz przysposobieniu wojskowemu. Zabezpieczał wykonywanie zadań obronnych i mobilizacyjnych zarządzanych przez władze wojskowe oraz administrację i ewidencję podlegających mobilizacji kontyngentów koni i środków transportowych. Do ich zadań należały też sprawy związane z odpracowaniem poborowych i reklamacją rezerwistów niezbędnych dla potrzeb funkcjonowania gospodarki narodowej w czasie wojny.

Ogólnie można stwierdzić, że rozbudowa aparatu administracji wojskowej do roku 1953 postępowała we właściwym kierunku.

a powiązanie go więzami systemowymi z aparatem administracji państwowej pozwoliło na wykonanie olbrzymiej pracy nad zabezpieczeniem mobilizacyjnego rozwinięcia sił zbrojnych oraz ich pokojowego uzupełnienia.

3. Stan aparatu administracji wojskowej w końcu 1953 r.
i kierunki jego rozwoju

W końcu 1953 r. aparat administracji wojskowej został w swojej zasadniczej strukturze sformowany.

Zmiany w nim zachodzące w ciągu kolejnych lat dotyczyły głównie niewielkich korekt organizacyjnych i kompetencyjnych wewnątrz poszczególnych jego ogniw. Przeobrażenia te były konsekwencją zmian w strukturze centralnych i terenowych organów administracji państwowej.

Całością spraw związanych z działalnością administracji wojskowej kierował Minister Obrony Narodowej przy pomocy poszczególnych agend Ministerstwa Obrony Narodowej /załącznik nr 17/. Natomiast główne zadania i kierunki działania administracji wojskowej, szczególnie w zakresie administrowania zasobami osobowymi i środków transportowych planował Sztab Generalny WP.

Znalazło to wyraz - o czym już wspomniano - w utworzeniu odrębnego VIII Zarządu Sztabu Generalnego WP zajmującego się sprawami służby wojskowej i pokojowego uzupełnienia sił zbrojnych oraz X Zarządu Sztabu Generalnego WP zajmującego się sprawami mobilizacyjnymi. Sprawy mobilizacji i pokojowego uzupełnienia łączono z problematyką

dotyczącą organizacji wojska. Zadania wykonywane przez oba Zarządy wpływały w decydujący sposób na przygotowanie obronne państwa. Rozbieżność doraźnych celów pokojowego uzupełnienia wojsk z terytorialnym gromadzeniem odpowiednio przeszkolonych rezerw osobowych stwarzała zagrożenie dla sprawnego przeprowadzenia mobilizacji. Zarysowała się zatem potrzeba prowadzenia wspólnej polityki w uzupełnianiu sił zbrojnych stanem osobowym tak w czasie pokoju jak i wojny. Tendencja do łączenia spraw mobilizacji i pokojowego uzupełnienia pociągała za sobą konieczność połączenia organizacyjnego VIII i X Zarządu Sztabu Generalnego WP w jeden organizm zajmujący się kompleksowo tymi problemami. Uczyniono to w połowie lat 60-tych, kiedy to dokonano fuzji obu tych zarządów.

Dalsze, nieznaczne zmiany następowały również w organizacji trzech okręgów wojskowych. Dotyczyły one niewielkich korekt terytorialnych determinowanych zmianami zachodzącymi w podziale administracyjnym kraju. Główny kierunek zmian w tych ogniwach aparatu administracji wojskowej zmierzał w przekazaniu całości szkolenia i dowodzenia wojsk stacjonujących na obszarach OW. Na czas wojny dowództwa okręgów wojskowych wydzielaly ze swego składu dowództwa armii ogólnowojskowych, co wpływało na jakość szkolenia w przygotowaniu sztabów i wojsk do działań bojowych. Było to zadanie priorytetowe i pozostałe zadania dowództw i sztabów OW były mu w znacznym stopniu podporządkowane. Dotyczyło to w głównej mierze zadań związanych z

gospodarowaniem zasobami osobowymi i środkami transportowymi oraz z ich mobilizacją. W sztabach okręgów wojskowych działalnością z tym związaną kierowali zastępcy szefów sztabów ds. organizacyjno-mobilizacyjnych.

W związku z tworzonymi koncepcjami organizacji i rozwoju obrony terytorialnej i cywilnej powstawała potrzeba organizacji na szczeblu województwa wojskowych organów dowodzenia i kierowania tymi dziedzinami działalności. Wypracowywano zasady organizacyjne i kompetencyjne dla tego rodzaju organów kierowania. Przyjęto koncepcję sukcesywnego tworzenia we wszystkich województwach: wojewódzkich sztabów wojskowych /WSzW/ w miejsce wojewódzkich komend wojskowych /WKW/. W skład wojewódzkich sztabów wojskowych miały wejść wojskowe komendy wojewódzkie oraz wojewódzkie komendy terenowej obrony przeciwlotniczej. Wojewódzkie sztaby wojskowe miały zajmować się m.in.:

- opracowywaniem części militarnej planu obronnego województwa;
- współdziałaniem z właściwymi organami i organizacjami w pracach związanych z prowadzeniem poboru;
- planowaniem mobilizacyjnym i kierowaniem uzupełniania stanów osobowych sił zbrojnych oraz koordynowaniem prac związanych z przekazywaniem środków transportowych, maszyn i urządzeń oraz narzędzi dla potrzeb obrony państwa;
- sprawowaniem nadzoru nad organizacją i przygotowaniem formacji samoobrony oraz nadawaniem przydziałów

- organizacyjno-mobilizacyjnych do tych formacji, jednostek przewidzianych do militaryzacji i jednostek zmilitaryzowanych;
- dokonywaniem bilansu zasobów osób pozostających w ewidencji i ich wykorzystaniem w ramach powszechnego obowiązku obrony;
 - prowadzeniem prac nad założeniami obronnymi i planów obrony województwa oraz koordynowaniem zadań wynikających z tego planu;
 - prowadzeniem prac związanych z organizacją i utrzymaniem w stałej gotowości systemu alarmowania i powiadamiania oraz ostrzegania ludności o zagrożeniu środkami masowego rażenia, a także sprawowaniem nadzoru w tym zakresie;
 - wykonywaniem innych zadań określonych przez Ministra Obrony Narodowej lub w odrębnych przepisach.

Wojewódzkiemu sztabowi wojskowemu miały podlegać powiatowe sztaby wojskowe tworzone na bazie wojskowych komend rejonowych.

W końcu 1953 r. - jak wspomniano wyżej - funkcjonowało 150 wojskowych komend rejonowych. Postępujące zwiększanie liczby powiatów /miast i dzielnic na prawach powiatów/ powodowało konieczność tworzenia nowych WKR-ów. Był to proces dostosowania, w maksymalnym stopniu podziału terytorialnego najniższych ogniw administracji wojskowej, do podziału administracyjnego państwa na szczeblu powiatu.

Natomiast struktura organizacyjna wojskowych komend rejonowych nie ulegała zmianom. Wprowadzono nieliczne korekty dotyczące zwiększenia lub zmniejszenia ilościowego kadry lub pracowników cywilnych stosownie do ilości zadań i zasięgu terytorialnego poszczególnych wojskowych komend rejonowych. Wraz z koncepcją tworzenia wojewódzkich sztabów wojskowych powstawał zamiar reorganizacji najniższego ogniw administracji wojskowej, jakim były wojskowe komendy rejonowe i zastąpienia go organem wojskowym, który zabezpieczałby na szczeblu powiatu zadania operacyjno-obronne oraz mobilizacyjno-uzupełnieniowe. Planowano utworzenie na bazie wojskowych komend rejonowych - powiatowych sztabów wojskowych, w skład których ponadto weszłyby powiatowe komendy obrony przeciwlotniczej.

Powiatowe sztaby wojskowe miały wykonywać zadania podobne do zakresu działania WSzW lecz dostosowane do skali powiatu, a ponadto:

- ściśle współpracować z jednostkami wojskowymi stacjonującymi na administrowanym terenie oraz z jednostkami organizacyjnymi gospodarki narodowej mobilizującymi jednostki wojskowe szczególnie w zakresie uzupełnienia ich potrzeb mobilizacyjnych, nadawania przydziałów mobilizacyjnych żołnierzom rezerwy oraz ustalania kolejności ich przeszkalania;
- współdziałać z właściwymi organami rad narodowych w zakresie organizacji i planowania dowozu żołnierzy rezerwy do jednostek wojskowych;

- prowadzić ewidencję zasobów poborowych oraz brać udział w przeprowadzaniu poboru, a także powoływać poborowych do zasadniczej służby wojskowej.

Uposażenie i inne należności służbowe oraz świadczenia żołnierzy i pracowników cywilnych pełniących służbę /zatrudnionych/ w sztabach terenowych oparte miało być na zasadach przewidzianych dla żołnierzy oraz pracowników cywilnych zatrudnionych w siłach zbrojnych. Z budżetu wojskowego pokrywane miały być wydatki na szkolenie, uzbrojenie i sprzęt techniczno-wojskowy. Natomiast z budżetów właściwych rad narodowych przeznaczone miały być środki na zapewnienie żołnierzom zawodowym kwater służbowych oraz wydatki na utrzymanie urzędzeń specjalnych i urzędzeń ochronnych. Takie usytuowanie terenowych organów administracji wojskowej stwarzało ich podwójną zależność polegającą na podległości Ministerstwu Obrony Narodowej oraz przewodniczącym prezydiów właściwych rad narodowych. Przewidywane włączenie w ich skład problematyki obrony terytorialnej i cywilnej obciążało je nadmiernie szeregiem związanych z tym zadań. Uzależnienie w znacznym stopniu od wyposażenia i zabezpieczenia materiałowego ze strony prezydiów rad narodowych mogło wpłynąć ujemnie na samodzielność i sprawność ich działania.

Dynamiczny rozwój terenowych organów administracji wojskowej powodował gwałtowne zapotrzebowanie na wysoko-kwalifikowaną kadrę zawodową. Już w 1944 r. podjęto prace nad przygotowaniem kadr dla potrzeb aparatu mobiliza-

cyjno-uzupełnieniowego terenowego aparatu administracji wojskowej i jednostek wojskowych. W tym celu w Centrum Wyszkożenia Piechoty w REMBERTOWIE, zorganizowano nieetatowe, specjalne kursy dla oficerów. W wyniku szybko podjętej działalności, na jednomiesięcznych kursach, w czasie pięciu kolejnych turnusów przeszkolonych zostało około 500 oficerów dla wojskowych komend rejonowych /głównie komendantów WКУ oraz kierowników sekcji WKR/. Ponadto równolegle przeszkolono dalszych 500 oficerów mobilizacyjnych dla jednostek wojskowych. To doraźne przeszkolenie kadry zawodowej chociaż pokryło najpilniejsze potrzeby organów administracji wojskowej nie mogło spełnić roli zasadniczego źródła uzupełnienia w kadrę WSzW i WKR. Zachodziła potrzeba stworzenia ośrodka szkolenia kadry administracji wojskowej w trybie ciągłym. Ośrodek ten powinien szkolić od nowa oraz przekształcać kadrę zawodową i pracowników cywilnych dla potrzeb aparatu administracji wojskowej. W związku z tym przewidywano utworzenie Centrum Doskonalenia Kadr Administracji Wojskowej w ŁODZI.

Zamierzenia dotyczące reorganizacji aparatu administracji wojskowej /stworzenia WSzW i PSzW/ oraz utworzenia ośrodka szkolenia kadr na jego potrzeby zrealizowano stopniowo w latach sześćdziesiątych.

R o z d z i a ł 4

UOGÓLNIENIA i WNIOSKI

Polska pokonana w 1939 r. i okupowana przez najeźdźcę, powróciła pod koniec wojny na pola bitewne całym potencjałem swego odrodzonego państwa. Ogółem z hitlerowskimi Niemcami w tym czasie, na decydującym froncie wschodnim, walczyło około 400 tysięcy żołnierzy ludowego Wojska Polskiego. Do koalicyjnego wysiłku wojennego na tym kierunku wnieśliśmy jako kraj wyniszczony ekonomicznie i wyczerpany biologicznie - wkład maksymalny na miarę naszych możliwości oraz godny naszych tradycji.

1 i 2 armia Wojska Polskiego wraz z jednostkami odwodu naczelnego dowództwa wydzielonymi do ich wzmocnienia, z powodzeniem wykonały wszystkie powierzone im zadania, prowadzone w różnych warunkach operacyjnych, terenowych i atmosferycznych. Było to świadectwem waleczności żołnierzy, sprawności systemów dowodzenia i zaopatrywania oraz skuteczności funkcjonowania organów formowania i uzupełnienia. Znaczącą rolę w tym zakresie odegrał tworzony i systematycznie doskonalony system terenowej administracji wojskowej /TOAW/.

Ukształtowane i sprawdzone w praktycznym działaniu w latach 1944-1953 struktury organizacyjne i zasady funkcjonowania instytucji formowania jednostek oraz TOAW, należą już do historii sztuki wojennej. W późniejszych latach zmieniły

się warunki społeczno-polityczne i ekonomiczne Polski oraz koncepcje obrony państwa w ramach wspólnego systemu obronnego państw - stron Układu Warszawskiego. Czynniki te miały zasadniczy wpływ na rolę, struktury i zasady działania TOAW.

Nie oznacza to, że doświadczenia omawianego okresu straciły znaczenie lub wykorzystane zostały w całości. Niektóre struktury organizacyjne i metody działania TOAW przetrwały do dzisiaj, były one w międzyczasie uporządkowane, doskonalone i w wielu wypadkach stanowią nadal dobre rozwiązania. Inne wymagały zmian w takim stopniu i zakresie, w jakim nie odpowiadały współczesnym warunkom. Wreszcie powstały nowe rozwiązania wynikające z nowych, stale rosnących potrzeb obronnych. We wszystkich przypadkach sięgano do doświadczeń historycznych. Na obecnym etapie doskonalenia TOAW istnieje również, moim zdaniem potrzeba ponownego sięgnięcia do tego źródła.

Dotychczasowe opinie o funkcjonowaniu instytucji formowania i TOAW okresu wojny oraz pierwszego dziesięciolecia po jej zakończeniu, zawarte w szeregu opracowań, są znacznie zróżnicowane. Wydaje się, że miał na nie duży wpływ charakter tych opracowań, metody i zakres prowadzonych badań oraz przygotowanie fachowe /specjalność wojskowa/ autorów. Ogólnie można stwierdzić, że temat nie znalazł dotąd większego zainteresowania ze strony historyków wojskowych i dlatego jest zbadany tylko bardzo powierzchownie /głównie przy okazji prowadzenia innych badań - np. rozwoju ludowego Wojska Polskiego/.

Prowadzone przeze mnie badania potwierdziły wszystkie założenia ujęte w hipotezie roboczej. Generalnie omawiane organy zapewniły w większości wypadków terminowe sformowanie zaplanowanych oddziałów i związków ludowego Wojska Polskiego oraz uzupełnienie strat ponoszonych przez nie w czasie działań wojennych.

Charakteryzowało je jednak szereg niedowładów i niedoskonałości organizacyjnych, które miały negatywny wpływ na jakość rezultatów poboru w warunkach wojny, a przez to negatywny wpływ na sprawność formowania jednostek wojskowych i werbunek ochotników do szkół wojskowych.

Rozwojowi i systematycznemu podnoszeniu sprawności działania powstających TOAW sprzyjały takie okoliczności, jak:

- pozytywny stosunek większej części społeczeństwa do spraw wojskowych powstały na bazie faktu odzyskania niepodległości, tradycji i pomyślnego rozwoju działań wojennych;
- właściwe, w większości wypadków, zrozumienie i dobrze układająca się współpraca z powstającymi organami administracji państwowej, organami politycznymi i Milicją Obywatelską;
- możliwość korzystania z bogatych doświadczeń Armii Radzieckiej w pracy organów administracji wojskowej /instrukcje, wzory dokumentów, etaty/;

- wykorzystanie części kadry przedwojennych organów administracji wojskowej;
- zdyscyplinowanie i duże zaangażowanie większości kadry TOAW;
- stosowanie uproszczonych metod pracy, sprawozdawczości i dokumentacji;
- pomoc kadrowa ZSRR;
- szkolenie doskonalące w radzieckich ośrodkach szkolenia specjalistycznego oraz na kursach doskonalących.

Najważniejszym jednak czynnikiem mającym istotny wpływ na organizację i funkcjonowanie aparatu administracji wojskowej była kadra oficerska i podoficerska. Zdobywała ona doświadczenie w trakcie praktycznej realizacji złożonych zadań mobilizacyjno-uzupełnieniowych, a równocześnie wychowywała nowe pokolenia pracowników terenowego aparatu administracji wojskowej oraz stworzyła podstawy normatywno-prawne zapewniające jego funkcjonowanie w warunkach pokoju.

Wymienione okoliczności wywarły niewątpliwie wpływ na skuteczność działania TOAW, nie wyeliminowały jednak takich niekorzystnych zjawisk, jak:

- niepełne wykorzystanie na potrzeby rozbudowywanego Wojska Polskiego zasobów ludności kraju /od stycznia 1944 r. do 9 maja 1945 r. wykorzystano zaledwie 21 % ludności zdolnej do służby wojskowej/;

- niepełne zabezpieczenie planu rozbudowy Wojska Polskiego na lata 1944 i 1945 /wymuszona konieczność rezygnacji z formowania wielu oddziałów i związków taktycznych niezbędnych dla frontu/;
- stosunkowo niskie efekty w przeciwstawianiu się wrogiej antymobilizacyjnej propagandzie wrogiego podziemia;
- mało skuteczne zwalczanie przypadków uchylania się od służby wojskowej.

Ustalenie wszystkich przyczyn wykazanych niedociągnięć jest zagadnieniem niezwykle trudnym i wymagałoby przeprowadzenia dodatkowych interdyscyplinarnych badań. W świetle posiadanych materiałów wydaje się jednak, że duży wpływ na ich powstanie miały następujące czynniki:

- walka polityczna i klasowa między skupionymi wokół Krajowej Rady Narodowej siłami demokratycznymi a siłami zachowawczymi /akcje propagandowe i terrorystyczne/;
- pospieszne formowanie terenowych organów aparatu władzy ludowej;
- poważne straty biologiczne narodu;
- niedobór odpowiednio przygotowanej kadry zawodowej;
- zdekompletowana ewidencja ludności;
- zły stan zdrowia obywateli podlegających służbie wojskowej;

- stosowanie niewłaściwych zasad reklamowania od służby wojskowej;
- niedostateczne zabezpieczenie warunków funkcjonowania terenowego aparatu administracji wojskowej /lokale, środki łączności, transport samochodowy, wyposażenie kancelaryjne i finansowe/;
- trudne warunki bytowe powoływanych do wojska żołnierzy.

Wśród wielu inicjatyw podejmowanych w celu doskonalenia organizacji i sposobu działania TOAW w omawianym okresie, na szczególną uwagę zasługują próby usprawnienia:

- podziału administracyjnego kraju i dostosowania do niego organizacji TOAW /tworzenie tzw. administrowanych obszarów/;
- zasad i organizacji współdziałania z terenowymi organami administracji państwowej /styczeń 1945 r. powołanie wydziałów wojskowych w PRN i WRN/; organizacjami politycznymi, społecznymi i samorządowymi oraz zakładami gospodarki narodowej;
- struktur organizacyjnych, obsady etatowej, taryfikacji stanowisk, podziału zadań i obowiązków kadry terenowych organów administracji wojskowej;
- dokumentacji obejmującej ewidencję ludności oraz niezbędnej do sprawnego działania TOAW i uzupełnianych jednostek wojskowych;

- systemu łączności wykorzystywanej na potrzeby TOAW;
- procesu przygotowania szkolenia kadry na potrzeby administracji wojskowej.

W miarę zaostrzenia się sytuacji międzynarodowej, rosło znaczenie i zakres prac związanych z podnoszeniem potencjału obronnego Polski /ustawa z dnia 4 lutego 1950r./ Działalność ta obejmowała formowanie nowych jednostek wojskowych oraz podnoszenie stopnia gotowości mobilizacyjnej jednostek występujących w strukturze ozasu "W". Wzrost zadań stojących przed TOAW zmusił kierownictwo WP do rozbudowy jego struktur/WKW - 1.01.1951 r./, ściślejszego powiązania z terenowym aparatem administracji państwowej. Podjęte zostały również w tym okresie problemy dotyczące szeroko rozumianej obrony terytorium kraju /WSZW, PSZW/. Wszystko to tworzyło niezwykle złożone i trudne warunki funkcjonowania TOAW - szczególnie na szczeblu wojewódzkim. Przez kilka lat trwał proces doskonalenia tego systemu i umacniania gotowości obronnej PRL. Dopiero uchwalona przez Sejm PRL w dniu 21 listopada 1967 r. ustawa o powszechnym obowiązku obrony dała podstawy do uporządkowania tych złożonych problemów.

Przed wejściem w życie ustawy funkcjonowały tu faktycznie dwa organy wojskowe, a mianowicie: wojskowe komendy wojewódzkie /WKW/ i wojskowe komendy rejonowe /WKR/ oraz wojewódzkie /WSZW/ i powiatowe /PSZW/ sztaby wojskowe. Pierwsze były organami powołanymi do kierowania sprawami

powszechnego obowiązku wojskowego, zwłaszcza w zakresie uzupełnienia sił zbrojnych oraz administrowania rezerwami osobowymi, drugie zaś kierowały obronnymi przygotowaniem terenu. Ustawa określająca pozycję WSzW i PSzW jako organów podległych MON oraz w ustalonym zakresie prezydiom rad narodowych, jak też znoszą /pod względem ustawowym/ WKW i WKR - stanowiła rejestrację istniejącego stanu faktycznego, będącego wyrazem praktycznego kształtowania się koncepcji obronnej naszego państwa w części dotyczącej zadań terenowych organów wojskowych w powszechnym obowiązku obrony.

Do WSzW i PSzW należało pełnienie funkcji byłych WKW i WKR w zakresie uzupełniania sił zbrojnych i administrowania zasobami osobowymi, środkami transportowymi i maszynami inżynieryjnymi oraz nowe zadania wynikające z postanowień ustawy. Były to przede wszystkim sprawy związane z uzupełnieniem formacji samoobrony oraz administrowaniem, wykonywaniem funkcji wynikających ze sprawowania przez MON ogólnego nadzoru nad przygotowaniem ludności do powszechnej samoobrony. W realizacji niektórych z tych zadań sztaby wojskowe /WSzW i PSzW/ współdziałały z prezydiami rad narodowych i ich organami, a także urzędami i instytucjami państwowymi oraz jednostkami gospodarki społecznej.

Aktualnie funkcjonujące terenowe organy administracji wojskowej /WSzW i WKU/ przeszły długą oraz złożoną drogę rozwoju i doskonalenia. Dobry poziom gotowości mobili-

zacyjnej sił zbrojnych oraz pełne zabezpieczenie potrzeb w zakresie pokojowego uzupełnienia, wystawiają im wysoką ocenę za pracę. Dalsze podniesienie ich sprawności i niezawodności w działaniu jest możliwe poprzez:

- usprawnienia systemu kierowania w relacji: sztab OW - WSzW /zmniejszenie ilości WSzW lub zorganizowanie pośrednich organów kierowania, np. rejonowych sztabów wojskowych/;
- odciążenie pionów mobilizacyjno-uzupełnieniowych WSzW od wykonywania dodatkowych zadań poprzez wzmocnienie etatowe pionów operacyjnych /OTK/ i politycznych;
- wsparcie TOAW nowoczesnymi środkami technicznymi /EFO, łączności, ruchomymi środkami łączności, różnymi urządzeniami biurowymi/;
- zmniejszenie ilości i ograniczenie treści opracowywanych dokumentów planistycznych i pomocniczych;
- opracowanie i wdrożenie systemu przygotowywania kadr na potrzeby TOAW;
- polepszenie warunków zakwaterowania - w tym zapewnienie umocnionych pomieszczeń na pracę w czasie "W";
- dostosowanie obsady etatowej do obciążenia zadaniami poszczególnych WSzW i WKU /podział na kategorie/;
- jednoznaczne uregulowanie kompetencji i zasad kierowania problematyką obronną na szczeblu wojewódzkim

/zadania mobilizacyjne przekazane na gospodarkę narodową, militaryzacja, reklamacja, świadczenia osobiste i rzeczowe/.

Chciałbym jednocześnie zaznaczyć, że charakter niniejszej rozprawy /jawna/ nie pozwala na przedstawienie szczegółowych propozycji w zakresie kierunków doskonalenia współczesnych TOAW. Wymagałoby to bowiem poruszenia szeregu spraw dotyczących struktur organizacyjnych, obsady etatowej, zasad funkcjonowania oraz wykonywanych przez nie zadań. Są to jednak wiadomości objęte tajemnicą prac mobilizacyjnych.

Jestem natomiast przekonany, że zdobyte wiadomości o warunkach i sposobach działania TOAW w latach 1944-1953 zostaną z pożytkiem wykorzystane w pracach studyjnych i organizacyjnych prowadzonych obecnie w Zarządzie Uzupelnień Sztabu Generalnego WP.

Wyrażam również przekonanie, że praca zapełni, w określonym stopniu, lukę w historiografii ludowego Wojska Polskiego dotyczącą spraw administracji wojskowej, ważkiego ogniwa w strukturze sił zbrojnych.

-----0000000-----

B I B L I O G R A F I A

=====

I. ŹRÓDŁA ARCHIWALNE

A. Akta ludowego Wojska Polskiego

Centralne Archiwum Wojskowe

Zespoły akt:

- Nr 1 Sztabu Głównego WP
- Nr 4 dowództwa i sztabu 1 Armii WP
- Nr 5 dowództwa i sztabu 2 Armii WP
- Nr 368 Szefostwa Mobilizacji i Formowania
/Uzupełnień/
rejonowych komend uzupełnień
dowództw okręgów wojskowych
Ministerstwa Obrony Narodowej
- Nr 412 Oddziału Personalnego WP

Wojskowy Instytut Historyczny

Zespół akt ludowego Wojska Polskiego:

- kartoteka stanów osobowych jednostek ludowego
Wojska Polskiego,
- referaty i relacje żołnierzy ludowego Wojska
Polskiego

B. Instrukcje, regulaminy, podręczniki

- Ogólna instrukcja mobilizacyjna. CAW. T.57/64
- Instrukcja o prowadzeniu jednorazowej rejestra-
cji rezerw osobowych. MON. 1948 r.

- Instrukcja mobilizacyjna dla WKR
CAW. T. 56/64
- Instrukcja dla WKR. Szt.Gen.WP. 1951 r.
- Instrukcja mobilizacyjna dla dowódców jednostek mobilizujących. CAW. T.55/64
- Instrukcja dla WKW. MON. 1952 r.
- Instrukcja mobilizacyjna dla dowódców OW
CAW. T. 58/64
- Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej
1944, 1945 r. LUBLIN
- Druga wojna światowa. Informator. WARSZAWA 1962 r.
- Dyrektywa mobilizacyjna Szefa Sztabu Generalnego WP oraz dokumenty planu "PM-1". CAW. T.80
- Dyrektywa mobilizacyjna o wprowadzeniu planu "ZPM-53". CAW. T.82.

II. O P R A C O W A N I A

A. Publikacje książkowe

- BELCZEWSKI B. - Pierwsze dni. WARSZAWA.1964 r.
- BLUM J. - Z dziejów Wojska Polskiego w latach 1945-1948
WARSZAWA 1960 r.
- BŁAGOWIESZCZAŃSKI J. - Dzieje 1 Armii Ludowej w ZSRR
WARSZAWA 1972 r.
- BORKOWSKI J. - Walka polityczna w Polsce w latach 1945-1947 WARSZAWA 1961 r.
- CYTOWSKI J. - Z dziejów aparatu politycznego Wojska Polskiego WARSZAWA 1963 r.

- DOLATA B. - Krótki zarys rozwoju władz naczelnych i instytucji ludowego Wojska Polskiego w latach 1944-1945. WARSZAWA 1964 r.
- FRONTCZAK K. - Formowanie i rozwój wojskowej administracji terenowej w warunkach przechodzenia Polskich Sił Zbrojnych na stopę pokojową. WARSZAWA 1969 r.
- GROT L. - Z dziejów Warszawskiego Okręgu Wojskowego. WARSZAWA 1975 r.
- HOFFMAN Z. - Pomoc ZSRR w organizacji ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945 WARSZAWA 1962 r.
- JARUZELSKI W. - Ludowe Wojsko Polskie w XX lat Polski Ludowej. WARSZAWA 1964 r.
- JURGIELEWICZ W. - Krótki zarys powstania i rozwoju 1 Armii Wojska Polskiego WARSZAWA 1964 r.
- JURGIELEWICZ W. - Organizacja ludowego Wojska Polskiego. WARSZAWA 1968 r.
- KOMORNICKI S. - Regularne jednostki ludowego Wojska Polskiego w latach 1943-1945. Krótki informator historyczny WARSZAWA 1962 r.
- KOSTRZEWSKI J. - Organizacja osadnictwa wojskowego oraz rola wojska w organizowaniu administracji publicznej i zagospodarowaniu terenów w pasie nadgranicznym w latach 1945-1946. WARSZAWA 1962 r.

- RAWSKI T. - Wojskowy wysiłek organizacyjny Polski w latach 1939-1945. WARSZAWA 1959 r.
- RAWSKI T. - Ludowe Wojsko Polskie w latach 1943-1945. Zarys organizacji. WARSZAWA 1957r.
- RUTKOWSKI S. - Zarys dziejów polskiego szkolnictwa wojskowego. WARSZAWA 1972 r.
- RUTKOWSKI S. - Powstanie i rozwój szkół oficerskich ludowego Wojska Polskiego WARSZAWA 1964 r.
- SMULCZYŃSKI R. - 20 lat ludowego Wojska Polskiego WARSZAWA 1962 r.
- STĘPNIOWSKI T. - Zarys formowania 3 Armii Wojska Polskiego. WARSZAWA 1962 r.
- ZBINIEWICZ F. - Armia Polska w ZSRR WARSZAWA 1963 r.
- ŻYMIERSKI M. - Wojsko Polskie 1944-1947. Wybór rozkazów, przemówień i artykułów. WARSZAWA 1947 r.

B. Artykuły:

- BLAGOWIESZCZAŃSKI J. - 1 Armia WP po 9 maja 1945 r.
Myśl Wojskowa 5/1966
- BLAGOWIESZCZAŃSKI J. - Analiza struktury organizacyjnej dowództw i sztabów ogólnowojskowych 1 Armii WP. Myśl Wojskowa z VII
- BLAGOWIESZCZAŃSKI J. - Zarys formowania 1 Armii WP marzec-lipiec 1944 r. WPH nr 1/1959

- BOBROWSKI M. - Szczeciński Obszar Nadmorski
1946-1949. RONSiW Mar.Woj.nr 5
GDYNIA
- BORDZIŁOWSKI J. - Wojsko Polskie w XV rocznicę swojego
powstania. Myśl Wojskowa 10/1958
- DOLATA B. - O naczelnym władzach i instytucjach
ludowego Wojska Polskiego w latach
1944-1945. Zarys organizacji WPH
4/1964
- DOLATA B. - Zarys organizacji i działania Sztabu
Głównego Wojska Polskiego w latach
1944-1945. WPH 3/1968
- DUSZYŃSKI Z. - Rozwój form organizacyjnych ludowego
Wojska Polskiego. Myśl Wojskowa
10/1958
- FRONTCZAK K. - Formowanie i rozwój wojskowej admi-
nistracji terenowej w warunkach prze-
chodzenia Polskich Sił Zbrojnych na
stopę pokojową.
Przegląd Historyczny 3/1969
- FRONTCZAK K. - Rozwój władz naczelnym i instytucji
ludowego Wojska Polskiego w latach
1945-1947. WPH 3/1973
- GÓRA W. - Z zagadnień utworzenia i utrwalania
państwa polskiego w latach 1944-1946
Zeszyty problemowe nauki polskiem,
XXIV. WARSZAWA 1961
- JURGIELEWICZ W. - Organizacja ludowego Wojska Polskie-
go /22.07.1944 r. - 9.05.1945 r./.
WARSZAWA 1968

- JURGIELEWICZ W. - Organizacja aparatu mobilizacji ludowego Wojska Polskiego w latach 1944-1945.
Myśl Wojskowa 11/1965
- JURGIELEWICZ W. - Pomoc ZSRR w utworzeniu Wojska Polskiego. WPH 1/1972
- JURGIELEWICZ W. - Rozbudowa ludowego Wojska Polskiego w drugiej połowie 1944 r.
WPH 3-4/1963
- JURGIELEWICZ W. - Stan Wojska Polskiego w przededniu ofensywy zimowej i plan jego rozbudowy w 1945 r.
WARSZAWA 1965
- KACZMAREK K. - Rola PPR w tworzeniu ludowego Wojska Polskiego w latach 1944-1945. WPH 1/1972
- KULIŃSKI W. - Zarys powstania i struktura organizacyjna tyłów ludowego Wojska Polskiego w latach 1944-1945
Myśl Wojskowa 10/1960
- KRUCZKOWSKI Z. - O organizacji Wojska Polskiego w 1945 r. WPH 3-4/1960 r.
- PODGÓRSKI Cz. - Rola ZPP w utworzeniu Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR. WPH 1/1972
- PODGÓRSKI Cz. - Zarys rozwoju organizacyjnego Polskich Sił Zbrojnych w ZSRR
WPH 1/1966

- RAWSKI T. - Ludowe Wojsko Polskie w latach
1943-1945. Zarys organizacji.
WPH 1/1965
- ZBINIEWICZ F. - U źródeł powstania PKWN i ludowego
Wojska Polskiego. Myśl Wojskowa
10/1963

C. Encyklopedie:

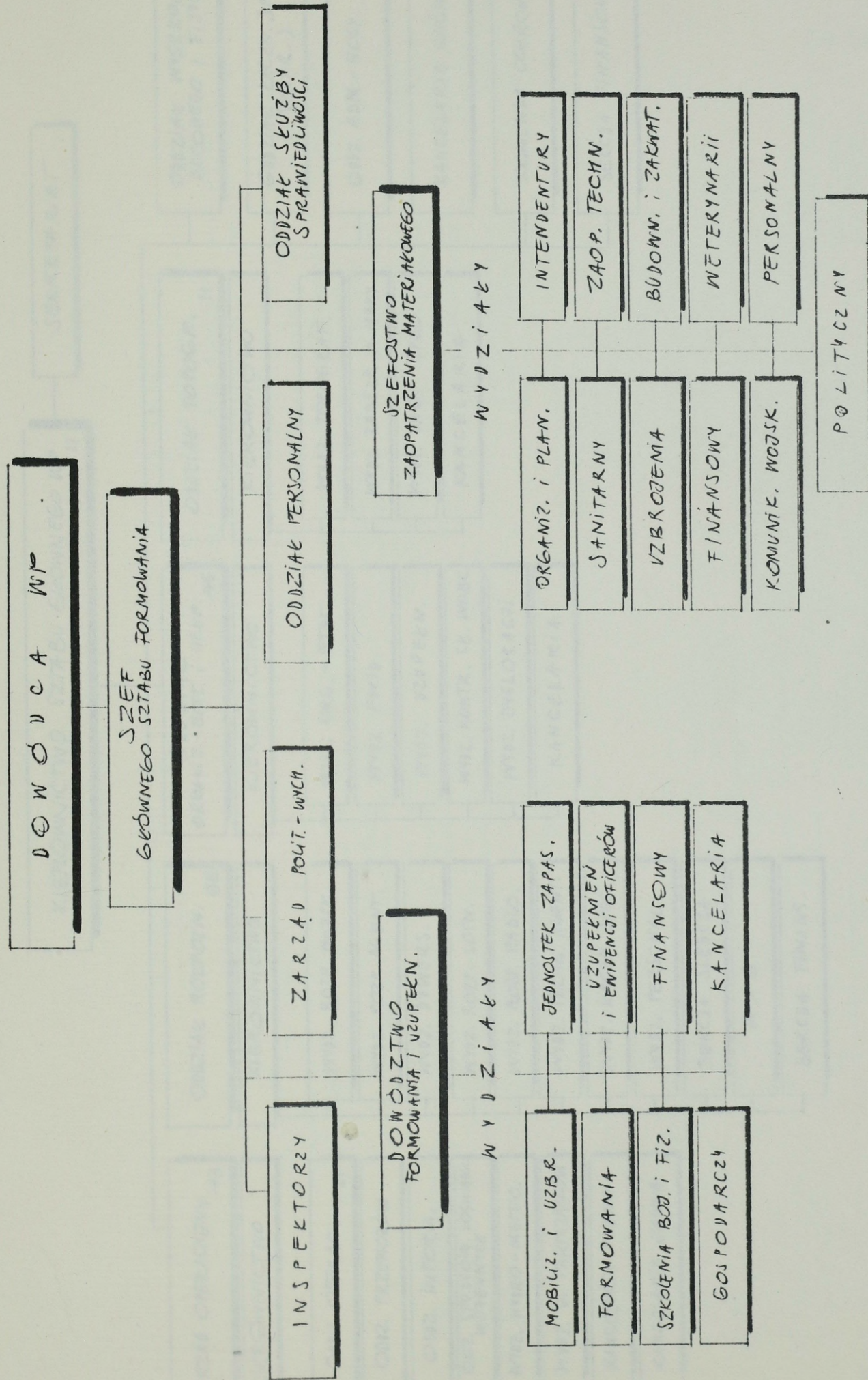
- Encyklopedia powszechna PWN - WARSZAWA PIW 1973
- Wielka encyklopedia powszechna - WARSZAWA PIW 1967
- Mała encyklopedia wojskowa - WARSZAWA MON 1967
- Encyklopedia techniki wojskowej- WARSZAWA MON 1978
- Leksykon wiedzy wojskowej - WARSZAWA MON 1973
- Krótki informator historyczny - WARSZAWA MON 1976
- Historia drugiej wojny światowej - MON 1973

W Y K A Z Z A Ł Ą C Z N I K Ó W
=====

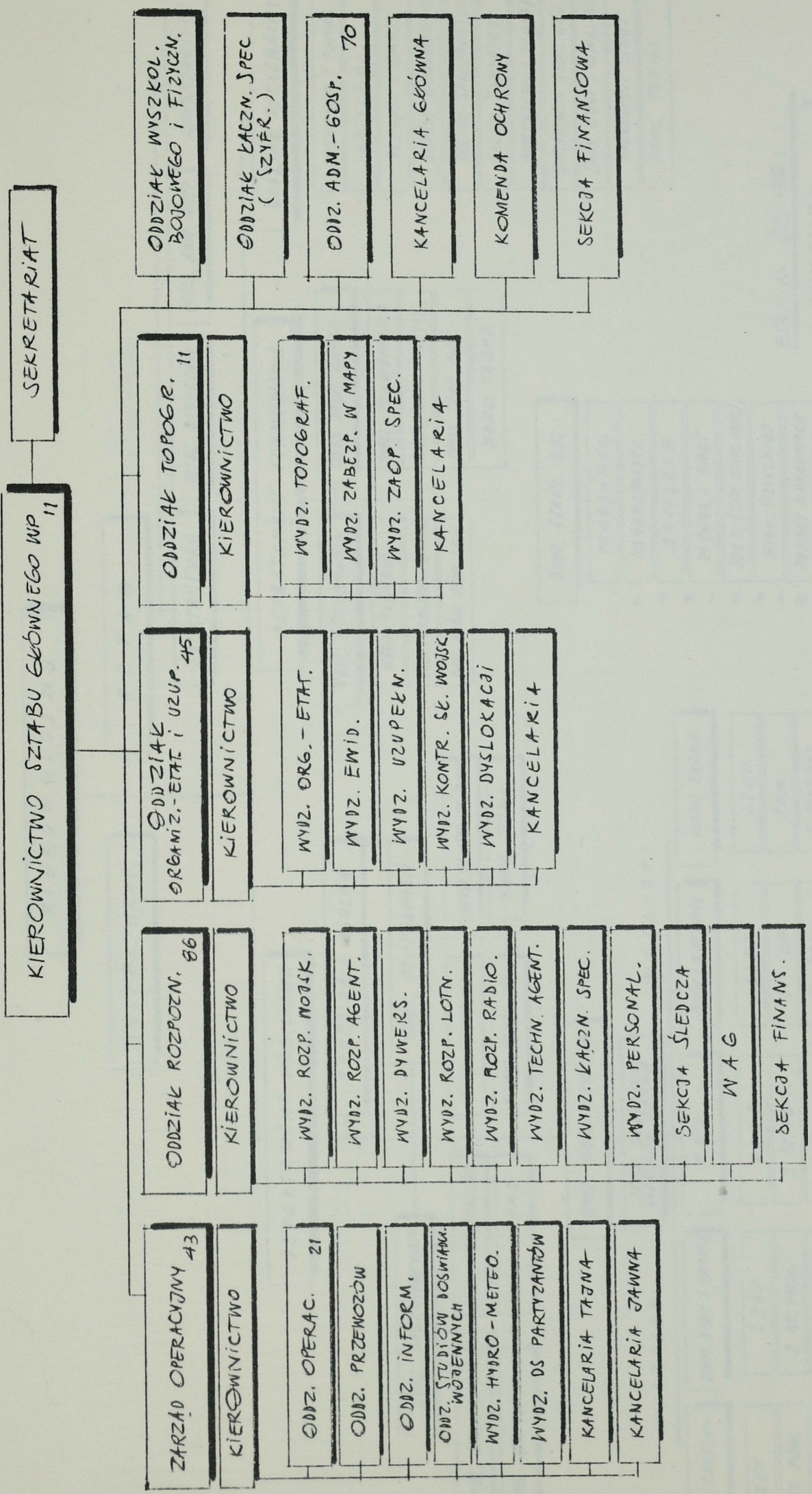
	<u>strona</u>
1. Schemat organizacyjny Sztabu Formowania i Uzupełnień AP w ZSRR	187
2. Struktura organizacyjna Głównego Sztabu Formowania WP w ZSRR	188
3. Organizacja Sztabu Głównego WP /koniec wojny/	189
4. Schemat organizacyjny Szefostwa Mobilizacji i Formowania	190

5. Struktura organizacyjna Szefostwa Mobilizacji i Uzupełnień	191
6. Schemat organizacji naczelnych i terenowych władz wojskowych	192
7. Dowództwo okręgu wojskowego /1945 r./ /schemat/	193
8. Organizacja naczelnych i terenowych władz wojskowych w drugiej połowie 1945 r.	194
9. Organizacja Sztabu Generalnego WP /II połowa 1945 r./	195
10. Struktura organizacyjna Oddziału VIII - Uzupełnień i Służby Wojskowej Sztabu Generalnego WP w latach 1951-1966	196
11. Struktura organizacyjna Oddziału VI - Mobilizacyjnego Sztabu Generalnego WP w latach 1950-1951	197
12. Struktura organizacyjna Zarządu X Sztabu Generalnego WP w latach 1951-1956	198
13. Dowództwo okręgu wojskowego /kategoria A, B, C - 1946 r./	199
14. Dowództwo okręgu wojskowego /1953 r./	200
15. Wykaz WKW i ich terytorialny zasięg działania	201
16. Zestawienie stanu ilościowego RKU /WKR/ na obszarze PRL w latach 1945-1953	202
17. Przebieg zasadniczych procesów dowodzenia w WP cz. "P/ i "W" /1945-1953 r./	203

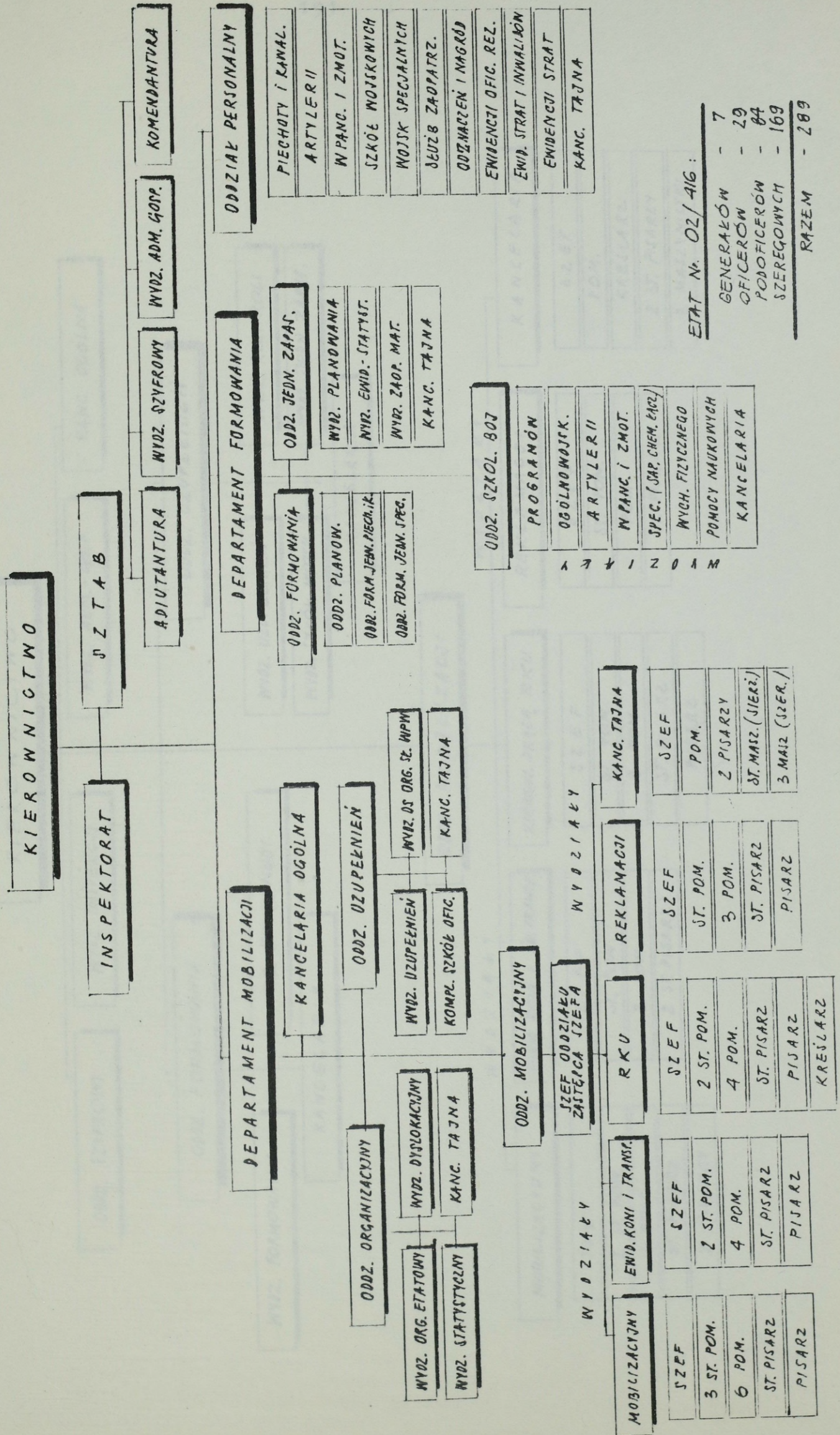
STRUKTURA ORGANIZACYJNA GŁÓWNEGO SZTABU FORMOWANIA WP W ZSRR

ORGANIZACJA SZTABU GŁÓWNEGO WP / KONIEC WOJNY /

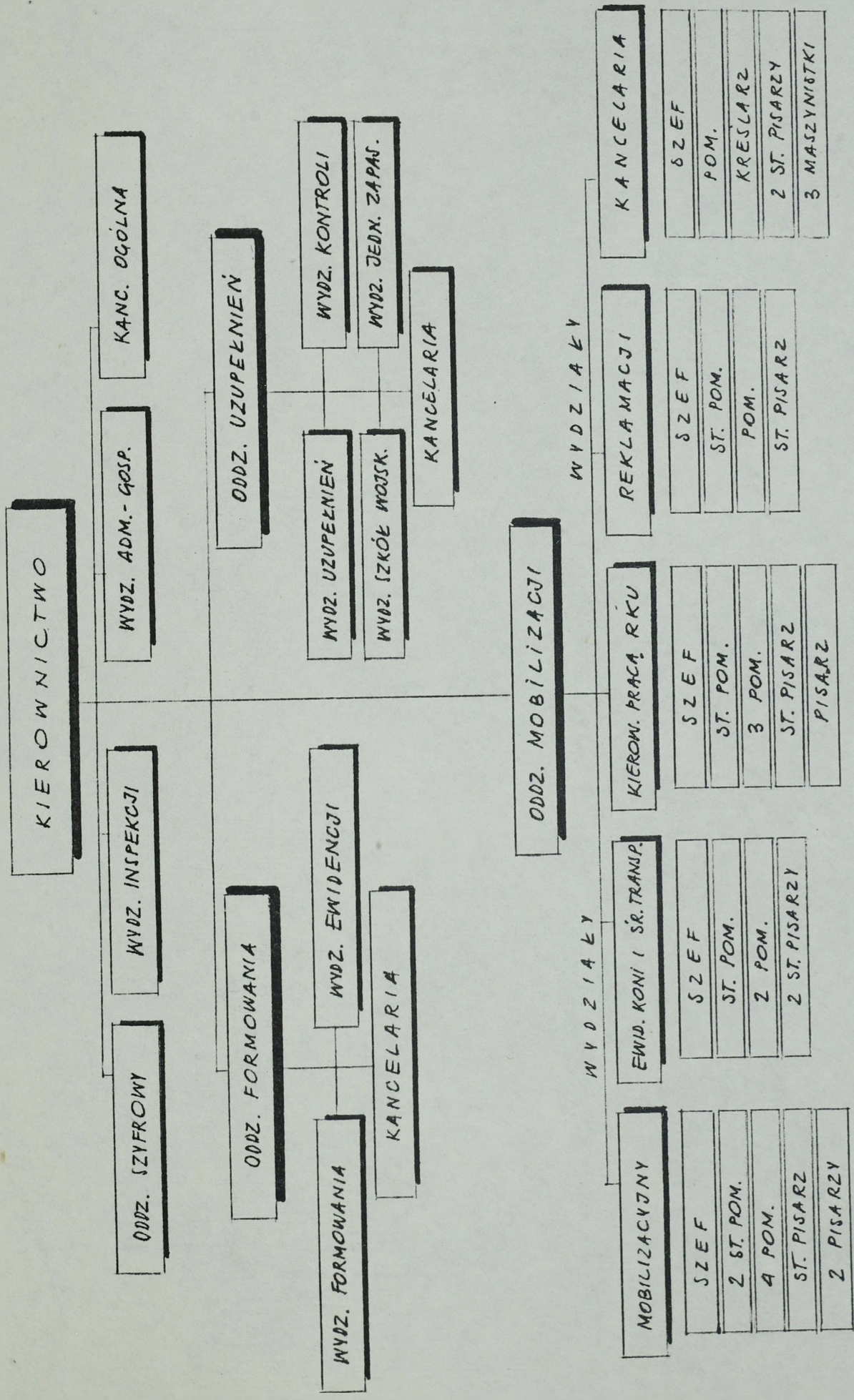
SZEFOSTWA MOBILIZACJI I FORMOWANIA

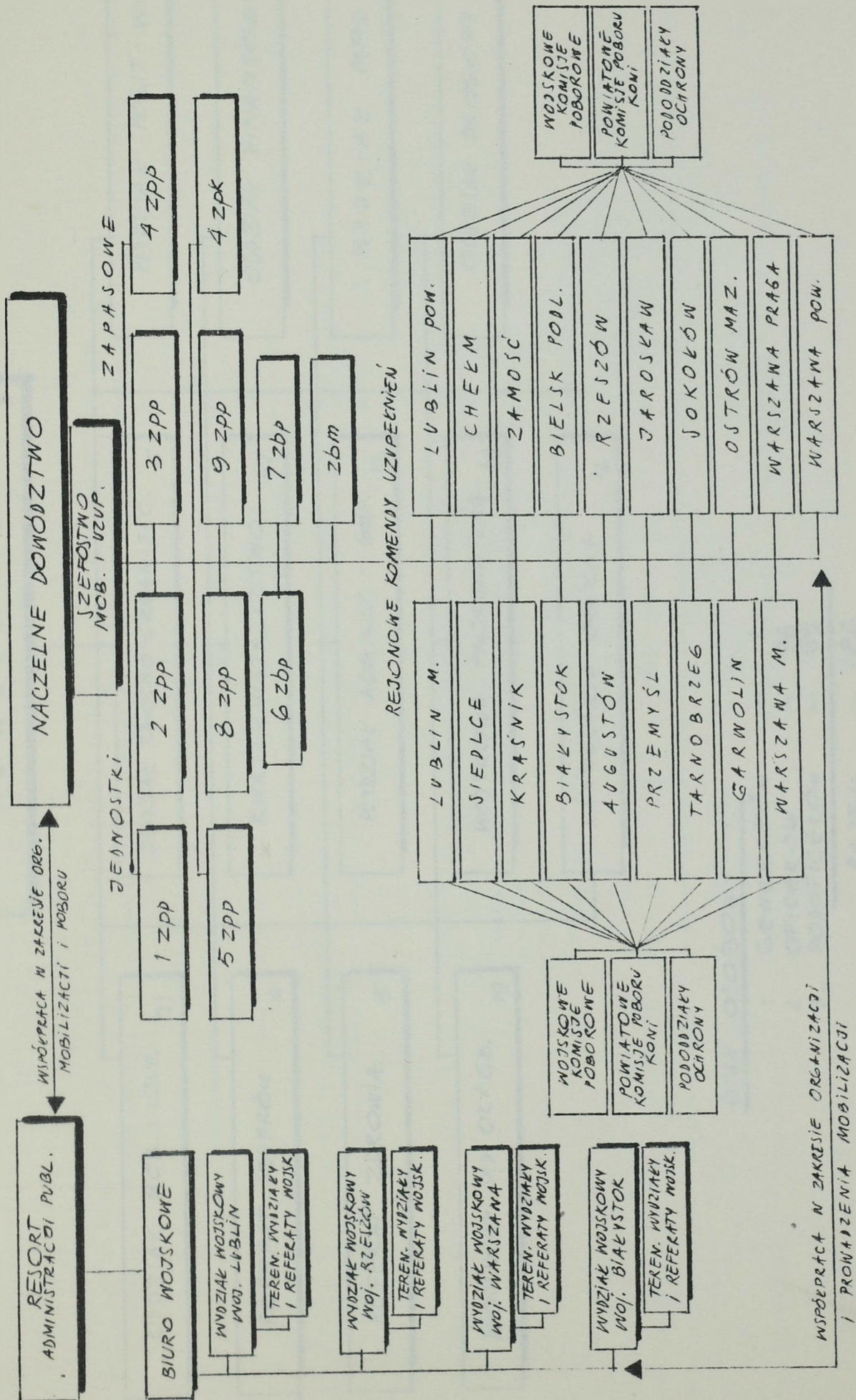
ETAT Nr. 02/416:

GENERAKÓW	- 7
OFICERÓW	- 29
PODOFICERÓW	- 84
SZEREGOWYCH	- 169
RAZEM	- 289

STRUKTURA ORGANIZACYJNA SZEFOSTWA MOBILIZACJI I UZUPELNIENI

SCHEMAT ORGANIZACJI NACZELNYCH I TERENOWYCH WŁADZ WOJSKOWYCH

WSPÓŁPRACA W ZAKRESIE ORGANIZACJI I PRONĄŻENIA MOBILIZACJI

REJONOWE KOMENDY UZUPŁEŃ

ZAPASOWE

JEDNOSTKI

NACZELNE DOWÓDZTWO

REJORT ADMINISTRACJI PUBL.

WSPÓŁPRACA W ZAKRESIE ORGANIZACJI I PRONĄŻENIA MOBILIZACJI

BIURO WOJSKOWE

WYDZIAŁ WOJSKOWY WOJ. LUBLIN

TEREN. WYDZIAŁY I REFERATY WOJSK.

WYDZIAŁ WOJSKOWY WOJ. RZESZÓW

TEREN. WYDZIAŁY I REFERATY WOJSK.

WYDZIAŁ WOJSKOWY WOJ. WARSZANA

TEREN. WYDZIAŁY I REFERATY WOJSK.

WYDZIAŁ WOJSKOWY WOJ. BIAŁYSTOK

TEREN. WYDZIAŁY I REFERATY WOJSK.

WOJSKOWE KOMISJE POBOROWE

POWIATOWE KOMISJE POBORU KONI

PODDZIAŁY OCHRONY

LUBLIN M.

SIEDLCE

KRAŚNIK

BIAŁYSTOK

AUGUSTÓW

PRZEMYSŁ

TARNOBRZEG

GAWOLIN

WARSZANA M.

LUBLIN POW.

CHEŁM

ZAMOŚĆ

BIELSK POBL.

RZESZÓW

JAROSŁAW

ŁOKOŃ

OSTRÓW MAZ.

WARSZANA PRAGA

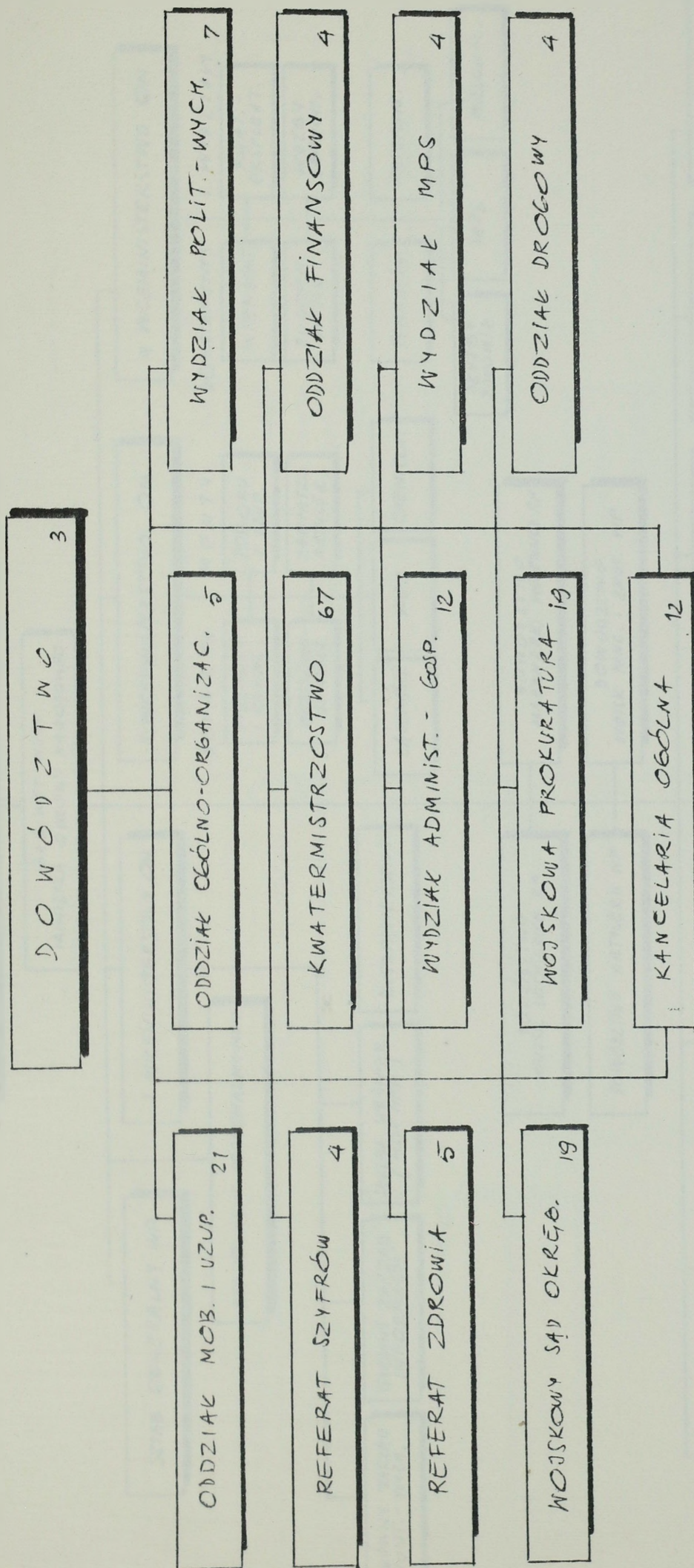
WARSZANA POW.

WOJSKOWE KOMISJE POBOROWE

POWIATOWE KOMISJE POBORU KONI

PODDZIAŁY OCHRONY

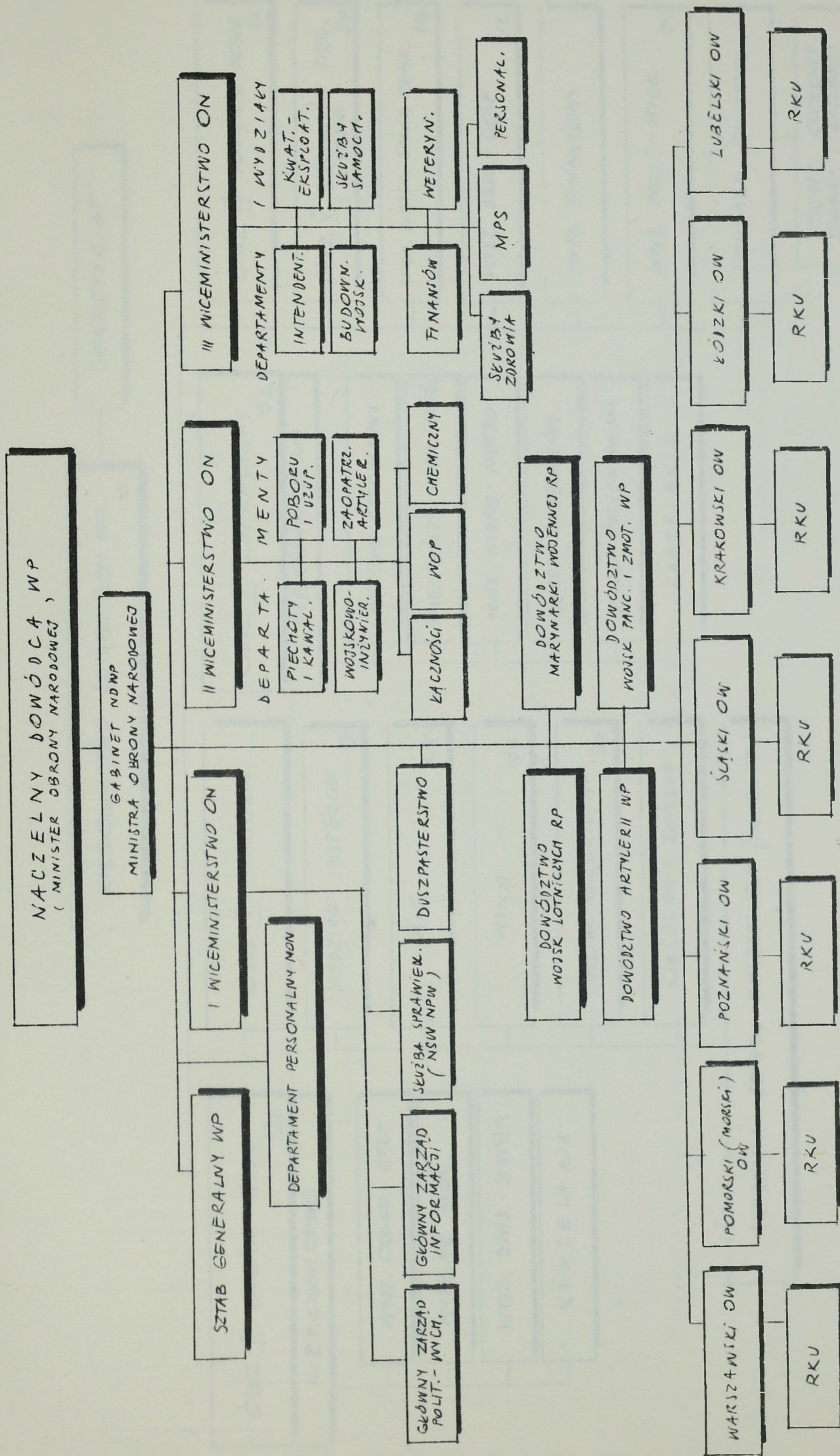
DOWÓDZTWO OKRĘGU WOJSKOWEGO / 1945 r. /

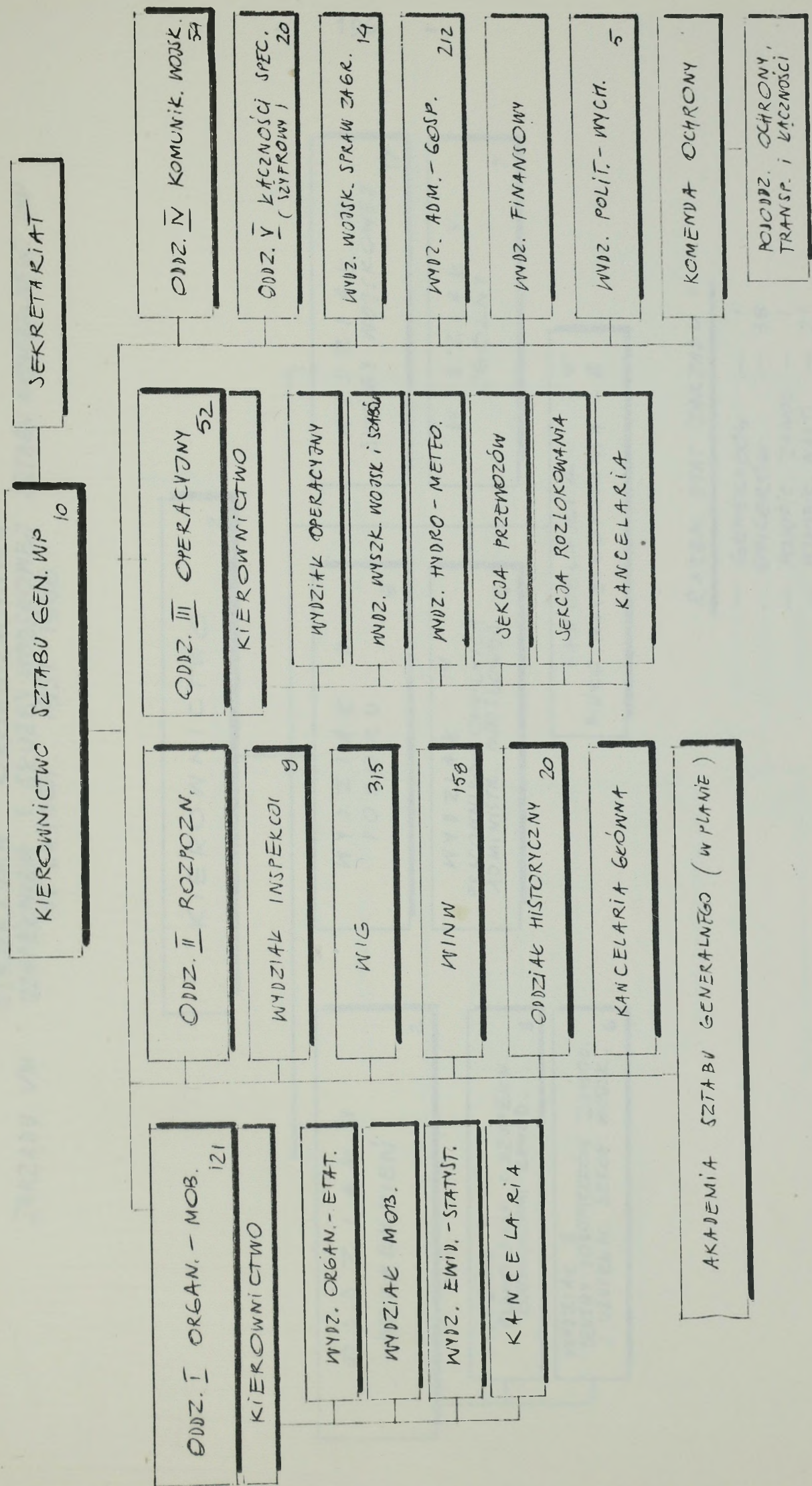
STAN OSOBOWY :

1. GENERAŁÓW	-	1
2. OFICERÓW	-	96
3. PODOFICERÓW	-	89
RAZEM	-	186

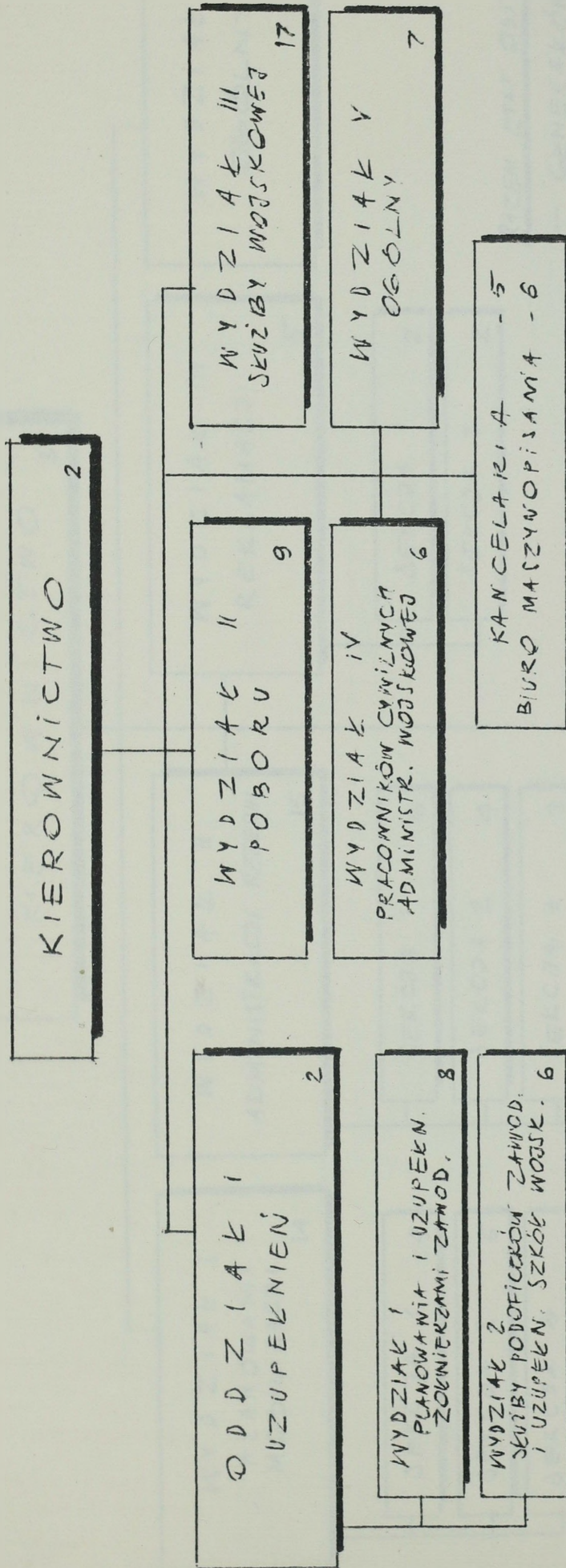
ORGANIZACJA NACZELNYCH I TEKENOWYCH WZGLĘD WYBRANYCH
W DRUGIEJ POŁOWIE 1945 r.

ORGANIZACJA SZTABU GENERALNEGO WP / II POŁOWA 1945 R. /

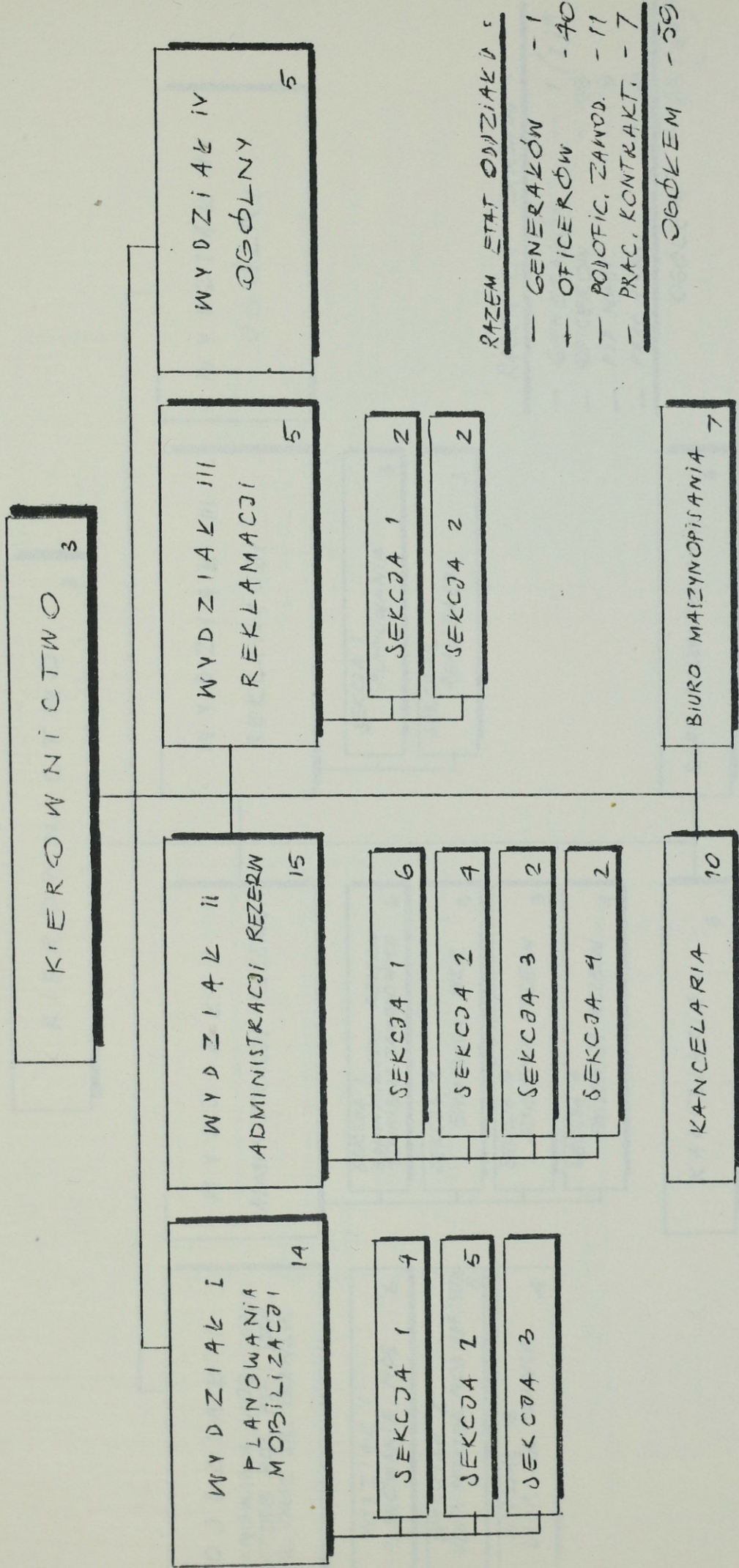
ZARZĄDU VIII - UZUPEKNIEN I ORGANIZACYJNA
 W LATACH 1951-1966 SZTABU GENERALNEGO WP

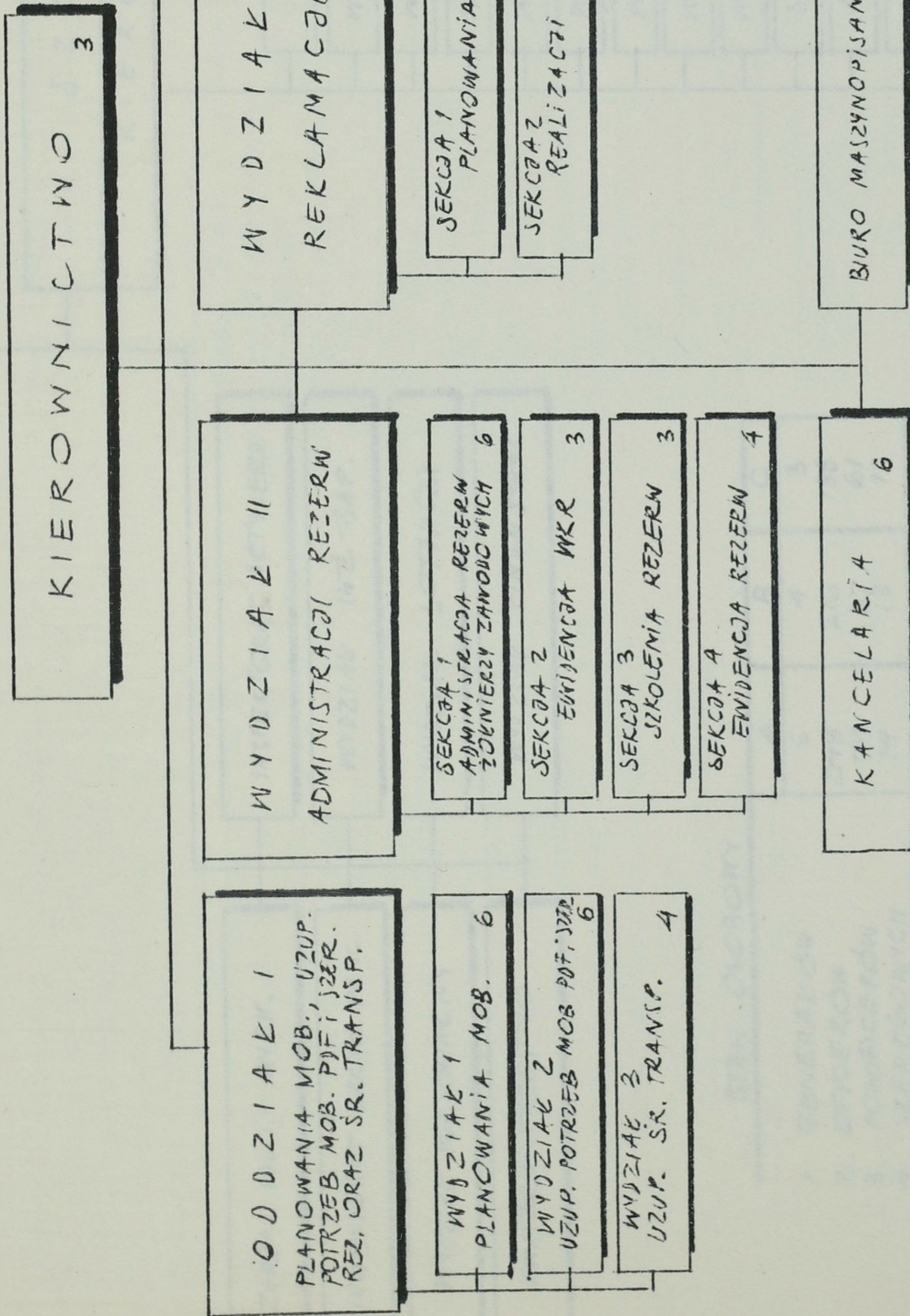
RAZEM ETAT ZARZĄDU :

— GENERAŁÓW	— 1
— OFICERÓW	— 38
— PODOFIC. ZAWOD.	— 1
— PODOFIC. NADST.	— 21
— PRAC. CIVIL.	— 6
OGÓŁEM — 67	

STRUKTURA ORGANIZACYJNA
ODDZIAŁU VI - MOBILIZACYJNEGO SZTABU GENERALNEGO WP
W LATACH 1950 - 1951

STRUKTURA ORGANIZACYJNA
ZARZĄDU X SZTĄBU GENERALNEGO WP
W LATACH 1951 - 1956

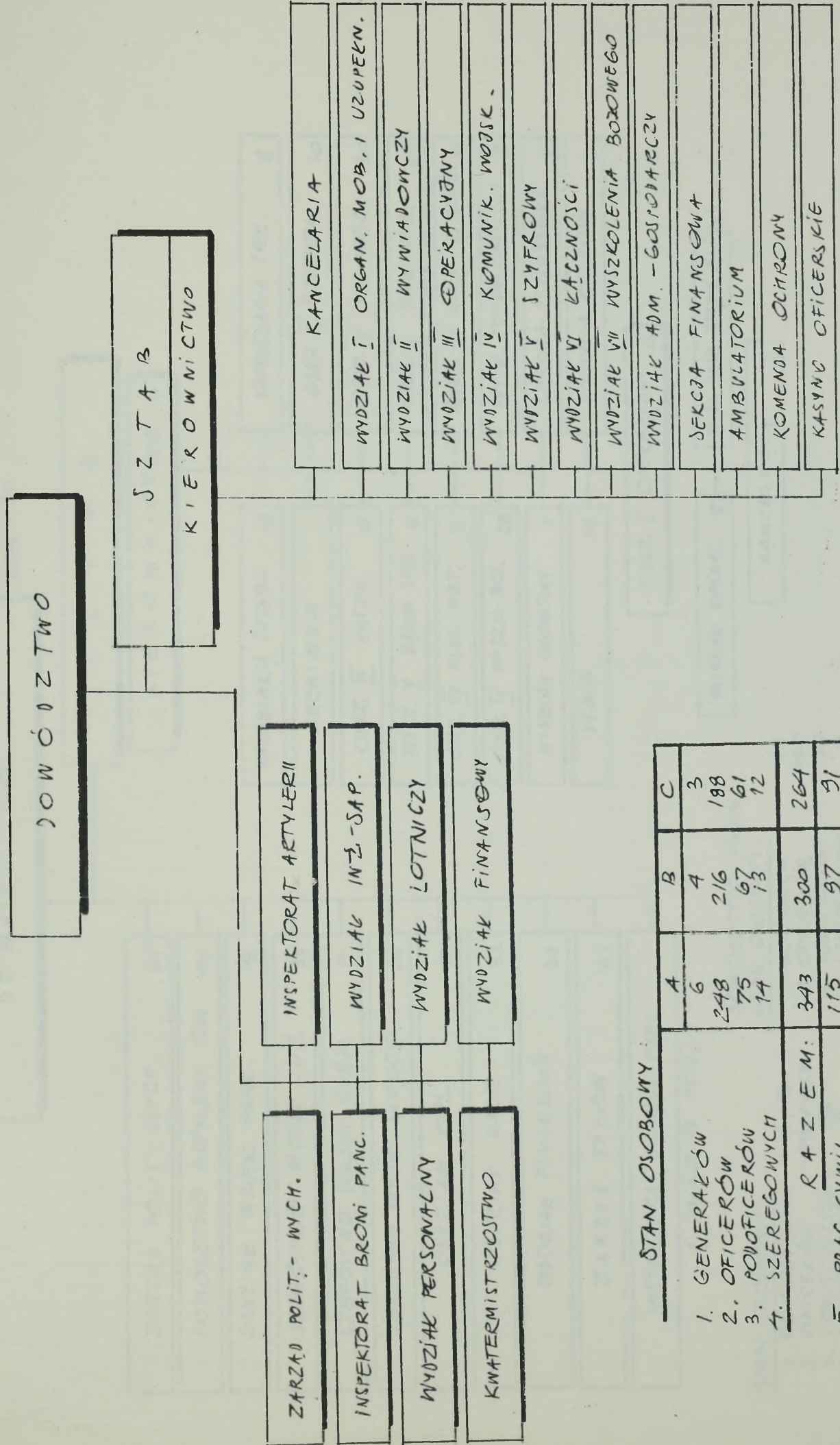
RAZEM ETAT ZARZĄDU :

- GENERAŁÓW - 1 (2)*
- OFICERÓW - 48
- POF. NAUT. - 8
- PRAC. CYWIL. - 6

OGÓŁEM - 63 (64)*

* DO 2.04 1952 r.

DOWÓDZTWO OKRĘGU WOJSKOWEGO / KAT. A, B, C - 1946 r.

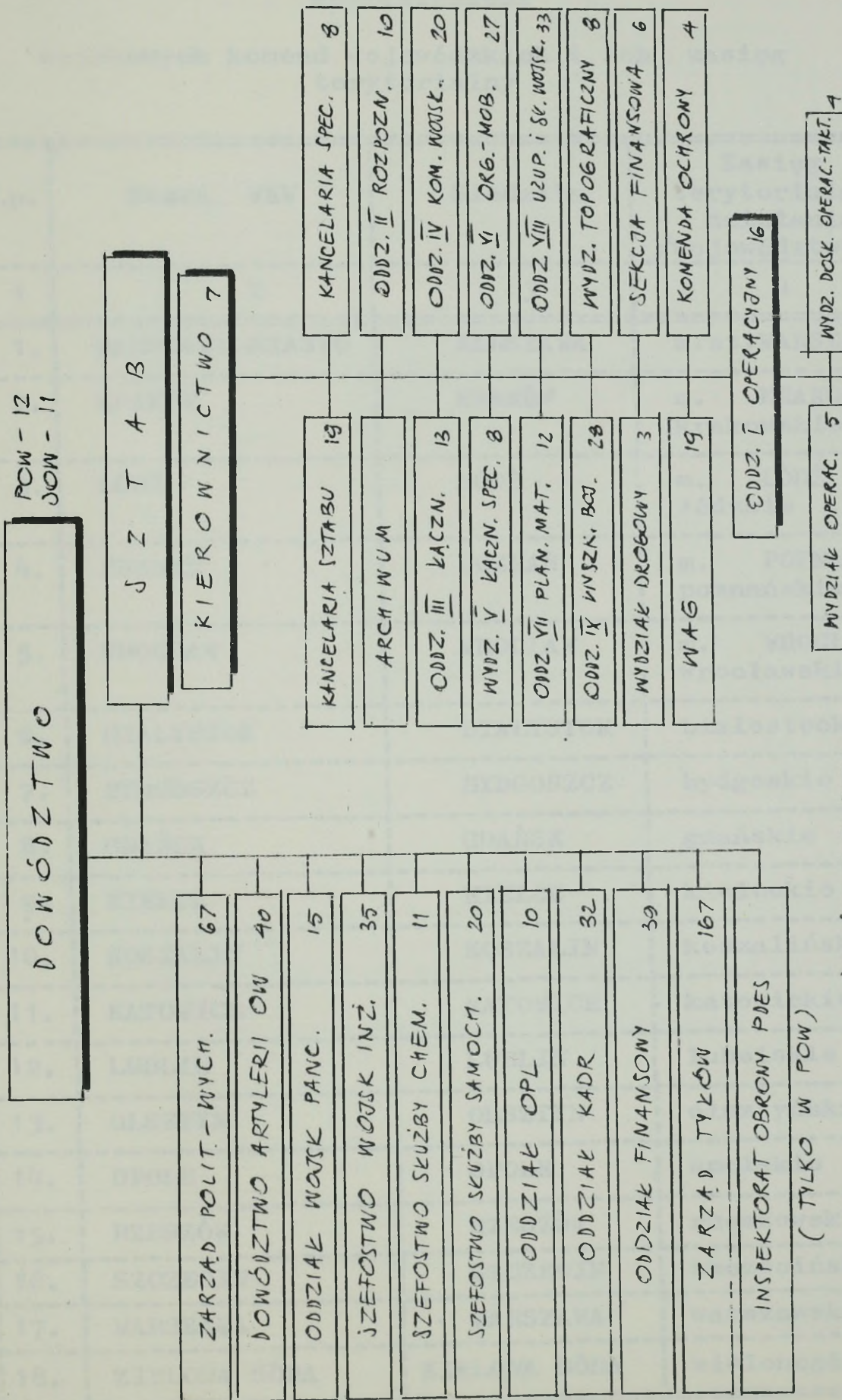

STAN OSOBOWY:

	A	B	C
1. GENERAŁÓW	6	4	3
2. OFICERÓW	248	216	188
3. PODOFICERÓW	75	67	61
4. SZEREGOWYCH	14	13	12
RAZEM:	343	300	264
5. PRAC. CYWIL.	115	97	91

ETAT Nr. 1/119, 1/120, 1/121 z 12 KWIETNIA 1946 r.

DOWÓDZTWO OKRĘGU WOJSKOWEGO / 1953r.

DOWÓDZTWO POW
STAN OSOBY: 525

1. GENERALÓW	15
2. OFICERÓW	440
3. POMOCNIKÓW	74
4. SZEREGOWCÓW	6
RAZEM :	525

(TYLKO W POW)

DOWÓDZTWO W POW
STAN OSOBY: 555

1. GENERALÓW	16/18
2. OFICERÓW	452/453
3. POMOCNIKÓW	78
4. SZEREGOWCÓW	6
RAZEM :	555

W Y K A Z

=====

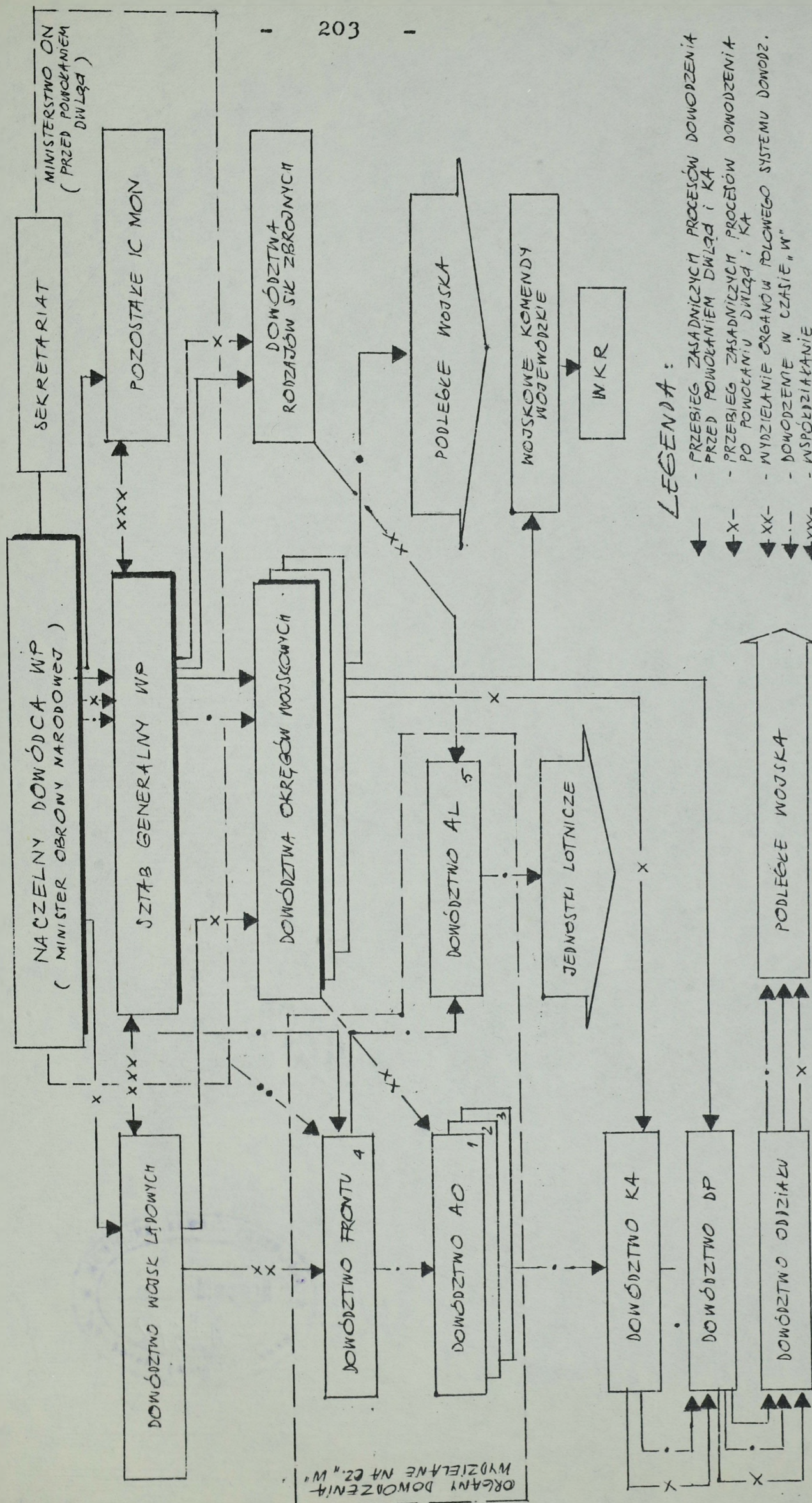
wojskowych komend wojewódzkich i ich zasięg terytorialny

Lp.	Nazwa WKW	Siedziba	Zasięg terytorialny działania /województwo/
1	2	3	4
1.	WARSZAWA-MIASTO	WARSZAWA	m. st. WARSZAWA
2.	KRAKÓW	KRAKÓW	m. KRAKÓW krakowskie
3.	ŁÓDŹ	ŁÓDŹ	m. ŁÓDŹ łódzkie
4.	POZNAŃ	POZNAŃ	m. POZNAŃ poznańskie
5.	WROCLAW	WROCLAW	m. WROCLAW wrocławskie
6.	BIALYSTOK	BIALYSTOK	białostockie
7.	BYDGOSZCZ	BYDGOSZCZ	bydgoskie
8.	GDAŃSK	GDAŃSK	gdańskie
9.	KIELCE	KIELCE	kieleckie
10.	KOSZALIN	KOSZALIN	koszalińskie
11.	KATOWICE	KATOWICE	katowickie
12.	LUBLIN	LUBLIN	lubelskie
13.	OLSZTYN	OLSZTYN	olsztyńskie
14.	OPOLE	OPOLE	opolskie
15.	RZESZÓW	RZESZÓW	rzeszowskie
16.	SZCZECIN	SZCZECIN	szczecińskie
17.	WARSZAWA	WARSZAWA	warszawskie
18.	ZIELONA GÓRA	ZIELONA GÓRA	zielonogórskie

ZESTAWIENIE STANU ILOŚCIOWEGO RKU/WKR/
na obszarze PRL w latach 1945-1953

Lp.	Nazwa województwa	Ilość RKU/WKR/ w poszczegól- nych latach:					Uwagi
		1945r.	1946r.	1948r.	1951r.	1953r.	
1.	BIAŁYSTOK	3	7	6	5	6	
2.	KIELCE		5	6	7	8	
3.	KRAKÓW		9	9	10	11	
4.	LUBLIN	6	8	9	9	11	
5.	RZESZÓW	4	8	8	8	9	
6.	m.st. WARSZAWA	4	14	15	15	18	
7.	BYDGOSZCZ		8	7	8	8	
8.	GDAŃSK		7	6	5	5	
9.	KOSZALIN				4	4	
10.	ŁÓDŹ		8	11	10	11	
11.	OLSZTYN		6	6	6	6	
12.	SZCZECIN		6	10	5	5	
13.	KATOWICE		10	10	14	16	
14.	OPOLE		15	17	12	12	
15.	POZNAŃ		15	17	12	12	
16.	WROCŁAW		11	10	11	11	
17.	ZIELONA GÓRA				5	5	
O G Ò Ł E M :		17	122	130	138	150	

PRZEBIEG ZASADNICZYCH PROCESÓW DOWODZENIA W WP CZ. "P", "W" / 1945-1953 /

LEGENDA:

- - PRZEBIEG ZASADNICZYCH PROCESÓW DOWODZENIA PRZED POWOŁANIEM DWLQA; KA
- ←X- - PRZEBIEG ZASADNICZYCH PROCESÓW DOWODZENIA PO POWOŁANIU DWLQA; KA
- ←XX- - WYDZIELANIE ORGANÓW PÓLWEGO SYSTEMU DOWODZ.
- ←...- - WSPÓŁZIAKANIE
- ←XXX- - WYDZIELANIE NA CZAS "W"
- 1,2,3,4,5 - WYDZIELANIE DOWÓDZTWA FRONTU PRZED POWOŁANIEM DWLQA
- ←...- - POZOSTAŁE IC MON OMIJAJĄCY NA WOJSKA W ZAKRESIE REPREZENTACYJNYCH PRZEZ SIEBIE SPECJALNOŚCI.

1. *Wzrostek*
 2. *Wzrostek*
 3. *Wzrostek*
 4. *Wzrostek*
 5. *Wzrostek*
 6. *Wzrostek*
 7. *Wzrostek*
 8. *Wzrostek*
 9. *Wzrostek*
 10. *Wzrostek*
 11. *Wzrostek*
 12. *Wzrostek*
 13. *Wzrostek*
 14. *Wzrostek*
 15. *Wzrostek*
 16. *Wzrostek*
 17. *Wzrostek*
 18. *Wzrostek*
 19. *Wzrostek*
 20. *Wzrostek*
 21. *Wzrostek*
 22. *Wzrostek*
 23. *Wzrostek*
 24. *Wzrostek*
 25. *Wzrostek*
 26. *Wzrostek*
 27. *Wzrostek*
 28. *Wzrostek*
 29. *Wzrostek*
 30. *Wzrostek*
 31. *Wzrostek*
 32. *Wzrostek*
 33. *Wzrostek*
 34. *Wzrostek*
 35. *Wzrostek*
 36. *Wzrostek*
 37. *Wzrostek*
 38. *Wzrostek*
 39. *Wzrostek*
 40. *Wzrostek*
 41. *Wzrostek*
 42. *Wzrostek*
 43. *Wzrostek*
 44. *Wzrostek*
 45. *Wzrostek*
 46. *Wzrostek*
 47. *Wzrostek*
 48. *Wzrostek*
 49. *Wzrostek*
 50. *Wzrostek*
 51. *Wzrostek*
 52. *Wzrostek*
 53. *Wzrostek*
 54. *Wzrostek*
 55. *Wzrostek*
 56. *Wzrostek*
 57. *Wzrostek*
 58. *Wzrostek*
 59. *Wzrostek*
 60. *Wzrostek*
 61. *Wzrostek*
 62. *Wzrostek*
 63. *Wzrostek*
 64. *Wzrostek*
 65. *Wzrostek*
 66. *Wzrostek*
 67. *Wzrostek*
 68. *Wzrostek*
 69. *Wzrostek*
 70. *Wzrostek*
 71. *Wzrostek*
 72. *Wzrostek*
 73. *Wzrostek*
 74. *Wzrostek*
 75. *Wzrostek*
 76. *Wzrostek*
 77. *Wzrostek*
 78. *Wzrostek*
 79. *Wzrostek*
 80. *Wzrostek*
 81. *Wzrostek*
 82. *Wzrostek*
 83. *Wzrostek*
 84. *Wzrostek*
 85. *Wzrostek*
 86. *Wzrostek*
 87. *Wzrostek*
 88. *Wzrostek*
 89. *Wzrostek*
 90. *Wzrostek*
 91. *Wzrostek*
 92. *Wzrostek*
 93. *Wzrostek*
 94. *Wzrostek*
 95. *Wzrostek*
 96. *Wzrostek*
 97. *Wzrostek*
 98. *Wzrostek*
 99. *Wzrostek*
 100. *Wzrostek*

WZROSTKI

